

Оглавление выпуска «Экономического обозрения» №1, 2006

№	Название статьи	Автор	Подразделение	Объем, стр.
Развитие денежно-кредитной политики				
1.	Модель производственной функции	Конурбаева Б.М.	ДИС	6
Состояние и перспективы развития финансового сектора				
2.	Платежные карты в Казахстане	Шайдунова Ю.Л.	ДПС	3
3.	Риск-менеджмент и его роль в управлении активами	Молдабекова А.М.	ДМО	5
4.	Перспективы использования инвестиционных монет в качестве финансового инструмента	Жумабеков Е.И., Омарбеков А.Е.,	ДРНД	8
Экономика и финансовый рынок: региональные аспекты				
5.	Рейтинговая оценка регионов, в части существующего потенциала для дальнейшего развития рынка платежных карточек	Кизатов О.Т.	ДПС	8
6.	Анализ развития рынка платежных карточек в Западно-Казахстанской области	Калдыбеков Н.С.	Западно-Казахстанский филиал	3
7.	Банковские услуги населению	Ромазанова Н.К., Карпец С.Н.	Павлодарский филиал	7
Опыт зарубежных стран				
8.	Особенности налично-денежного обращения в Австрии	Балахметов А.А., Жумабекова А.Ж.	ДРНД	4
Информационные технологии				
9.	Платежные карточки - как средство доступа к деньгам	Кадыргазиев Т.М.	Атырауский филиал	2
Комментарии к законодательству				
10.	Становление и развитие системы валютного регулирования в Казахстане	Мустафин А.Ж.	Алматинский областной филиал	3
Проблемы и суждения				
11.	Либерализация финансового сектора: поможет ли она решить проблемы кредитования сельского хозяйства?	Абильмажинова С.К.	Акмолинский филиал	4
12.	Қолма – қол ақшаның қазіргі замандағы ролі	Омарбеков А.Е.	ДРНД	3
Наиболее значимые события и юбилеи				
13.	Кузница профессионалов своего дела	Араева Е.М.	Карагандинский филиал	3
Всего				59

Модель производственной функции

Конурбаева Б. М.,

Заместитель начальника Управления стратегии и анализа
Департамента исследований и статистики Национального Банка Республики Казахстан

В ранее опубликованной в «Экономическом обозрении» модели трансмиссионного механизма потенциальный ВВП измерялся при помощи фильтра Ходрика-Прескота. Хотя данный подход является широко распространенным, однако наличие других методов прогнозирования потенциального ВВП ставит вопрос об оптимальности его использования в Казахстане. В статье рассматриваются 2 подхода к прогнозированию потенциального ВВП методом построения производственной функции.

Быстрый рост национальной экономики может вызвать макроэкономические проблемы. Для большинства развитых стран, например, экономический рост, превышающий 5% в год, является поводом для беспокойства о макроэкономической стабильности. Причиной беспокойства является то, что превышение спроса на домашние товары и услуги над потенциальным предложением вызывает дополнительное инфляционное давление или приводит к нестабильности финансовой системы (так называемый экономический перегрев). С другой стороны, развивающиеся страны могут достигать более высоких темпов роста, чем развитые страны, без особых проблем с финансовой устойчивостью, так как большинство развивающихся стран имеют потенциал для поддержки высоких темпов на долгосрочном горизонте благодаря существенному усилению домашнего предложения под влиянием быстро растущего спроса. Однако потенциал экономического роста является ограниченным и в этих странах, и существенное превышение спроса над потенциальным предложением, также ослабляет макроэкономическую стабильность.

Для оценки угрозы экономического прогресса макроэкономической стабильности обычно используется такой показатель, как разность между фактической и потенциальной экономикой (output gap). Потенциальный выпуск может быть определен как уровень производства, при котором факторы производства используются полностью и по возможности оптимально, что позволяет оценивать устойчивый неинфляционный рост. Тогда отклонение выпуска отражает баланс между спросом и предложением и, следовательно, возможное влияние экономического роста на индикаторы макроэкономической стабильности, включая инфляцию.

Имеется много работ, исследующих влияние на инфляцию отклонения выпуска национальной экономики от его потенциального уровня. При этом положительное отклонение выпуска ассоциируется с превышением спроса в экономике, которое ведет к инфляционному давлению, отрицательное отклонение выпуска – с превышением потенциального выпуска над спросом.

Потенциальный выпуск, как ненаблюдаемая величина, не может быть оценен напрямую, а только посредством теоретических и статистических методов.

Трендовые модели. Простейший статистический метод измерения потенциального выпуска это — *линейный тренд*. Однако, линейный тренд не учитывает структурных изменений, поэтому не вполне подходит для развивающихся экономик.

Более приемлемым является использование широко распространенного для получения долгосрочных тенденций *фильтра Ходрика-Прескота* (НР-фильтр). Впервые этот фильтр был использован экономистами Ходриком и Прескотом для анализа послевоенного бизнес цикла США.

Технически данный фильтр является двухсторонним линейным фильтром. Он вычисляет тенденции как сглаженные серии при минимизации отклонений фактического ряда вокруг тренда при наличии штрафов, содержащих вторые разности:

$$\sum (\ln y_t - \ln y_t^*) + \lambda \sum [(\ln y_{t+1}^* - \ln y_t^*) - (\ln y_t^* - \ln y_{t-1}^*)]^2 \rightarrow \min,$$

где y^* — тренд y , коэффициент λ (коэффициент сглаживания) регулирует уровень сглаживания, суммирование ведется по всему периоду используемых фактических данных.

Очень большие значения коэффициента сглаживания λ сокращают чувствительность минимизируемого функционала к кратковременным флуктуациям и приближают тенденцию к линейному тренду. Чем меньше λ , тем минимизируемый функционал чувствительней к кратковременным флуктуациям и тем самым тенденция отдаляется от линейного тренда.

Положительные свойства НР-фильтра заключаются в том, что он отражает шоки. Но это же свойство имеет обратную сторону: НР-фильтр дает хороший результат лишь для экономик, неподверженных сильным шокам. В этом случае НР-фильтр имеет преимущество перед простыми линейными трендами.

Недостатком использования НР-фильтра для оценки потенциального ВВП является то обстоятельство, что данный метод не объясняет причин изменений выпуска во времени.

Производственные функции. Предыдущие методы не отражают производственных факторов, таких как капитал, технологическое развитие, рабочая сила. Эти недостатки отсутствуют в методе производственных функций.

Производственная функция (ПФ) выражает зависимость результата производства от затрат ресурсов. В качестве ресурсов (факторов производства) на макроуровне наиболее часто рассматриваются накопленные производственные фонды (капитал) K и труд L , а в качестве результата - валовой выпуск X (либо валовой внутренний продукт Y , либо национальный доход N).

Самой распространенной формой производственной функции является мультипликативная производственная функция Кобба-Дугласа, имеющая вид:

$$Y_t = A_t (K_t)^\alpha (L_t)^{1-\alpha}, \quad (3)$$

где Y_t - это ВВП,

A_t характеризует полный фактор продуктивности (total factor productivity – TFP),

K_t – основной капитал всех предприятий страны,

L_t – число занятых в производстве (спрос на труд),

α – эластичность капитала, $1 > \alpha > 0$,

$(1 - \alpha)$ – эластичность труда.

Следует отметить, что применение производственной функции Кобба-Дугласа также имеет свои недостатки. Например, при построении функции Кобба-Дугласа предполагается наличие свойства гомогенности факторов, что означает возможность легкой трансформации трудовых ресурсов и капитала из одного сектора экономики в другой. Несмотря на эти недостатки, метод производственных функций широко используется для оценки потенциального выпуска.

При построении производственной функции в качестве предложения труда нами был взят показатель «занятые в производстве». Так как квартальные данные по суммарному основному капиталу не опубликованы, то вместо них мы взяли известные квартальные инвестиции в основной капитал¹ (рис.1), то есть вместо запаса капитала взяли его квартальные изменения. Замена в формуле 3 основного капитала на инвестиции в основной капитал не позволяет говорить о полученной формуле как строгой формуле производственной функции. Однако для простоты ее использования в дальнейшем будем

---

¹ В аналогичной ситуации Dainis Sticuts («Измерение потенциального выпуска в Латвии», Working paper, 2/2003, Рига) по известным годовым значениям основного капитала и известным квартальным значениям инвестиций в основной капитал конструировал квартальные значения основного капитала. Основанием для такой замены служило то обстоятельство, что изменения в основном капитале отражают динамику инвестиций в основной капитал.

говорить о ней как о формуле производственной функции. Характеристики производственной функции приведены в таблице 1.

Рисунок 1.

1. Первая методика построения производственной функции. Первый способ построения производственной функции заключается в использовании непосредственного ее вида. Для приведения ее к модели линейной множественной регрессии используется логарифмическая форма производственной функции:

$\ln X_t = c + a_1 \ln K_t + a_2 \ln L_t + \varepsilon_t$, где ε_t — случайный вектор ошибок, $a_1 + a_2 = 1$.

С добавлением временного тренда, оценивающего технологический процесс, предыдущее уравнение принимает вид:

$\ln X_t = c + a_0 t^y + a_1 \ln K_t + a_2 \ln L_t + \varepsilon_t$, где ε_t — случайный вектор ошибок, $a_1 + a_2 = 1$.

Оценка этого уравнения приведена в таблице 1:

Таблица 1.

Производственная функция (1 способ)

$\ln(\text{GDPSA}_t) =$	-4.61	$+1,19 \cdot t^{0.1}$	$+0.26 \cdot \ln(I_t)$	$+0.74 \cdot 5 \ln(L_t)$
prob	0,032	(0.625)	(0.0000)	(0.0100)
$R^2 =$	0,92			
DW =	0,98			

где GDPSA - сезонно сглаженный квартальный ВВП,

L_t – количество занятых,

I_t – инвестиции в основной капитал,

t – временной тренд,

период оценки — интервал с 1 квартала 1996 года по 4 квартал 2005 года.

Оцененные коэффициенты уравнения и их статистическая значимость могут быть приняты как приемлемые. Уравнение объясняет почти полностью волатильность ВВП. Значение статистики DW показывает наличие автокорреляции остатков и отсутствие значимого объясняющего фактора. Этот фактор является динамической компонентой производственной функции, который содержит информацию об отклонениях от долгосрочного тренда. Но так как потенциальный выпуск используется для долгосрочной перспективы, то полученный результат может быть принят как хороший.

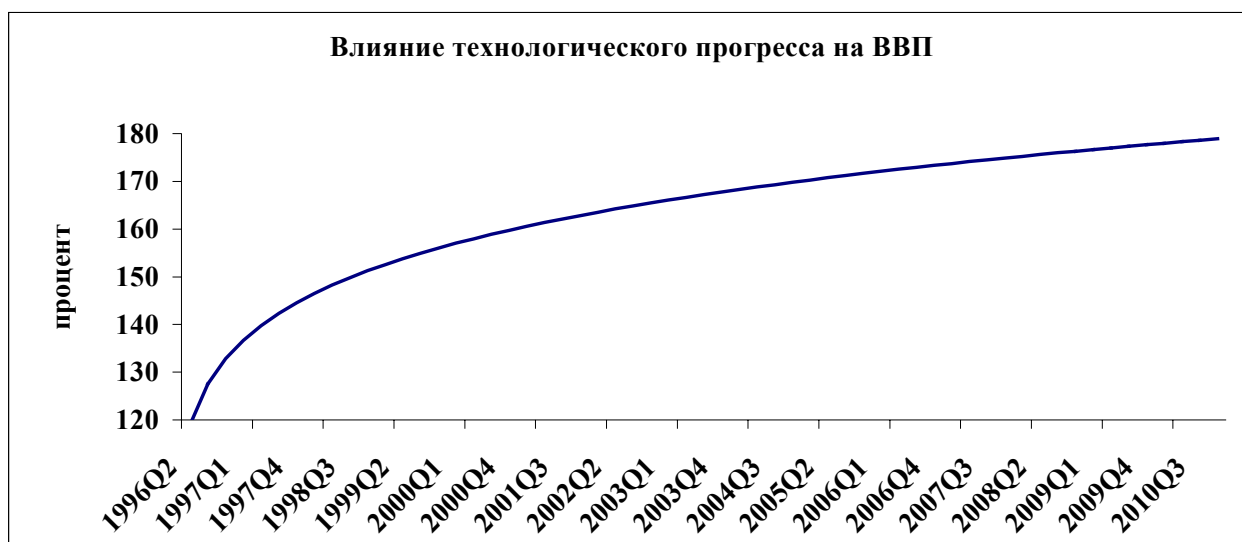
Этот вывод может показаться парадоксальным для уравнения с выявленной автокорреляцией остатков. Однако приведенное в тексте его обоснование почти дословно повторяет обоснование, приведенное в работе Dainis Sticuts («Измерение потенциального выпуска в Латвии», Working paper, 2/2003, Рига) для аналогичной модели с аналогичными характеристиками, в которой также имеется автокорреляция остатков:

$\ln(\text{GDP}_t) =$	3,598	$+t0.116$	$+0.225\ln(K_t)$	$+0.775\ln(L_t)$
t-statistic		(11.578)	(11.553)	18.170
R ² =	0.978			
DW=	0.976			

Положительную оценку модели подтверждает еще то обстоятельство, что в уравнении производственной функции коэффициенты при L_t и I_t трактуются соответственно как коэффициенты эластичности труда и капитала. Полученные эластичности труда (0,74) и капитала (0,26) согласуются с исследованиями для других стран (эластичность труда $\approx 2/3$ и эластичность капитала $\approx 1/3$).

Влияние технологического прогресса на ВВП позволяет оценивать второй член производственной функции (рис. 2):

Рисунок 2.

Кривая, характеризующая влияние технологического прогресса, имеет логарифмическую форму, то есть, темп влияния технологического роста со временем убывает. Так, за период 1996-2005 годы технологический прогресс дает 5,9% прироста ВВП, а за период 2001-2005 годы этот коэффициент снизился до 4,07%. Остальной прирост ВВП вызван изменениями в капитале и численности рабочей силы.

2. Вторая методика построения производственной функции. Несмотря на приемлемость предыдущей модели, наличие в ней автокорреляции остатков и отсутствие значимого объясняющего фактора делают желательным поиск другой модели производственной функции.

Для построения другой модели сделаем следующее стандартное преобразование. Разделив обе части уравнения (3) на $L_t^{1-\alpha}$ и обозначая Y_t/L_t через y_t , а K_t/L_t через k_t , получим уравнение

$$y_t = a_t (k_t)^\alpha, \quad (4)$$

где y_t - это доля ВВП, приходящая на единицу экономически активного населения,

k_t – инвестиции, приходящиеся на единицу экономически активного населения,
 α – эластичность капитала, $1 > \alpha > 0$,
 a_t – коэффициент.

При эконометрическом оценивании уравнения (4), учет того, что на самом деле в формуле (4) вместо инвестиций фигурирует капитал, приводит к необходимости вводить в уравнение лаг объясняемой переменной y_t . Полученное уравнение имеет вид:

$$\text{LOG}(\text{GDP}/\text{LSUPPLY}) = -0.68 + 0.38 * \text{LOG}(\text{GDP}/\text{LSUPPLY}(-1)) + 0.34 * \text{LOG}(\text{INVESTCAPIT}/\text{LSUPPLY}) + 0.012 * @\text{TREND}^1.1$$

Проведенные тесты не показали наличие автокорреляции, гетероскедастичности, серийной корреляции и ошибок спецификации. Тесты на постоянство коэффициентов свидетельствуют об устойчивости коэффициентов.

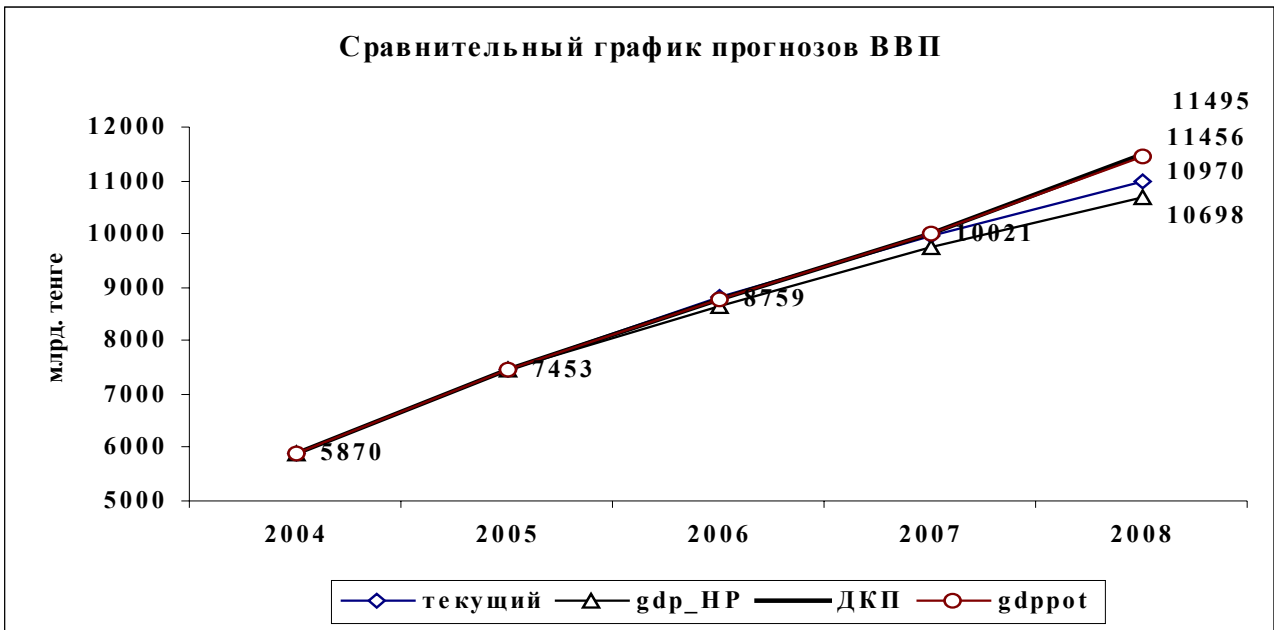
Выводы. На рисунке 3 показаны для сравнения прогнозы ВВП, по Среднесрочному плану социально экономического развития Республики Казахстан на 2006-2008 годы (обозначено через ДКП), по трансмиссионной модели (текущий), по фильтру Ходрика-Прескота (gdp_HP), по модели 2 (gdppot). Данный рисунок позволяет сделать следующие выводы относительно области применимости построенных моделей.

Во-первых, результаты прогнозирования по модели потенциального ВВП (gdppot) и прогнозы из Среднесрочного плана социально-экономического развития (ДКП) практически совпадают. За исключением точки 2008 года с ними совпадает и прогноз по трансмиссионной модели (текущий). Самые низкие результаты дает фильтр Ходрика-Прескота (gdp_HP), хотя и здесь различия не столь велики, — самое большое отклонение всех прогнозов ВВП (в точке 2008 года) не превышает 7%. Это говорит о том, что рассмотренные модели улавливают текущую тенденцию и являются взаимозаменяемыми.

Во-вторых, их общая близость к прогнозам из Среднесрочного плана социально-экономического развития (ДКП), говорит о том, что методики прогнозирования Министерства экономики и бюджетного развития Республики Казахстан и Национального Банка Республики Казахстан сопоставимы между собой.

В-третьих, заниженная оценка потенциального ВВП в сравнение с текущими тенденциями говорит о том, что в настоящий момент тенденция роста ВВП опережает ее потенциальные возможности, то есть, свидетельствует о высокой текущей экономической активности и, как следствие, о наличии большого инфляционного давления.

Рисунок 3.

В данной записке показывается, что оценка потенциального ВВП по фильтру Ходрика-Прескота согласуется с прогнозом ВВП по трансмиссионной модели. Иными словами в трансмиссионной модели можно использовать любую из этих моделей ВВП.

Өндірістік функция үлгісі

Қоңырбаева Б. М.,

Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің Зерттеу және статистика департаменті
Стратегия және талдау басқармасы бастығының орынбасары

«Экономикалық шолуда» бұрын жарияланған трансмиссиялық тетік үлгісінде әлуетті ЖІӨ Ходрик-Прескот фильтрінің көмегімен өлшенді. Осы тәсіл кеңінен таралған болып табылса да, алайда әлуетті ЖІӨ болжаудың басқа әдістерінің болуы оны Қазақстанда пайдаланудың тиімділігі жөніндегі мәселені алға қояды. Мақалада әлуетті ЖІӨ өндірістік функция құру әдісімен болжауға арналған 2 тәсіл қаралады.

Ұлттық экономиканың жылдам өсуі макроэкономикалық проблемаларды тудыруы мүмкін. Дамыған елдердің көпшілігі үшін, мысалы, жылына 5% асатын экономикалық өсу макроэкономикалық тұрақтылық туралы мазасыздану үшін себеп болып табылады. Мазасызданудың себебі үй тауарлары мен қызмет көрсетулеріне сұраныстың әлуетті ұсыныстардан асып түсуі қосымша инфляциялық қысым тудыруы немесе қаржы жүйесінің тұрақсыздығына (экономиканың қызып кетуіне) әкеліп соқтыруы болып табылады. Басқа жағынан алғанда, дамушы елдердің көпшілігі жылдам өсіп отырған сұраныстың ықпалынан қаржылық тұрақтылықта айрықша проблемасыз, дамыған елдерге қарағанда дамушы елдер үй ұсыныстарының айтарлықтай артуы нәтижесінде ұзақ мерзімді көкжиекте жоғары қарқындарға қолдау көрсетуге арналған әлуетке ие. Алайда экономикалық өсу әлуеті осы елдерде де шектеулі және сұраныстың әлуетті ұсыныстан айтарлықтай асып түсуі сондай-ақ макроэкономикалық тұрақтылықты әлсіретеді.

Экономикалық прогрестің макроэкономикалық тұрақтылыққа қаупін бағалау үшін әдетте нақты және әлуетті экономика арасындағы айырма (output gap) сияқты көрсеткіш пайдаланылады. Әлуетті шығарылым өндіріс факторлары толықтай және мүмкіндігіне қарай оңтайлы пайдаланылатын өндіріс деңгейі ретінде айқындалуы мүмкін, мұның өзі тұрақты инфляциялық емес өсуді бағалауға мүмкіндік береді. Мұндайда шығарылымның ауытқуы сұраныс пен ұсыныстың арасындағы теңгерімді және осыған орай инфляцияны қоса алғанда, экономикалық өсудің макроэкономикалық тұрақтылық индикаторына ықтимал ықпалын көрсетеді.

Ұлттық экономика шығарылымының оның әлуетті деңгейінен ауытқуының инфляцияға ықпалын зерттейтін көптеген жұмыстар бар. Бұл ретте шығарылымның оң ауытқуы инфляциялық қысымға әкеліп соқтыратын экономикадағы сұраныстың артуымен, шығарылымның теріс ауытқуы - әлуетті шығарылымның сұраныстан асып кетуімен байланыстырылады.

Әлуетті шығарылым бақыланбайтын шама ретінде тікелей емес, тек қана кейбір теориялық және статистикалық әдістер арқылы бағалануы мүмкін.

Трендтік үлгілер. Әлуетті шығарылымдарды өлшеудің қарапайым статистикалық әдісі - *желілік тренд*. Алайда, желілік тренд құрылымдық өзгерістерді ескермейді, сондықтан дамушы экономикалар үшін толық сәйкес келмейді.

Ұзақ мерзімді үрдістерді алу үшін кеңінен таралған *Ходрик-Прескот фильтрі* (НР-фильтр) пайдалану неғұрлым қолайлы болып табылады. Алғаш рет бұл фильтрді экономистер Ходрик және Прескот АҚШ-тың соғыстан кейінгі бизнес-тізбегін талдау үшін пайдаланды.

Техникалық тұрғыдан алғанда, бұл фильтр екіжақты желілік фильтр болып табылады. Ол екінші айырмалары бар айыппұлдар болған кезде тренд айналасындағы нақты қатардың ауытқуларын барынша азайтқан кезде үрдісті реттелген серия ретінде есептеп шығарады:

$$\sum (\ln y_t - \ln y_t^*) + \lambda \sum [(\ln y_{t+1}^* - \ln y_t^*) - (\ln y_t^* - \ln y_{t-1}^*)]^2 \rightarrow \min,$$

мұндағы y^* – y тренді, λ коэффициенті (бірдейлеу коэффициенті) бірдейлеу деңгейін реттейді, жиынтықтау пайдаланылатын нақты деректердің барлық кезеңдері бойынша жүргізіледі.

Бірдейлеу коэффициентінің өте үлкен мәндері λ қысқа мерзімді флуктуацияларға барынша азайтылатын функционалдың сезімталдығын қысқартады және үрдісті желілік трендке жақындатады. λ аз болған сайын, азайтылатын функционал қысқа мерзімді флуктуацияларға соғұрлым сезімтал болады және үрдіс соғұрлым желілік трендтен алыстай түседі.

НР-фильтрінің оң қасиеттері – дағдарыстарды көрсетеді. Бірақ бұл қасиеттің басқа да жағы бар: НР-фильтрі қатты дағдарысқа ұшырамаған экономикалар үшін ғана жақсы нәтижелер береді. Бұл жағдайда НР-фильтрдің қарапайым желілік трендтер алдында артықшылығы бар.

Әлуатті ЖІӨ бағалау үшін НР – фильтрді пайдаланудың кемшілігі – бұл әдіс шығарылым өзгерістерінің себептерін уақыт бойынша түсіндірмеу жағдайы болып табылады.

Өндірістік функциялар. Алдыңғы әдістер капитал, технологиялық даму, жұмыс күші сияқты өндірістік факторларды көрсетпейді. Өндірістік функциялар әдісінде бұл кемшіліктер жоқ.

Өндірістік функция (ӨФ) өндіріс нәтижесінің ресурс шығындарына тәуелділігін көрсетеді. Ресурстар (өндіріс факторлары) ретінде макродеңгейде неғұрлым жиі жағдайда жинақталған өндірістік қорлар (капитал) K және еңбек L , ал нәтиже ретінде – жалпы шығарылым (не жалпы ішкі өнім Y , не ұлттық кіріс N) қаралады.

Өндірістік функцияның ең көп тараған нысаны мынадай түрдегі мультипликативтік өндірістік Кобб-Дуглас функциясы болып табылады:

$$Y_t = A_t (K_t)^\alpha (L_t)^{1-\alpha}, \quad (3)$$

мұндағы Y_t – бұл ЖІӨ,

A_t – өнімділіктің толық факторын сипаттайды (total factor productivity – TFP),

K_t – елдің барлық кәсіпорындарының негізгі капиталы,

L_t – өндірісте жұмыспен қамтылғандар саны (еңбекке сұраныс),

α – капиталдың икемділігі, $1 > \alpha > 0$,

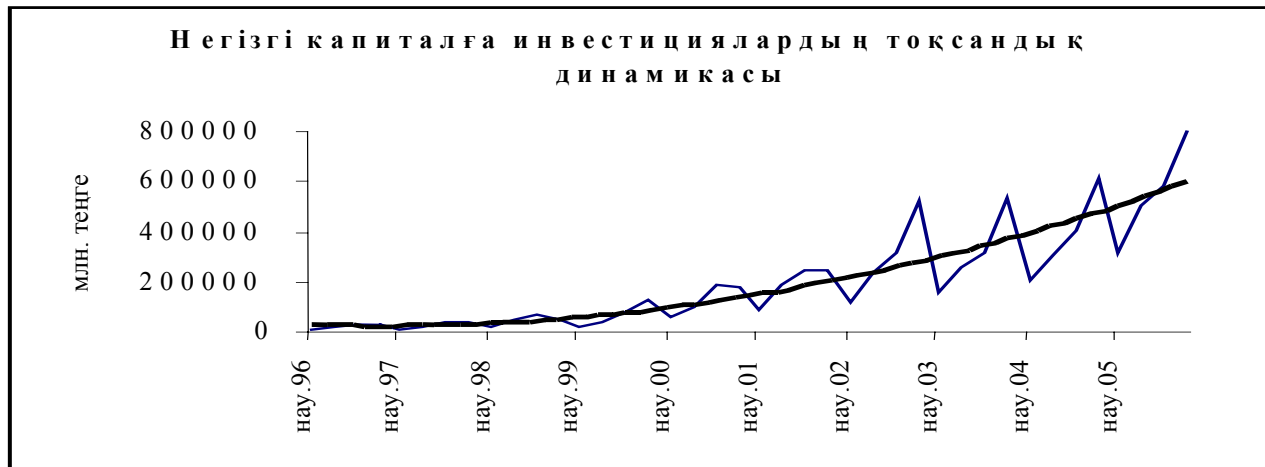
$(2 - \alpha)$ – еңбектің икемділігі.

Кобб-Дуглас өндірістік функциясын қолданудың да өзіндік кемшіліктері бар екенін атап айтқан жөн. Мысалы, Кобб-Дуглас функциясын құру кезінде факторлар гомогендігі қасиетінің болуы болжанады, бұл еңбек ресурстарының және капиталдың экономиканың бір секторынан басқасына оңай өзгеру мүмкіндігін білдіреді. Осы кемшіліктерге қарамастан өндірістік функциялар әдісі әлуатті шығарылымды бағалау үшін кеңінен пайдаланылады.

Біз өндірістік функцияны құрған кезде еңбек ұсынысы ретінде «өндірісте жұмыспен қамтылғандар» көрсеткішін алдық. Жиынтық негізгі капитал бойынша тоқсандық деректер жарияланбағандықтан, біз олардың орнына негізгі капиталға² белгілі тоқсандық инвестицияларды алдық (1-сур.), яғни капитал қорының орнына оның тоқсандық өзгерістерін алдық. 3-формулада негізгі капиталды негізгі капиталға инвестициялармен ауыстыру алынған формула туралы өндірістік функциялардың қатаң формуласы ретінде айтуға мүмкіндік бермейді. Алайда оны пайдаланудың қарапайымдылығы үшін болашақта ол туралы өндірістік функциялар формуласы сияқты айтатын боламыз. Өндірістік функциялардың сипаттамалары 1-кестеде келтірілген.

2 Осындай жағдайда Dainis Sticuts («Измерение потенциального выпуска в Латвии», Working paper, 2/2003, Рига) негізгі капиталдың белгілі жылдық мәндері және негізгі капиталға инвестициялардың белгілі тоқсандық мәндері бойынша негізгі капиталдың тоқсандық мәндерін жасады. Мұндай ауыстыру үшін негізгі капиталдағы өзгеріс негізгі капиталға инвестициялардың динамикасын көрсететін жағдай негіздеме болды.

1-сурет.

1. Өндірістік функцияны құрудың бірінші әдістемесі. Өндірістік функцияны құрудың бірінші тәсілі оның тікелей түрін пайдаланумен білдіріледі. Оны желілік көп регрессиялы үлгіге келтіру үшін өндірістік функцияның логарифмдік нысаны пайдаланылады.

$$\ln X_t = c + a_1 \ln K_t + a_2 \ln L_t + \varepsilon_t,$$

мұндағы ε_t — қателердің кездейсоқ векторы, $a_1 + a_2 = 1$.

Технологиялық процесті бағалайтын уақытша трендті қосу арқылы алдыңғы теңдеу мынадай түрде болады:

$$\ln X_t = c + a_0 t^{\gamma} + a_1 \ln K_t + a_2 \ln L_t + \varepsilon_t,$$

мұндағы ε_t — қателердің кездейсоқ векторы, $a_1 + a_2 = 1$.

Осы теңдеуді бағалау 1-кестеде келтірілген:

1-кесте.

Өндірістік функция (1-тәсіл)

$\ln(\text{GDPSA}_t) =$	-4.61	$+1,19 * t^{0,1}$	$+0.26 * \ln(I_t)$	$+0.74 * 5 \ln(L_t)$
prob	0,032	(0.625)	(0.0000)	(0.0100)
$R^2 =$	0,92			
DW =	0,98			

мұндағы GDPSA - маусымдық реттелген тоқсандық ЖІӨ,

L_t – жұмыспен қамтылғандар саны,

I_t – негізгі капиталға инвестициялар,

t – уақытша тренд,

бағалау кезеңі — 1996 жылғы 1 тоқсан - 2005 жылғы 4 тоқсан аралығы.

Теңдеудің бағаланған коэффициенттері және олардың статистикалық маңыздылығы жарамды ретінде қабылдануы мүмкін. Теңдеу ЖІӨ-нің түгелдей дерлік құбылмалылығын түсіндіреді. DW статистикасының мәні қалдықтар автокорреляциясының болуын және айтарлықтай түсіндіретін фактордың жоқ екенін көрсетеді. Бұл фактор ұзақ мерзімді трендтен ауытқу жөнінде ақпараты бар өндірістік функцияның динамикалық құрамдас бөлігі болып табылады. Бірақ әлуетті шығарылым ұзақ мерзімді болашақ үшін пайдаланылатындықтан алынған нәтиже жақсы ретінде қабылдануы мүмкін.

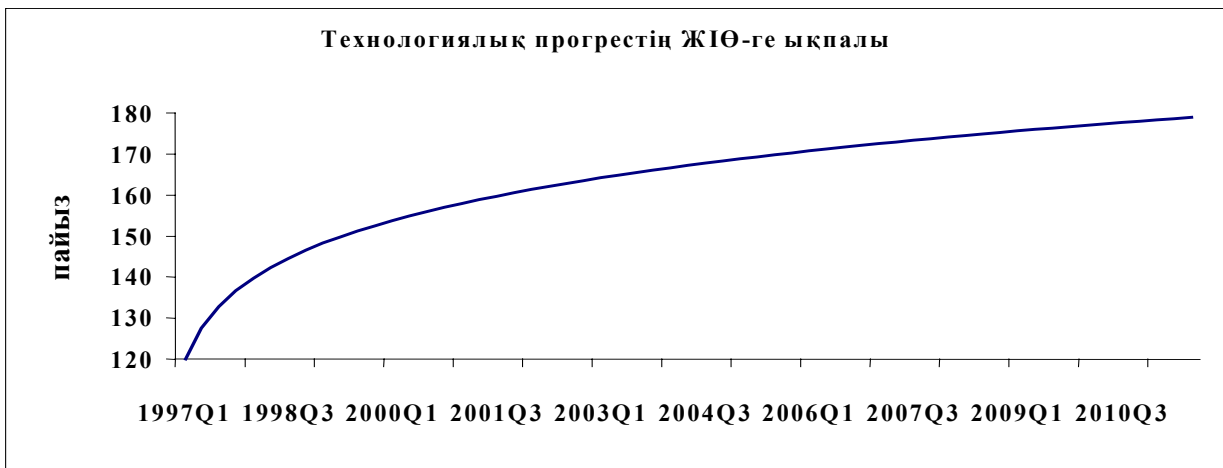
Осы тұжырым қалдықтардың айқындалған автокорреляциясы бар теңдеулер үшін күтпеген жағдай болып көрінуі мүмкін. Алайда мәтінде келтірілген оның сондай-ақ қалдықтардың автокорреляциясы бар осындай сипаттамадағы осындай үлгі үшін Dainis Sticuts («Измерение потенциального выпуска в Латвии», Working paper, 2/2003, Рига) жұмысында келтірілген негіздемені сөзбе-сөз дерлік қайталайды.

$\ln(\text{GDP}_t)=$	3,598	+t0.116	+0.225ln(K _t)	+0.775ln(L _t)
t-statistik		(11.578)	(11.553)	18.170
R ² =	0.978			
DW=	0.976			

Үлгінің оң бағасын өндірістік функция теңдеуінде коэффициенттер L_t және I_t болған кезде тиісінше еңбек және капитал икемділігінің коэффициенттері ретінде түсіндірілетін жағдай да растайды. Алынған еңбек (0,74) және капитал (0,26) икемділіктері басқа елдерге арналған зерттеулермен келісіледі (еңбек икемділігі ≈2/3 және капитал икемділігі ≈1/3).

Технологиялық прогрестің ЖІӨ-ге ықпалы өндірістік функцияның екінші мүшесін бағалауға мүмкіндік береді (2-сур.):

2-сурет.

Технологиялық прогрестің ықпалын сипаттайтын қисықтың логарифмдік нысаны бар, яғни технологиялық өсу ықпалының қарқыны уақыт өткен сайын азаяды. Мәселен, 1996-2005 жылдардағы кезеңде технологиялық прогресс ЖІӨ-нің 5,9% өсімін береді, ал 2001-2005 жылдардағы кезеңде бұл коэффициент 4,07% дейін азайды. ЖІӨ-нің қалған өсімі капиталдағы және жұмыс күші санындағы өзгерістерден туындады.

2. Өндірістік функцияны құрудың екінші әдістемесі. Алдыңғы үлгінің қолайлылығына қарамастан, онда қалдықтар автокорреляциясының болуы және елеулі түсіндіру факторының болмауы өндірістік функцияның басқа үлгісін іздеудің дұрыс екендігін дәлелдейді.

Басқа үлгіні құру үшін мынадай стандарттық өзгертулер жасаймыз.

Теңдеудің (3) екі бөлігін де $L_t^{1-\alpha}$ бөліп және Y_t/L_t -ны y_t арқылы, ал K_t/L_t -ны k_t арқылы белгілей отырып, мынадай теңдеу аламыз

$$y_t = a_t(k_t)^\alpha, \quad (4)$$

мұндағы y_t – экономикалық белсенді халық бірлігіне сай келетін ЖІӨ-нің үлесі,

k_t – экономикалық белсенді халық бірлігіне сай келетін инвестициялар,

α – капитал икемділігі, $1 > \alpha > 0$,

a_t – коэффициент.

Теңдеуді (4) эконометрикалық бағалаған кезде, шын мәнінде формулада (4) инвестицияның орнына капиталдың өрнектелетінін ескере отырып, теңдеуге түсіндіріліп отырған u_t ауыспалының лагын енгізу қажеттігіне алып келеді. Алынған теңдеу мынадай түрде болады:

$$\text{LOG}(\text{GDP}/\text{LSUPPLY}) = -0.68 + 0.38*\text{LOG}(\text{GDP}/\text{LSUPPLY}(-1)) + 0.34*\text{LOG}(\text{INVESTCAPIT}/\text{LSUPPLY}) + 0.012*@\text{TREND}^1.1$$

Өткізілген сынақтар автокорреляцияның, гетероскедастикалықтың және сериялық корреляцияның болуын және ерекше нұсқаманың қателерін көрсеткен жоқ. Коэффициенттердің тұрақтылығына арналған сынақтар коэффициенттердің тұрақты екендігін куәландырады.

Тұжырымдар. 3-суретте ЖІӨ-нің болжауларын Қазақстан Республикасының әлеуметтік-экономикалық дамуының 2006-2009 жылдарға арналған орта мерзімді жоспары (АКС арқылы белгіленген) бойынша, трансмиссиялық үлгі (ағымдағы) бойынша, Ходрик-Прескот фильтри бойынша (gdp_HP), 2 үлгісі бойынша (gdppot) салыстыру үшін көрсетілген. Бұл сурет құрылған үлгілердің қолданылу аясына қатысты мынадай тұжырымдар жасауға мүмкіндік береді.

Біріншіден, әлуетті ЖІӨ ((gdppot)) үлгісі бойынша болжаудың және Әлеуметтік-экономикалық дамудың орта мерзімді жоспарынан болжаудың (АКС) нәтижелері іс жүзінде сәйкес келеді. 2008 жыл нүктесін қоспағанда олармен трансмиссиялық үлгі бойынша болжам да (ағымдағы) сәйкес келеді. Мұндағы айырма соншалықты үлкен болмаса да Ходрик-Прескот фильтри (gdp_HP) ең төменгі нәтижелерді береді, — ЖІӨ-нің барлық болжауларының ең үлкен ауытқуы (2008 жыл нүктесінде) 7% аспайды. Мұның өзі қаралған үлгілер ағымдағы үрдісті ұстайтынын және өзара орын алмастыратынын білдіреді.

Екіншіден, олардың Әлеуметтік-экономикалық даму жоспарынан (АКС) болжамға жалпы жақындығы Қазақстан Республикасы Экономика және бюджеттік жоспарлау министрлігі мен Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің болжау әдістемелері өзара салыстыруға келетіні айтылады.

Үшіншіден, әлуетті ЖІӨ-ні ағымдағы үрдістермен салыстырғанда төмен бағалау қазіргі кезде ЖІӨ-нің өсу үрдісінің оның әлуетті мүмкіндіктерінен алда екендігін, яғни ағымдағы жоғары экономикалық белсенділіктің бар екенін, соның салдарынан инфляциялық қысымның күштілігін куәландырады.

3-сурет.

Осы жазбада Ходрик-Прескот фильтри бойынша алуатті ЖІӨ бағалау трансмиссиялық үлгі бойынша ЖІӨ-ні болжаумен келісілетіні көрсетіледі. Басқаша айтқанда, трансмиссиялық үлгіде ЖІӨ-нің осы үлгілерінің кез келгенін пайдалануға болады.

Платежные карты в Казахстане

Шайдурова Ю.Л.,
Главный специалист-экономист Департамента платежных систем
Национального Банка Республики Казахстан

Последние несколько лет ознаменовались стремительными и результативными темпами становления и развития отечественного рынка платежных карточек. Это касается всех аспектов и показателей: числа эмитентов и эквайеров карточек, количества эмитированных и распространенных карточек и их держателей, инфраструктуры и объемов транзакций, а также расширения спектра возможностей новых карточных продуктов и услуг, предлагаемых казахстанскими банками.

Платежные карточки, являясь перспективным направлением в развитии финансового сектора страны, достаточно быстро заняли свое место и в Казахстане. Операции с пластиковыми карточками открыли новые перспективы финансового обслуживания клиентов банков. В настоящее время все больше банков и организаций, осуществляющих отдельные виды банковских операций заинтересованы в осуществлении выпуска и обслуживания платежных карточек. Растет число эмитентов и эквайеров платежных карточек, а с ними и общее количество карточек в обращении и их держателей. При этом зафиксировано, что на 4 человека республики приходится одна платежная карточка, а 42% от общей численности экономически-активного населения страны уже вовлечены в карточный оборот и являются держателями данных карточек. На казахстанском рынке можно встретить как карточки международных, так и локальных платежных систем. К числу карточек локальных платежных систем относятся: карточки системы Дуэт, Altyn Card, SmartAlemCard, Каспийский, KazCard, карточки Сити и Цесна банков; а к числу карточек международных платежных систем: Visa International, Europay International, American Express International и Diners Club International. При этом наибольшую долю на рынке занимают карточки международных платежных систем. Из них большой популярностью среди населения страны пользуются карточки системы Visa International. На данные карточки приходится значительная доля как по количеству карт в обращении, держателям, так и по объемам транзакций. Такая популярность объясняется активностью и распространенностью карточек данной платежной системы во всем мире.

Большинство карточек, эмитируемых и распространяемых в нашей стране, являются дебетными. Однако в последнее время у населения все больший интерес вызывает возможность срочного получения денежных средств без необходимости обращения в банк, в любое удобное для клиента время. Такую возможность предоставляет кредитный лимит, устанавливаемый держателям платежных карточек. В связи с этим на рынке наблюдается рост числа займов, предоставляемых банками своим клиентам посредством платежных карточек. Соответственно отечественный рынок постепенно заполняется дебетными карточками с кредитным лимитом и чисто кредитными платежными карточками, что в значительной степени способствует его дальнейшему развитию.

Важно отметить, что для держателей платежных карточек в стране действует обширная, разветвленная инфраструктура, в число которой входят порядка 7 461 POS-терминала, 1 769 банкоматов и 1 408 импринтеров. Данное оборудование рассредоточено по всем регионам республики. При этом к воплощению возможности оплаты товаров и услуг посредством платежных карточек подключено 5 138 торговых точек, в которых установлено оборудование для обслуживания платежных карточек.

Таким образом, внедрение карточного продукта послужило началу развития розничных безналичных форм расчетов, которые являются неотъемлемым атрибутом сферы торговли и услуг экономически развитых стран. Вместе с тем рост числа безналичных платежей, осуществленных держателями платежных карточек, непосредственно отражает

переход на новый качественный уровень взаимодействия банковской системы страны и ее населения. Так за последние три года на казахстанском рынке платежных карточек наблюдается постоянный опережающий рост объемов безналичных платежей по сравнению с ростом объемов операций по выдаче наличных денег. При этом в 2005 году (по сравнению с 2004 годом) безналичные платежи увеличились в 2,9 раза и 4,2 раза по количеству и объему платежей, а операции по выдаче наличных денег увеличились лишь на 28,5% и 44,3% соответственно. Данная тенденция характеризует повышение доверия со стороны населения республики к продуктам и услугам, предлагаемым банками. Однако, несмотря на это, доля безналичных платежей по-прежнему остается незначительной и составляет лишь 10,6% и 8,2% от общего количества и объема транзакций, осуществленных с использованием платежных карточек. В связи с этим, в направлении прогрессивного развития безналичных платежей, казахстанскими банками все время разрабатываются, совершенствуются и внедряются передовые карточные продукты и услуги, способствующие расширению границ использования платежных карточек. К перечню таких внедрений можно отнести следующие: осуществление безналичных форм расчетов через банкоматы, через Интернет-банкинг и Mobile-банкинг (оплата услуг сотовой связи, кабельного телевидения, коммунальных услуг, услуг Казахтелекома); безакцептное списание денег с карт счетов за услуги, требующие ежемесячной оплаты; оплата товаров и услуг в сети Интернет посредством виртуальных карточек. Вместе с тем банками постоянно проводятся различные дисконтные программы, привлекающие население к использованию платежных карточек в торгово-сервисных точках. Кроме того, внедрение схемы проведения таможенных платежей посредством платежных карточек также в значительной степени способствует увеличению потоков безналичных платежей в регионах республики. Так, на данный момент приблизительно в 127 таможенных постах установлены POS-терминалы АО «Народный Банк Казахстана», заключившего соглашение с Таможенным комитетом на реализацию вышеуказанной схемы. Теперь проведение таможенных платежей с использованием пластиковых карточек представляет собой ускоренный, безопасный и взаимовыгодный процесс для всех участников внешнеэкономической деятельности.

В целях создания благоприятных условий для дальнейшего развития безналичных форм расчетов в Казахстане, Национальным Банком страны с 1 июля 2005 года введено в действие постановление Правительства Республики Казахстан №1328 от 15 декабря 2004 года «Об утверждении категорий торговых (обслуживающих) организаций, обязанных принимать платежи с использованием платежных карточек при осуществлении торговых операций (оказании услуг) на территории Республики Казахстан»; а также принят Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам налогообложения» от 13 декабря 2004 года №11, который предусматривает освобождение от налога на добавленную стоимость импорта оборудования для обслуживания платежными карточками, программного обеспечения и запасных частей к нему, ввозимых для собственных производственных нужд. При этом филиалами Национального Банка Казахстана постоянно ведется разъяснительная работа среди широких слоев населения о преимуществах оплаты товаров и услуг посредством платежных карточек. Вместе с тем, одной из ступеней, ведущей к активизации безналичных расчетов в сфере торговли и услуг Казахстана, является внедрение Национальной системы платежных карточек. Так, в декабре прошлого года на рынке появились Национальные платежные карточки KazCard, выпущенные на основе микропроцессорных технологий АО «Казпочта». По своей специфике данные карточки предназначены для хождения на территории страны и наделены возможностью наращивания различных приложений, в том числе и неплатежных. В связи с чем карточки KazCard являются многофункциональными и могут применяться в различных сферах, что, несомненно, ознаменует новый этап развития рынка платежных карточек в Казахстане.

В заключении можно сказать, что в последнее время рынок банковских услуг Казахстана претерпевает серьезные изменения. Одним из примеров этого является стремительное развитие отечественного рынка платежных карточек. На казахстанском рынке представлено множество типов карточек. Банки-эмитенты активно конкурируют между собой, стремясь привлечь больше клиентов. В результате конкурентной борьбы повышается качество предоставляемых услуг, а также происходит усовершенствование имеющихся продуктов, разработка и внедрение новых. Данное обстоятельство свидетельствует о том, что рынок платежных карточек Казахстана перешел от экстенсивного к интенсивному пути развития, что, безусловно, является положительным моментом для развития экономики в целом.

Қазақстандағы төлем карточкалары

Шайдурова Ю.Л.,
Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің
Төлем жүйелері департаментінің бас маманы-экономисі

Соңғы бірнеше жылдарда төлем карточкаларының отандық нарығын қалыптастыру мен дамыту екпінді және нәтижелі қарқынмен өткізілді. Бұл мынадай барлық аспектілер мен көрсеткіштерге қатысты: карточкалардың эмитенттері мен эквайерлерінің саны, эмиссияланған және таратылған карточкалар және оны ұстаушылар саны, инфрақұрылымдар және транзакциялар көлемі, сондай-ақ қазақстандық банктер ұсынатын жаңа карточка өнімдері мен қызмет көрсетулердің мүмкіндіктер аясын кеңейту.

Төлем карточкалары елдің қаржы секторын дамытуда перспективалық бағыт бола отырып, Қазақстанда да тез арада өз орнын алды. Пластикалық карточкалармен операциялар банктердің клиенттерге қаржылық қызмет көрсетуінің жаңа перспективаларын ашты. Қазіргі уақытта банктердің және банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдардың көбі төлем карточкаларын шығаруды және қызмет көрсетуді жүзеге асыруға мүдделі. Төлем карточкаларының эмитенттері мен эквайерлерінің саны, солармен бірге айналыстағы карточкалар мен оларды ұстаушылардың саны өсуде. Бұл ретте республиканың 4 адамына бір төлем карточкасы тиесілі екендігі белгіленді, ал елдің экономикалық-белсенді жалпы санының 42% карточкалық айналымға тартылды және осы карточкалардың ұстаушылары болып табылады. Қазақстандық нарықта төлем жүйелерінің халықаралық әрі жергілікті карточкаларын кездестіруге болады. Төлем жүйелерінің жергілікті карточкаларына: Дуэт, Altyn Card, SmartAlemCard, Каспийский, KazCard жүйесінің карточкалары, Сити және Цесна банктерінің карточкалары; ал халықаралық төлем жүйелерінің карточкаларына: Visa International, Europay International, American Express International және Diners Club International жатады. Бұл ретте халықаралық төлем жүйелерінің карточкалары нарықтағы ең көп үлеске ие болды. Оның ішінде, елдегі халық арасында Visa International жүйесінің карточкалары кеңінен пайдаланылады. Осы карточкаларға айналыстағы карталардың, ұстаушылардың саны бойынша, сол сияқты транзакциялардың көлемі бойынша елеулі үлесі тиесілі. Мұндай танымал болу осы төлем жүйесіндегі карточкалардың дүние жүзіндегі белсенділігімен және қолданылуымен түсіндіріледі.

Біздің елімізде эмиссияланатын және таратылатын карточкалардың көпшілігі дебеттік болып табылады. Алайда, соңғы уақытта клиентке ыңғайлы кез келген уақытта ақша қаражатын банкке бармай-ақ жедел алу мүмкіндігі халықтың көп қызығушылығын тудырып отыр. Осындай мүмкіндікті төлем карточкаларының ұстаушылары белгілейтін кредиттік лимит ұсынады. Осыған байланысты нарықта банктер төлем карточкалары арқылы өзінің клиенттеріне ұсынатын заемдар санының өскені байқалады. Тиісінше отандық нарық кредиттік лимиті бар дебеттік карточкалармен және таза кредиттік төлем карточкаларымен біртіндеп толықтырылады, бұл елеулі дәрежеде оның одан әрі дамуына ықпал етеді.

Еліміздегі төлем карточкаларын ұстаушылар үшін ауқымды, тармақталған инфрақұрылым жұмыс істейтінін атап өткен жөн, оған 7 461 POS-терминал, 1 769 банкомат және 1 408 импринтер кіреді. Осы жабдық Республиканың барлық аймақтары бойынша бөлініп орнатылған. Бұл ретте төлем карточкалары арқылы тауарға және қызмет көрсетуге ақы төлеу мүмкіндігін жүзеге асыруға төлем карточкаларына қызмет көрсетуге арналған жабдық орнатылған 5 138 сауда нүктесі қосылды.

Осылайша, карточка өнімін ендіру есеп айырысулардың бөлшек қолма-қол жасалмайтын нысандарын дамытудың басталуына қызмет етеді, олар экономикалық дамыған елдердің сауда және қызмет көрсету саласының ажырамас нышаны болып табылды. Сонымен қатар төлем карточкаларын ұстаушылар жүзеге асырған қолма-қол жасалмайтын

төлемдер санының өсуі елдің банк жүйесінің және оның халқының өзара іс-әрекетінің жаңа сапалы деңгейге көшуін тікелей көрсетеді. Мәселен соңғы үш жылда қазақстандық төлем карточкаларының нарығында қолма-қол ақша беру жөніндегі операциялар көлемінің өсуімен салыстырғанда қолма-қол жасалмайтын төлемдер көлемінің тұрақты басымдықпен өсуі байқалды. Бұл ретте 2005 жылы (2004 жылмен салыстырғанда) қолма-қол жасалмайтын төлемдер 2,9 есе және төлемдердің саны мен көлемі бойынша 4,2 есе көбейді, ал қолма-қол ақша беру жөніндегі операция тиісінше небары 28,5% және 44,3% көбейді. Осы үрдіс Республика халқы тарапынан банктер ұсынатын өнімдерге және қызмет көрсетулерге сенімнің артқандығын сипаттайды. Алайда, бұған қарамастан, қолма-қол жасалмайтын төлемдердің үлесі бұрығысынша шамалы болып қалды және төлем карточкаларын пайдалана отырып жүзеге асырылған транзакциялардың жалпы саны мен көлемінің 10,6% және 8,2% ғана болды. Осыған байланысты, қолма-қол жасалмайтын төлемдердің прогрессивтік даму бағытында, қазақстандық банктер барлық уақытта төлем карточкаларын пайдалану шекарасын кеңейтуге ықпал ететін алдыңғы қатарлы карточкалық өнімдер мен қызмет көрсетулерді әзірлейді, жетілдіреді және ендіреді. Осындай ендірулердің тізбесіне мыналарды жатқызуға болады: есеп айырысулардың қолма-қол жасалмайтын нысандарын банкоматтар арқылы, Интернет-банкинг және Mobile-банкинг (ұялы байланыс, кабельдік теледидар қызметіне, коммуналдық қызметке, Қазақтелеком қызметіне ақы төлеу) арқылы жүзеге асыру; ай сайын ақы төлеуді қажет ететін қызмет көрсету үшін карт шоттардан ақшаны акцептеусіз есептен шығару; виртуальды карточкалар арқылы Интернет желісіндегі тауарлар мен қызмет көрсетулерге ақы төлеу. Сонымен қатар банктер сауда-сервистік нүктелерде төлем карточкаларын пайдалануға халықты тартатын түрлі дисконттық бағдарламаларды тұрақты түрде өткізеді. Бұдан басқа, кедендік төлемдерді төлем карточкалары арқылы жүргізу схемасын ендіру Республиканың аймақтарында қолма-қол жасалмайтын төлемдер ағынының көбеюіне едәуір дәрежеде ықпал етеді. Мәселен, осы кезеңде шамамен алғанда 127 кедендік күзетте Кеден комитетімен жоғарыда көрсетілген схеманы іске асыруға келісім жасалған «Қазақстан Халық Банкі» АҚ POS-терминалдары орнатылды. Енді пластикалық карточкаларды пайдалана отырып кедендік төлемдерді жүргізу сыртқы экономикалық қызметтің барлық қатысушылары үшін жеделдетілген, қауіпсіз және өзара пайдалы процесті білдіреді.

Қазақстанда есеп айырысудың қолма-қол жасалмайтын нысандарын одан әрі дамытуға қолайлы жағдайлар құру мақсатында елдің Ұлттық Банкі 2005 жылғы 1 шілдеден бастап Қазақстан Республикасы Үкіметінің «Қазақстан Республикасының аумағында сауда операцияларын жүзеге асыру (қызметтер көрсету) кезінде төлем карточкаларын пайдалана отырып, төлемдер қабылдауға міндетті сауда (қызмет көрсету) ұйымдарының санаттарын бекіту туралы» 2004 жылғы 15 желтоқсандағы № 1328 қаулысын қолданысқа енгізді; сондай-ақ төлем карточкаларына қызмет көрсетуге арналған жабдық, бағдарламалық қамтамасыз ету және оған меншікті өндірістік қажеттілік үшін әкелінетін қосалқы бөлшектер импортына қосылатын құнға салықтан босатуды көздейтін «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне салық салу мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 13 желтоқсандағы №11 Заңы қабылданды. Бұл ретте Қазақстан Ұлттық Банкінің филиалдары төлем карточкалары арқылы тауарға және қызмет көрсетуге ақы төлеудің артықшылықтары туралы халықтың қалың көпшілігі арасында түсіндіру жұмысын үнемі жүргізеді. Сонымен қатар, Төлем карточкаларының ұлттық жүйесін ендіру Қазақстанның сауда және қызмет көрсету саласындағы қолма-қол жасалмайтын есеп айырысуларды жандандыруға алып баратын сатыларының бірі болып табылады. Мәселен, өткен жылдың желтоқсанында нарықта «Қазпочта» АҚ-ның микропроцессорлық технологиялары негізінде шығарылған KazCard ұлттық төлем карточкалары пайда болды. Өзінің ерекшелігі бойынша осы карточкалар елдің аумағында жүруге арналған және әр түрлі, оның ішінде төлемдік емес қосымшаларды ұлғайту мүмкіндігі берілген. Осыған байланысты, KazCard карточкалары көп функционалды болып

табылады және әр түрлі салаларда қолданылуы мүмкін, бұл Қазақстандағы төлем карточкалары нарығын дамытудың жаңа кезеңі болатыны анық.

Қорытындысында, Қазақстанның банктік қызмет көрсету нарығы соңғы уақытта маңызды өзгерістерге ұшырап отыр деп айтуға болады. Осының бір мысалы төлем карточкаларының отандық нарығының екпінді дамуы болып табылады. Қазақстандық нарықта карточкалардың көптеген түрлері ұсынылған. Эмитент банктер клиенттерді көптеп тартуға тырыса отырып, өзара белсенді бәсекеге түседі. Бәсекелестік күрес нәтижесінде көрсетілетін қызметтің сапасы артады, сондай-ақ бар өнімдерді жетілдіреді, жаңаларын жасап, ендіреді. Осы міндеттеме Қазақстанның төлем карточкалары нарығының экстенсивті дамудан қарқынды даму жолына өткенін куәландырады, бұл, сөзсіз, тұтастай алғанда экономиканы дамытуға арналған оң кезең болып табылады.

Риск-менеджмент и его роль в управлении активами

Молдабекова А.М.,
 Главный дилер Департамента монетарных операций
 Национального Банка Республики Казахстан

Данная статья посвящена актуальным вопросам оценки и управления рисками - области, ставшей одной из ключевых в настоящее время. Это связано с динамичным развитием сферы управления активами и вовлечением все большего числа инвесторов в эту среду. Центральные банки, как управляющие валютными резервами, стали все чаще и чаще обращаться к вопросам построения и усовершенствования систем управления рисками.

Одним из важнейших направлений в области управления активами является риск-менеджмент. Возрастающий интерес к науке об управлении рисками наблюдается со стороны различных типов инвесторов: паевых и пенсионных фондов, страховых компаний, специализированных компаний по управлению активами и, естественно, центральных банков.

Центральные банки, являясь, как правило, ключевыми управляющими валютными резервами, уделяют все больше и больше внимания вопросам установления и отслеживания параметров риска. Это связано, прежде всего, с расширением спектра инструментов, в которые инвестируются валютные резервы, а также с общим развитием финансовых систем и области управления активами.

В настоящее время существуют два основных подхода в области риск-менеджмента. Первый из них известен как **Value at Risk (VAR)** - величина под риском. Это метод оценки риска, который базируется на расчете возможного максимального убытка. VAR отвечает на вопрос: "Какую максимальную сумму может потерять инвестор за определенный период времени с определенной долей вероятности?". Предположим, что VAR на 1 день составляет 1 млн. долларов США с вероятностью 5%. Это означает, что дневные потери инвестора, превышающие 1 млн. долларов США, могут произойти лишь в 5% случаев.

При этом основной причиной убытка является изменение рыночной стоимости финансовых инструментов, находящихся у инвестора на протяжении определенного временного периода и в соответствии с заданным доверительным интервалом. Выбор рассматриваемого временного периода зависит от самого инвестора, от степени ликвидности его портфеля, от его целей и задач.

Обратимся к примеру, иллюстрирующему как изменение рассматриваемого временного периода влияет на величину под риском: пусть текущая рыночная стоимость портфеля инвестора, состоящего из облигаций развитых стран, составляет 2.8 млрд. долларов США, доверительный интервал фиксирован и равен 5%. Тогда имеем следующую зависимость величины под риском от рассматриваемого временного периода.

Таблица 1.

Пример зависимости VAR от рассматриваемого временного периода

Рассматриваемый временной период	Величина под риском VAR, млн. долларов США
1 день	13.18
1 месяц	61.36
3 месяца	106.28
6 месяцев	150.31
1 год	212.57

Рассмотренный пример подтверждает логически обоснованное предположение, что за более длительный период времени можно потерять более значительную сумму денег.

При установлении параметров риска вариации подлежит не только временной период, но и доверительный интервал. Рассмотрим тот же портфель, состоящий из облигаций развитых стран, текущая рыночная стоимость которого составляет 2.8 млрд. долларов США, но теперь зафиксируем временной период в 1 день и будем менять лишь вероятностный (доверительный интервал).

Таблица 2.

Пример зависимости VAR от вероятностного интервала

Вероятностный (доверительный интервал)	Величина под риском VAR, млн. долларов США
15%	8.31
10%	10.27
5%	13.18
2.5%	15.71
1%	18.64

Из Таблицы 2 видно, что чем меньше вероятностный интервал, тем более значительна сумма, которую может потерять инвестор - т.е. дневные потери инвестора, превышающие 10.27 млн. долларов США, могут произойти в 10% случаев, а дневные потери превышающие 18.64 млн. долларов США лишь в 1% случаев.

Второй подход в области риск-менеджмента базируется на расчете показателя **Tracking Error** (изменчивость отклонения доходности). Показатель Tracking Error отображает насколько текущий портфель ценных бумаг инвестора отличается от эталонного портфеля³.

Ни в коем случае нельзя полагать, что рассматриваемые два подхода - Value at Risk и Tracking Error являются взаимоисключающими, они являются взаимодополняющими с одной лишь оговоркой, что подход Tracking Error может применяться лишь в случае, когда инвестор управляет против эталонного портфеля. Такой тип управления называется Benchmarking - сравнение с эталоном и основной целью инвестора является получение доходности, не меньше доходности эталона.

К примеру, если текущий показатель Tracking Error равен нулю, то портфель инвестирован в строгом соответствии с эталоном и никаких отличий между ними нет. В этом случае логично предполагать, что доходность портфеля инвестора будет равна доходности эталонного портфеля. Если же инвестор хочет достичь доходности, больше чем доходность эталона, он будет включать в портфель так называемые активные позиции - отличительные черты портфеля от эталона. Эти отличительные черты будут отражаться в показателе Tracking Error. Чем больше таких активных позиций в портфеле и чем больше абсолютное значение каждой из них, тем больше показатель Tracking Error.

Показатель Tracking Error рассчитывается по следующей формуле:

$$\text{Tracking Error} = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^N (ER_i - \overline{ER})^2}{N}}$$

где ER – это сверхдоходность, т.е. разница между доходностью портфеля и доходностью эталона, ER_i - сверхдоходность за i – период, $\overline{ER}$ - средняя сверхдоходность, N – число рассматриваемых периодов (например, лет).

³ Эталонный портфель – набор инструментов, отражающий стратегические интересы инвестора.

Единицей измерения показателя является "процент годовых". К примеру, если для определенного портфеля Tracking Error равен 2.5% годовых, это означает, что разница между годовой доходностью портфеля и годовой доходностью эталона не превысит 2.5%. Будет ли эта разница положительной или отрицательной Tracking Error не отображает, все будет зависеть правильные ли активные позиции инвестор добавлял в портфель. Для рассматриваемого примера сверхдоходность портфеля за год составит:

+2.5% - если все активные позиции инвестора были правильными и принесли доход,
 - 2.5% - если все активные позиции инвестора были неверными и принесли убыток,
 от - 2.5% до + 2.5% - в зависимости какая часть позиций принесла доход, а какая убыток.

Различают два вида показателя Tracking Error - исторический (Ex-post Tracking Error) и ожидаемый (Expected Tracking Error).

Ex-post Tracking Error отображает лишь историческое отклонение поведения портфеля от эталона, и поэтому используется лишь для исторического анализа поведения портфеля или для оценки эффективности деятельности инвестора.

В ежедневной практике же используется показатель ожидаемой изменчивости отклонения доходности (Expected Tracking Error), который позволяет инвестору определять текущий уровень риска, а также предполагаемый уровень риска от внесения тех или иных активных позиций в портфель.

Каждая из таких активных позиций является составляющей показателя Tracking Error, и все эти составляющие объединяются в группы, в зависимости от характера риска, который они несут. Различают следующие основные группы - составляющие Tracking Error:

- риск от активных валютных позиций
- риск от активных страновых позиций
- риск от активных позиций по дюрации и на кривой доходности
- риск от включения спрэд-продуктов⁴ в портфель
- специфический риск.

Одним из важнейших решений является определение лимита на показатель Tracking Error. Для этого инвестор, прежде всего, должен решить активным или пассивным будет являться его управление против эталона. Для управляющих портфелями Национального Банка Республики Казахстан условной границей между этими двумя типами является значение 0.5%, т.е. показатель Tracking Error в пределах от 0 до 0.5% соответствует пассивному типу управления, свыше 0.5% - активному.

Насколько активным будет управление зависит от готовности инвестора принимать на себя активный риск, от характера инвестиций, от выбранного эталонного портфеля и от многих других факторов. В случае центральных банков при построении систем управления рисками в целом и установлении лимитов на показатели риска в частности необходимо учитывать основные цели и задачи, возлагаемые на центральный банк - как на управляющего валютными резервами.

Если рассмотреть цели, возлагаемые на управляющих портфелем золотовалютных активов Национального Банка Республики Казахстан (далее ЗВА НБРК), то основными из них являются обеспечение ликвидности и сохранности активов, сохранение покупательной силы, а также увеличение доходности в долгосрочной перспективе. В соответствии с этими целями портфель ЗВА НБРК разделен на несколько субпортфелей. Основным инвестиционным портфелем является долгосрочный портфель ЗВА НБРК, цель которого увеличение доходности активов в долгосрочной перспективе.

Тип управления, которого придерживаются управляющие долгосрочным портфелем, является активным - лимит на показатель Tracking Error составляет 2%. Т.е. в зависимости от своих рыночных ожиданий и прогнозов управляющие портфелем открывают активные

⁴ Спрэд - разница в доходности различных инструментов. В данном случае предполагается разница в доходности различных инструментов с близким к друг другу сроком до погашения.

позиции. В ежедневной практике управления долгосрочным портфелем используются все вышеперечисленные группы активных позиций - составляющих Tracking Error.

Валютные активные позиции включаются в портфель, если у управляющего есть мнение относительно усиления/ослабления одной валюты против другой. К примеру, если доля евро в эталоне составляет 35%, а управляющий прогнозирует усиление евро против доллара США, он может увеличить долю евро до 45% за счет американского доллара.

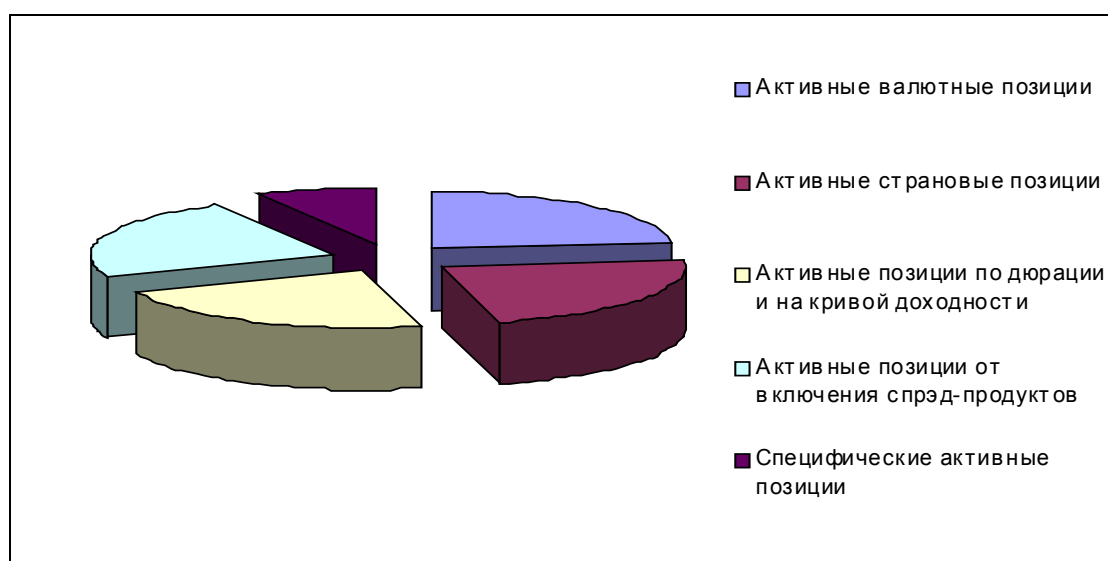
Страновые активные позиции подразумевают, что портфельный управляющий может отдавать предпочтение одной стране против другой, в зависимости от своих рыночных ожиданий, к примеру доля португальских государственных ценных бумаг может быть увеличена за счет уменьшения доли государственных ценных бумаг Германии.

Активные позиции по дюрации могут включаться портфельным управляющим в зависимости от его ожиданий, касающихся изменений процентных ставок на рынке. В наиболее общем случае управляющий снижает дюрацию портфеля, если думает, что процентные ставки на рынке пойдут вверх и увеличивает дюрацию портфеля в противном случае. В дополнение к активным позициям по дюрации используется распределение активов на кривой доходности, подразумевающее, что управляющий портфелем отдает предпочтение тому или иному участку кривой доходности - например, ценным бумагам со сроком до погашения от 2 до 3 лет.

Включение спрэд-продуктов в портфель подразумевает инвестирование в классы инструментов, отличные от классов инструментов, входящих в эталонный портфель. К примеру, если эталон состоит лишь из государственных ценных бумаг, управляющий может инвестировать часть средств в агентские ценные бумаги, в ценные бумаги международных финансовых организаций, в корпоративные ценные бумаги, в ценные бумаги под залог недвижимости и активов.

Основным источником специфического риска является инвестирование в так называемые структурные продукты - финансовые инструменты, создаваемые брокерами специально для инвестора путем объединения покупок и продаж распространенных на финансовом рынке инструментов. Таким образом, структурные продукты являются комбинацией различных инструментов и риск, который они приносят в портфель, является довольно специфичным.

Рисунок 1. Распределение риска между различными типами активных позиций

Число и размер активных позиций, перечисленных выше, регулируются лимитами на показатель Tracking Error и другими ограничениями, отраженными в основном документе, регламентирующем процесс управления ЗВА - Инвестиционной стратегии по управлению золотовалютными активами Национального Банка РК. Положения Инвестиционной стратегии пересматриваются не реже одного раза в год, что позволяет вносить изменения в зависимости от изменения ситуации на мировом финансовом рынке и в ходе дальнейшего усовершенствования системы управления рисками в Национальном Банке РК.

В статье рассмотрены два основных подхода к оценке рисков - расчет показателей Value at Risk - абсолютного показателя риска и Tracking Error - показатель, отражающий риск портфеля инвестора относительно эталона. В связи с тем, что портфельные менеджеры ЗВА НБРК управляют активами против эталона, показателю Tracking Error уделено особое внимание, приведены формулы расчета и разбивка по составляющим.

Тәуекел менеджменті және активтерді басақарудағы оның ролі

Молдабекова Ә.М.,
Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің
Монетарлық операциялар департаментінің бас дилері

Осы мақала қазіргі уақытта негізгі салалардың бірі болып отырған тәуекелдерді бағалау мен басқарудың өзекті мәселелеріне арналды. Бұл активтерді басқару саласының серпінді дамуына және осы ортаға инвесторларды барған сайын көбірек тартуға байланысты. Валюталық резервтерді басқарушы ретінде орталық банктер тәуекелдерді басқару жүйелерін құру және жетілдіру мәселелеріне бұрынғыдан да жиі көңіл бөлетін болды.

Активтерді басқару саласындағы маңызды бағыттардың бірі тәуекел менеджменті болып табылады. Тәуекелдерді басқару жөніндегі ғылымға қызығушылықтың артуы әр түрлі үлгідегі инвесторлардың тарапынан: пайлық және зейнетақы қорлары, сақтандыру компаниялары, активтерді басқару жөніндегі мамандандырылған компаниялар және, әрине, орталық банктер тарапынан байқалып отыр.

Орталық банктер, әдетте, валюталық резервтердің негізгі басқарушылары бола отырып, тәуекел өлшемдерін белгілеу мен қадағалау мәселелеріне барған сайын көп көңіл бөлуде. Бұл, ең алдымен валюта резервтері инвестицияланатын құралдар ауқымының кеңеюіне, сондай-ақ қаржы жүйесінің және активтерді басқару саласының жалпы дамуына байланысты.

Қазіргі уақытта тәуекел менеджменті саласында екі негізгі тәсіл қолданылады. Олардың біріншісі **Value at Risk (VAR)** – тәуекелдегі шама ретінде белгілі. Тәуекелді бағалаудың әдісі ықтимал ең жоғарғы шығынды есептеуге негізделеді. VAR: "Инвестор белгілі бір уақыт кезеңінде белгілі бір ықтималдық үлесімен қандай ең жоғары соманы жоғалтуы мүмкін?" деген сұраққа жауап береді. Айталық, VAR 1 күнде 5% ықтималдықпен 1 млн. АҚШ долларын құрайды. Бұл – инвестордың 1 млн. АҚШ долларынан асатын бір күндік шығынының 5% жағдайда ғана болуы мүмкін екендігін білдіреді.

Бұл ретте шығынның негізгі себебі белгілі бір уақыт кезеңі ішінде және берілген сенімгерлік аралыққа сәйкес инвестордағы қаржы құралдарының нарықтық құнының өзгеруі болып табылады. Қаралатын уақыт кезеңін таңдау инвестордың өзіне, оның портфелінің өтімділік дәрежесіне, оның мақсаттары мен міндеттеріне байланысты.

Қаралып отырған уақыт кезеңінің өзгеруі тәуекелдегі шамаға қалай ықпал ететінін көрсететін мысалға жүгініп көрелік: дамыған елдердің облигацияларынан құралған инвестор портфелінің ағымдағы нарықтық құны 2.8 млрд. АҚШ долларын құрайды десек, сенімгерлік аралық белгіленген және 5% тең. Онда тәуекелдегі шаманың қаралып отырған уақыт кезеңіне мынадай тәуелділігі болады.

1-кесте.

VAR-дың қаралып отырған кезеңге тәуелділігінің үлгісі

Қаралып отырған уақыт кезеңі	VAR тәуекелдегі шама, млн. АҚШ доллары
1 күн	13.18
1 ай	61.36
3 ай	106.28
6 ай	150.31
1 жыл	212.57

Қаралып отырған мысал қисынды негізделген, неғұрлым ұзақ уақыт кезеңі ішінде соғұрлым айтарлықтай ақша сомасын жоғалтуға болатынын болжауды растайды.

Тәуекел өлшемдерін белгілеген кезде уақыт кезеңі ғана емес, сонымен бірге сенімгерлік аралық та өзгертуге жатады. Дамыған елдердің облигацияларынан тұратын сол портфельдің өзін қарастырсақ, оның ағымдағы нарықтық құны 2.8 млрд. АҚШ доллары болады, ал енді 1 күн уақыт кезеңін белгілейміз және ықтималдығын (сенімгерлік аралық) ғана ауыстырамыз.

2-кесте.

VAR-дың ықтималдық аралыққа тәуелділігінің үлгісі

Ықтималдық (сенімгерлік аралық)	VAR тәуекелдегі шама, млн. АҚШ доллары
15%	8.31
10%	10.27
5%	13.18
2.5%	15.71
1%	18.64

2-кестеден ықтималдық аралық аз болған сайын, инвестордың жоғалтуы ықтимал сомасы – яғни, инвестордың 10.27 млн. АҚШ долларынан асатын күндік шығыны, 10% жағдайда болуы ықтимал сомасы соғұрлым көп, ал 18.64 млн. АҚШ долларынан асатын күндік шығындар 1% жағдайда ғана.

Тәуекел менеджменті саласындағы екінші тәсіл **Tracking Error** (кірістіліктің ауытқу өзгергіштігі) көрсеткіші есебіне негізделеді. Tracking Error көрсеткіші инвестордың бағалы қағаздарының ағымдағы портфелінің эталондық портфельден⁵ қаншалықты айырмашылығы бар екенін көрсетеді.

Қаралып отырған екі тәсілді - Value at Risk және Tracking Error бірін-бірі жоққа шығарады деп ешқашан болжауға болмайды, Tracking Error тәсілі инвестор эталондық портфельге қарсы басқарған жағдайда ғана қолданылуы ықтимал деген бір ескертпемен ғана олар бірін бірі толықтыратын болып табылады. Басқарудың мұндай түрі Benchmarking деп аталады - эталонмен және инвестордың негізгі мақсатымен салыстыру эталонның кірістілігінен аз емес кірістілік алу болып табылады.

Мысалы, егер ағымдағы Tracking Error көрсеткіші нөлге тең болса, онда портфель эталонға қатаң сәйкестікте инвестицияланған және олардың арасында ешқандай айырмашылық болмайды. Мұндай жағдайда инвестордың портфелінің кірістілігі эталондық портфельдікі кірістілігіне тең болады деп болжау қисынды. Егер инвестор эталонның кірістілігінен көп кірістілікке қол жеткізгісі келсе, онда ол портфельге активтік позициялар – портфельдің эталоннан ерекше айырмашылықтары деп аталатындарды қосады. Мұндай ерекше айырмашылықтар Tracking Error көрсеткішінде көрсетіледі. Портфельде осындай активтік позициялар неғұрлым көп болса және олардың әрқайсысының абсолюттік мәндері көп болған сайын, соғұрлым Tracking Error көрсеткіші де көп болады.

Tracking Error көрсеткіші мынадай формула бойынша есептеледі:

$$\text{Tracking Error} = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^N (ER_i - \overline{ER})^2}{N}}$$

⁵ Эталондық портфель – инвестордың стратегиялық мүддесін көрсететін құралдар жиынтығы.

мұндағы ER – үстеме кірістілік, яғни портфельдің кірістілігі мен эталон кірістілігінің арасындағы айырма, ER_i - i – кезеңіндегі үстеме кірістілік, $\overline{ER}$ - орташа үстеме кірістілік, N – қаралып отырған кезеңдер саны (мысалы, жыл).

Көрсеткіштің өлшем бірлігі "жылдық пайыз" болып табылады. Мысалы, белгілі бір портфель үшін Tracking Error жылдық 2.5% тең болса, бұл – портфельдің жылдық кірістілігі мен эталонның жылдық кірістілігі арасындағы айырма 2.5% аспайды дегенді білдіреді. Бұл айырманың оң немесе теріс болатынын Tracking Error көрсетпейді, инвестор портфельге активтік позицияларды дұрыс қосқан-қоспағанына байланысты болады. Қаралып отырған мысал үшін портфельдің бір жылдағы үстеме кірістілігі мынадай болады:

+2.5% - егер инвестордың барлық активтік позициялары дұрыс болса және кіріс әкелсе,

- 2.5% - егер инвестордың барлық активтік позициялары дұрыс болмаса және шығын әкелсе,

- 2.5%-дан + 2.5%-ға дейінгі аралықта – позицияның қандай бөлігі кіріс, қандай бөлігі шығын әкелгеніне байланысты.

Tracking Error көрсеткішінің екі түрі бөліп көрсетіледі - тарихи (Ex-post Tracking Error) және күтілетін (Expected Tracking Error).

Ex-post Tracking Error портфельдің іс-әрекетінің эталоннан тарихи ауытқуын ғана көрсетеді, және сондықтан портфельдің іс-әрекетін тарихи талдау үшін немесе инвестор қызметінің тиімділігін бағалау үшін ғана пайдаланылады.

Күнделікті тәжірибеде инвестордың ағымдағы тәуекел деңгейін, сондай-ақ портфельге қандай да болмасын активтік позицияларды енгізуден болжанатын тәуекел деңгейін айқындауға мүмкіндік беретін кірістіліктің күтілетін ауытқу өзгергіштігінің көрсеткіші (Expected Tracking Error) пайдаланылады.

Осындай активтік позициялардың әрқайсысы Tracking Error көрсеткішінің құрамдас бөлігі болып табылады, осы құрамдас бөліктердің барлығы олар көтеретін тәуекелдің сипатына байланысты топтарға бірігеді. Tracking Error құрайтын мынадай негізгі топтар атап көрсетіледі:

- активтік валюталық позициялардан тәуекел
- активтік елдік позициялардан тәуекел
- дюрация бойынша және қысқь кірістілігіндегі активтік позициялардан тәуекел
- портфельге спрэд-өнімдерді⁶ қосудан тәуекел
- ерекше тәуекел.

Маңызды шешімдердің бірі Tracking Error көрсеткішіне лимитті айқындау болып табылады. Бұл үшін инвестор, ең алдымен, оның эталонға қарсы басқаруы активті немесе пассивті болып табылатынын шешуге тиіс. ҚР Ұлттық Банкінің портфельдерін басқарушылар үшін осы екі үлгінің арасындағы шартты шекара 0.5% мәні болып табылады, яғни Tracking Error көрсеткіші 0-ден - 0.5%-ға дейінгі шекте басқарудың пассивтік үлгісіне, 0.5% жоғары – активтікке сәйкес келеді.

Басқарудың қаншалықты активтік болатыны инвестордың өзіне активтік тәуекелді қабылдауға дайындығына, инвестициялар сипатына, тандап алынған эталондық портфельге және басқа да көптеген факторларға байланысты болады. Орталық банктер жағдайында тәуекелдерді басқару жүйелерін толық құрған және тәуекелдер көрсеткіштеріне арналған лимиттерді белгілеген кезде, атап айтқанда, негізгі мақсаттарды және орталық банкке - валюталық резервтерді басқарушыларға жүктелетін сияқты міндеттерді ескерген жөн.

Егер ҚР Ұлттық Банкінің алтынвалюта активтері (бұдан әрі ҚРҰБ АВА) портфелін басқарушыларға жүктелетін мақсаттарды қарасақ, онда олардың ішіндегі негізгілері активтердің өтімділігін және сақталуын қамтамасыз ету, сатып алу күштерін сақтау, сондай-

⁶ Спрэд – түрлі құралдардың кірістілігіндегі айырма. Бұл жағдайда өтеуге дейінгі мерзімдері бір-біріне жақын әр түрлі құралдардың кірістілігіндегі айырмалар болжанады.

ақ ұзақ мерзімді болашақта кірістілікті ұлғайту болып табылады. Осы мақсаттарға сәйкес ҚРҰБ АВА портфелі бірнеше қосалқы портфельдерге бөлінген. ҚРҰБ АВА-нің ұзақ мерзімді портфелі негізгі инвестициялық портфель болып табылады, оның мақсаты – ұзақ мерзімді болашақта активтердің кірістілігін ұлғайту.

Ұзақ мерзімді портфельдерді басқарушылар ұстанатын басқару үлгісі активтік болып табылады - Tracking Error көрсеткішіне арналған лимит 2% құрайды. Яғни өздерінің нарықтық күтулеріне және болжауларға байланысты портфельді басқарушы активтік позициялар ашады. Ұзақ мерзімді портфельді басқарудың күн сайынғы тәжірибесінде Tracking Error құрайтын активтік позициялардың жоғарыда келтірілген барлық топтары пайдаланылады.

Егер басқарушының бір валютаны басқа валютаға қарсы күшейтуге/әлсіретуге қатысты пікірі болса, валюталық активтік позициялар портфельге қосылады. Мысалы, егер эталондағы еуроның үлесі 35%, ал басқарушы еуроның АҚШ долларына қатысты күшеюін болжаса, ол еуроның үлесін америка доллары есебінен 45% дейін ұлғайта алады.

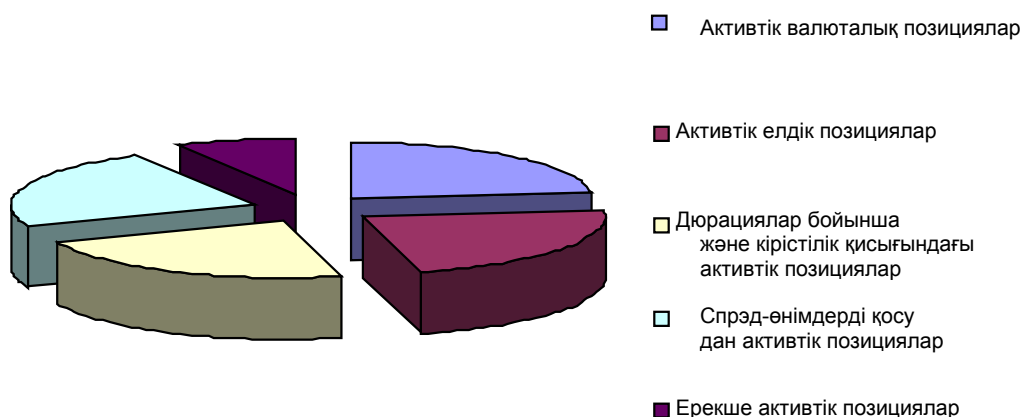
Елдер бойынша активтік позициялар портфельдік басқарушылар өздерінің нарықтық күтулеріне байланысты басқа елге қарағанда бір елге артықшылық бере алатынын білдіреді, мысалы португалдық мемлекеттік бағалы қағаздардың үлесі Германияның мемлекеттік бағалы қағаздарының үлесін азайту есебінен өсірілуі мүмкін.

Дюрация бойынша активтік позицияларды нарықтағы пайыздық ставкалардың өзгерістеріне қатысты күтулерге қарай портфельдік басқарушы кіргізе алады. Неғұрлым жалпы жағдайда басқарушы, егер нарықтағы пайыздық ставкалар көтеріледі деп ойласа портфельдің дюрациясын төмендетеді және керісінше жағдайда портфельдің дюрациясын ұлғайтады. Дюрация бойынша активтік позицияларға толықтыру ретінде портфельді басқарушы кірістілік қисығының қандай да болмасын бір учаскесіне артықшылық беретінін білдіретін кірістілік қисығына - мысалы, өтеу мерзімі 2 жылдан бастап 3 жылға дейінгі бағалы қағазға активтерді бөлу пайдаланылады.

Спрэд-өнімдерді портфельге қосу эталондық портфельге кіретін құралдардың кластарынан өзгеше құралдардың класына инвестициялауды білдіреді. Мысалы, егер эталон тек қана мемлекеттік бағалы қағаздардан тұрса, басқарушы қаражаттың бір бөлігін агенттік бағалы қағаздарға, халықаралық қаржы ұйымдарының бағалы қағаздарына, корпоративтік бағалы қағаздарға, жылжымайтын мүлікке және активтерге кепілге салынатын бағалы қағаздарға инвестициялауына болады.

Ерекше тәуекелдің негізгі көзі брокерлер құралдардың қаржы нарығында таралған сатып алулар мен сатуларды біріктіру арқылы инвесторлар үшін арнайы құратын құрылымдық өнімдер – қаржы құралдары деп аталатындарға инвестициялау болып табылады. Осылайша, құрылымдық өнімдер әр түрлі құралдардың жиынтығы болып табылады және олар портфельге ендіретін тәуекелдер барынша ерекше болып табылады.

1-сурет. Активтік позициялардың әр түрлі үлгілері арасында тәуекелді бөлу

Жоғарыда атап көрсетілген активтік позициялардың саны мен мөлшері Tracking Error көрсеткішіне лимиттермен және АВА басқару процесін реттейтін негізгі құжатта – ҚР Ұлттық Банкінің алтынвалюта активтерін басқару жөніндегі инвестициялық стратегияларда көрсетілген басқа да шектеулермен реттеледі. Инвестициялық стратегиялар ережелері жылына кемінде бір рет қайта қаралады, бұл әлемдік қаржы нарығындағы жағдайдың өзгеруіне байланысты және ҚР Ұлттық Банкінде тәуекелдерді басқару жүйесін одан әрі жетілдіру барысында өзгерістер енгізуге мүмкіндік береді.

Мақалада тәуекелдерді бағалаудың екі негізгі тәсілі қаралған - Value at Risk көрсеткіштердің есебі – тәуекелдің абсолютті көрсеткішінің және Tracking Error – эталонға қатысты инвестор портфелінің тәуекелін айқындайтын көрсеткіш. Осыған байланысты ҚРҰБ АВА портфельдік менеджерлер эталонға қарсы активтерді басқарады, Tracking Error көрсеткішіне айрықша көңіл бөлінген, есептеу формулалары келтірілген және құрамдас бөліктері бойынша бөліп көрсетілген.

Перспективы использования инвестиционных монет в качестве финансового инструмента

Жумабеков Е.И.,

Начальник управления планирования фондов Департамента по работе с наличными деньгами
Национального Банка Республики Казахстан

Омарбеков А.Е.,

Специалист-аналитик управления планирования фондов Департамента по работе с
наличными деньгами Национального Банка Республики Казахстан

Самый серьезный риск инвестиций в драгоценные металлы – возможное снижение цен. Но низкая обеспеченность доллара и экономическая нестабильность в США последнего времени не позволяет ценам на золото сильно снизиться. В статье рассматривается краткая история появления инвестиционных монет, виды и особенности их функционирование в некоторых зарубежных странах мира в Республике Казахстан.

Золото является прекрасным диверсификатором именно из-за его отрицательной или незначительной корреляции с фондовым рынком. Оно лучше защищает от волатильности портфель акций по сравнению с такими традиционными инструментами для диверсификации как облигации и казначейские векселя. Причина отрицательной корреляции золота с акциями проста: экономические факторы, которые определяют цену золота, отличны от тех, которые двигают цену акций. Стоимость последних зависит от финансовых показателей компании и прогнозов ее дальнейшего роста. Стоимость облигаций зависит от надежности и уровня доходности, т.е. также определяется финансовым положением компании, ее текущей и будущей платежеспособностью. Стоимость же золота зависит от иных факторов: соотношение между спросом и предложением, геополитическая обстановка, ситуация на валютном рынке, инфляционные ожидания и др. Анализ, проведенный Мировым Советом по Золоту показывает, что в последние 200 лет стоимость золота не разрушалась инфляцией. Например, мужской костюм в Англии в 16 веке во времена Генриха VIII стоил 1 унцию золота в денежном эквиваленте, почти столько же, сколько и сегодня. Существует множество обстоятельств, говорящих за продолжение бычьего тренда на рынке золота. Экономические исследования показывают, что цена золота определяется двумя видами факторов: (1) факторами со стороны предложения и (2) макроэкономическими факторами. Последние включают стоимость доллара по отношению к другим мировым валютам, инфляцию (динамику цен на сырьевые товары), характер денежно-кредитной политики и уровень процентных ставок.

Специалисты, изучающие рынок золота, называют 10 факторов влияющих на его цену:

1. Динамика цен на сырьевые товары;
2. Модели поведения потребителей;
3. Тенденции, складывающиеся на валютном рынке;
4. Изменения в темпах экономического роста в разных странах мира;
5. Дефицит платежного баланса по счету текущих операций;
6. Состояние золотых резервов центробанка;
7. Экономические и политические катаклизмы;
8. Инфляция (выраженная индексом потребительских цен);
9. Противоречивая природа золота;
10. Ограничение на покупку и торговлю золотом.

Основными движущими факторами для бычьего тренда на рынке золота являются рост государственных расходов в США, приводящий к увеличению дефицита бюджета, и не стабильность на Ближнем Востоке. Два этих фактора вызывают ослабление доллара,

способствуя росту номинированной в этой валюте цены золота. В связи с экспансионистскими планами американской администрации по стимулированию экономики и увеличением расходов на борьбу с терроризмом, дефицит бюджета будет только нарастать, кроме того, появляются предпосылки для роста инфляции, что создает благоприятные условия для роста золота. Также главной причиной повышенного внимания к золоту является геополитическая напряженность, повышение цен на нефть, грозящее спровоцировать скачок инфляции и затормозить и без того слабый экономический рост в ведущих странах мира, дешевого доллара. С ослаблением давления этих факторов на цену золота, она начнет снижаться. После завершения войны в Ираке и появления явных признаков выздоровления мировой экономики инвесторы вернуться к вложениям в акции, динамика которых больше коррелирована с темпами экономического роста. Вся уникальность золота состоит в том, что при нормальном самочувствии мировой экономики и при отсутствии геополитических рисков оно рассматривается как обыкновенный сырьевой товар, и цену на его рынке определяет соотношение между предложением и производственным спросом (т.е. спросом со стороны хозяйствующих субъектов, использующих его в промышленных целях). Но как только в мире назревает относительно масштабный военный конфликт, в который оказываются вовлеченными ведущие мировые державы и/или ухудшаются перспективы роста мировой экономики, что влечет за собой падение на финансовых рынках, на золото начинает предъявляться инвестиционный спрос, т.е. спрос со стороны инвесторов, рассматривающих золото как надежный актив для "консервации стоимости".

Всплеск интереса к драгоценным монетам отмечается тогда, когда у людей нет уверенности в надежности валют и ценных бумаг. Но если в качестве инструмента сохранения денежных средств от инфляции монеты еще могут выступать, то рассматривать их как способ зарабатывания денег не очень целесообразно, хотя стоимость монет из драгметаллов в последнее время возрастает. Это связано с ростом мировых цен на серебро и золото, а также снижением тиражей.

Стабильных мировых цен на драгоценные металлы нет, они формируются под воздействием спроса и предложения. В таких условиях никаких стандартов быть не может, так как невозможно привязать номинал монеты (он по-прежнему остается неизменной величиной) к стоимости драгоценных металлов, цены на которые постоянно и непредсказуемо изменяются. Сегодня инвесторы могут выбирать из огромного количества золотых монет, выпущенных в разных странах мира: американские «орлы», канадские «кленовые листья», английские «Великобритании», австралийские «кенгуру», китайские «панды», австрийские «филармонии». Наибольшим спросом пользуются одноунцевые слитковые монеты, т.е. содержащие одну тройскую унцию золота. На сайтах золотых дилеров ежедневно обновляются котировки на их покупку и продажу. Есть даже специализированные Интернет-магазины, в ассортименте которых представлен широкий перечень золотых монет из разных стран. Покупатели могут быть полностью уверены в том, что приобретают монеты с указанным содержанием чистого металла и могут легко продать их.

С самых ранних исторических периодов выпуск монет, как весьма устойчивый источник доходов, оказался в сфере исключительных прав носителей верховной власти, в качестве которых в прошлом в большинстве стран выступали монархи. Каждый из них не только принимал конкретные решения относительно типов выпускаемых монет, их весовых стандартов, оформления и т.п., но и определял основные принципы монетного законодательства своего государства. С определенной долей условности можно утверждать, что первоначально сформировался некий классический «монархический» тип монетного права, основанный на исключительных прерогативах единоличного правителя в вопросах государственного регулирования выпуска и обращения монет (**монетного сеньора**). Их особая роль в этих вопросах нашла свое отражение, в частности и в том, что портреты императоров, царей, королей, зачастую вместе с регалиями их монаршей власти (коронами,

тронами, скипетрами, державами, мечами и др.) стали обязательным атрибутом оформления монет многих государств.

С крушением монархий функция принятия решений о выпуске монет в одной группе государств, использующих преимущественно **англо-саксонскую систему права**, перешла к различным органам исполнительной и государственной власти, вплоть до парламента (как, например, в США). В других государствах, преимущественно применяющих **континентальную систему права**, эта функция перешла к центральным банкам.

В течение многих веков, вплоть до начала XIX столетия в денежных системах большинства стран господствовало **параллельное хождение** золотых и серебряных монет, имевших одинаковый статус (при этом ценовое соотношение между золотом и серебром официально не устанавливалась, а определялось рыночными механизмами) и биметаллизм – хождение полноценных золотых и серебряных монет, при котором ценовое соотношение между золотом и серебром устанавливалось государством.

Для понимания условий, в которых старые довоенные монеты приобретали все большую привлекательность для инвесторов и тезавраторов, целесообразно, на наш взгляд, обратиться к некоторым обстоятельствам прошлого.

Восстанавливая в 1925 году в стране золотой стандарт, правительство Великобритании ввело правило свободного обмена Банком Англии банкнот на золото только по операциям в размере не менее 400 унций этого металла. И хотя сам золотой стандарт просуществовал немногим более пяти лет, это правило нашло применение на рынке золота в качестве минимального объема сделки между основными (корпоративными) участниками и материализовалось в золотом **стандартном слитке**, масса которого равна в среднем 400 тройским унциям металла (около 12 кг.). Масса стандартного слитка серебра для операций на рынке установилась на уровне 30 кг.

Правительство Великобритании в числе первых обратило внимание на эти обстоятельства и сделало соответствующие выводы: после 20-летнего перерыва, в 1957 году Королевский монетный двор возобновил регулярные выпуски золотого **соверена** – монеты с 500 летней историей, ставшей по Монетному закону (Coinage Act) от 1816 года основной монетной в денежной системе Британской империи. Нелишне отметить, что британский соверен, наряду с **гинеей**, является одной из первых денежных единиц золотого стандарта.

Соверен 1957 года положил начало новому виду монеты, в которой формальные признаки исчезнувших (некогда чрезвычайно надежных в сознании людей) денег сочетаются с их реальным предназначением выполнять роль мелких, широкодоступных слитков драгоценных металлов в операциях на рынке. За ними вскоре закрепилось наименование **слитковых** (bullion coins), или **инвестиционных** (investment coins) монет. Сохранение традиционных параметров соверена имело не только положительные стороны, о чем упомянуто выше. Так как на рынке драгоценных металлов для определения массы металлов используется **тройская унция** (31,1034807 грамма), некратное ей содержание золота в соверена (0,2254 тройкой унции) вызвало неудобства при совершении операций с этими монетами. Это побудило правительство Великобритании приступить в 1987 году к выпуску новой серии инвестиционных монет **«Британия»**, содержание золота в которых равно одной тройской унции или ее долям (1/2, 1/4, и 1/10 тр. унции). Соответственно резко снизились тиражи соверена.

Правительство первого президента независимой Южно-Африканской Республики Пауля Крюгера учло сильные и слабые стороны соверена в качестве предмета сделок на золотом рынке и, приступая в 1967 году к выпускам собственной инвестиционной монеты, присвоило ей номинал национальной денежной единицы - рэнд, установив для нее содержание чистого золота, равное 1 тройской унции и ее долям (1/2, 1/4, и 1/10 тр. унции). Монета получила официальное название **крюгеррэнда** (рэнд Крюгер).

Третьей (по времени появления) инвестиционной монетой был советский **золотой червонец**. Как и соверен, это также была монета из исторического прошлого, хотя и не такого отдаленного: впервые советский червонец был выпущен в 1923 году. Государственный банк и

Министерство финансов СССР возобновили выпуски золотого червонца 1975 году и продолжали выпускать его ежегодно вплоть до 1982 года. Всего в этот период было отчеканено около 6,7 млн. червонцев (более 50 тонн золота). Эта монета, как и все последующие специальные монетные выпуски, предназначалась для реализации исключительно на свободно конвертируемую валюту, ее реализация осуществлялась на внешнем рынке. С 1996 года Банк России выдает золотые червонцы последних годов чеканов коммерческим банкам для распространения на российском рынке.

В середине 80-х годов в результате применения международных экономических санкций против режима апартеида в ЮАР, реализация кюгеррэнда на основных рынках стран Запада была запрещена, тиражи этой монеты резко сократились.

Возникшими в этой связи трудностями для кюгеррэнда воспользовались некоторые страны для того, чтобы выйти на рынок со своими собственными инвестиционными монетами. Таковыми являются монетные программы «Орел» США (выпускается с 1986 года), «Кленовый лист» Канады (с 1979 г.), «Панда» КНР (с 1983 г.), «Самородки» и «Кенгуру» Австралии (с 1986 г. и с 1989 г. соответственно), «Британия» Великобритании (с 1987 г.) и некоторые другие.

Нетрудно заметить, что инвестиционные монеты выпускают страны, располагающие собственными запасами соответствующих драгоценных металлов. Другими словами, реализация этими странами инвестиционных монетных программ можно рассматривать в качестве одной из мер по повышению эффективности реализации отечественной добычи драгоценных металлов.

Признаки инвестиционных монет:

- Большие тиражи, исчисляемые зачастую миллионами экземпляров;
- Чистый вес монет равный тройской унции или ее долям;
- Цены реализации монет незначительно превышают стоимость содержащихся в них драгоценных металлов, что обеспечивает широкую доступность монет и, соответственно, высокие тиражи;

- В стремление сохранить доверие к монетам со стороны участников рынка для их художественного оформления используются исторически устоявшиеся, легко узнаваемые элементы государственной символики (гербов, портретов монархов) и аллегории страны-эмитента (фигура Свободы на монетах США, кленовый лист на монетах Канады, антилопы, кенгуру и др. эндемичные животные на монетах Австралии и Африки, проч.);

- Из указанных выше побуждений монеты, как правило, снабжаются классическими для эпохи золотомонетного стандарта номиналами, которые в современном масштабе цен имеют формальный характер, что исключает использование монеты в качестве реальных средств платежа;

- Оформление монет не имеет привязки к юбилейным датам и определенным памятным событиям, внешнее оформление и номиналы монет, как правило сохраняется неизменными из года в год, что исключает возможность падения интереса к монете в силу неизбежного снижения со временем актуальности того или иного юбилея или события;

- В целях минимизации расходов по производству монет для их художественного оформления используется несложные, одноплановые рисунки, а для изготовления традиционные, основанные на автоматическом производстве технологии чеканки **«Uncirculated», «Brilliant Uncirculated»**;

- Инвестиционные монеты официально снабжаются статусом законного платежного средства страны-эмитента, что обеспечивает для операций с ними благоприятные налоговые и таможенные режимы как на внутреннем, так на международном рынке.

В России инвестиционные монеты в качестве финансового инструмента стали обращаться с 2001 года. Если непосредственно с драгоценными металлами, включая весьма редкие, в России всегда было все в порядке, то рыночные операции с ними оставались практически невозможными очень долго. Теперь инвестиционные монеты обращаются на территории Российской Федерации в качестве законного средства платежа, операции с ними

не облагаются НДС, монеты можно свободно купить и продать по курсовой стоимости, привязанной к мировым ценам. А в 2004 году принято решение, касающееся монет из драгметаллов, а именно – их вывоза из страны. Отныне с территории России можно свободно вывезти таких монет на сумму, эквивалентную 10 000 долларов США. Это значительно расширяет их возможности как инвестиционного инструмента. С последним решением Государственного таможенного комитета РФ нерезиденты, а в России их живет и работает немало, могут свободно пользоваться любимым средством сбережений на месте временного проживания или командировки. Классические образцы отечественных инвестиционных монет – «Сеятель» 1975-1982 годов выпуска, содержащий 7,74 г золота 900-й пробы, и «Соболь», отчеканенный в 1995 году, 31,1 г серебра 925-й пробы.

«Сеятель», или, иначе говоря, «Червонец» имеет номинал 10 рублей и является точной копией червонца 1923 года, ставшего символом советского «золотого стандарта», венцом реформы, которая дала денежным знакам молодого советского государства золотое обеспечение и авторитет на международных валютных биржах. До августовского кризиса 1998 года «Червонец» стоил порядка 600 рублей. Теперь стоимость этой монеты составляет около 3 тысяч рублей. И цена ее продолжает расти.

Вторая монета, «Соболь» была выпущена в серии «Сохраним наш мир» тиражом 1 млн штук, номиналом 3 рубля. На реверсе монеты изображен сидящий на ветке соболь, на аверсе - двуглавый орел работы И.Я.Билибина.

Рисунок № 1. Самые популярные золотые слитковые монеты

	<p>Американский «Орел» (Eagle) (чеканится с 1986 г.). Содержание золота - 1, 1/2, 1/4 и 1/10 тройской унции</p>
	<p>КАНАДСКИЙ «КЛЕНОВЫЙ ЛИСТ» (MAPLE LEAF) (ЧЕКАНИТСЯ С 1979 Г.). Содержание золота - 1, 1/2, 1/4 и 1/10 тройской унции</p>
	<p>Южноафриканский «Крюггеранд» (Kruggerand) (чеканится с 1976 г.). Содержание золота - 1, 1/2, 1/4 и 1/10 тройской унции</p>
	<p>Английская «Великобритания» (Britannia) (чеканится с 1987 г.). Содержание золота - 1, 1/2, 1/4 и 1/10 тройской унции</p>
	<p>Австралийский «Кенгуру» (Kangaroo) (чеканится с 1989 г.). Золотое содержание - 1, 1/2, 1/4, 1/10 и 1/20 тройской унции</p>

	<p>Китайская «Панда» (Panda) (чеканится с 1982 г.). Золотое содержание - 1, 1/2, 1/4, 1/10 и 1/20 тройцкой унции</p>
	<p>Австрийская «Филармония» (Philharmonic) (чеканится с 1989 г.) Содержание золота - 1, 1/4 и 1/10 тройцкой унция.</p>

Для пониманий особенности функционирование инвестиционных монет в Республике Казахстан целесообразным будет взглянуть на характерные черты инвестиционных монет в Республике Казахстан.

В соответствии со статьей 42 Закона Республики Казахстан «О Национальном Банке Республики Казахстан» от 30 марта 1995 года №2155, монеты делятся на следующие виды:

- инвестиционные монеты – монеты, изготовленные из драгоценных металлов, являющиеся объектом инвестирования и накопления;
- коллекционные монеты – юбилейные, памятные и иные монеты специального чекана, изготовленные ограниченным тиражом как из драгоценных, так и из недрагоценных металлов, являющиеся объектом коллекционирования и накопления;
- циркуляционные монеты – монеты, изготовленные из недрагоценных металлов и предназначенные для наличного денежного обращения.

Инвестиционные монеты от коллекционных отличаются, во-первых, значительно более крупным тиражом, во-вторых, качество чеканки (на ступеньку ниже). Если памятные монеты, как правило, хранятся в коллекциях, а обращаются в основном в среде нумизматов, инвестиционные действуют на свободном рынке наравне со слитками.

Инвестиционные монеты в Республики Казахстан именуется как «Шелковый Путь» они выпущены в обращение 19 февраля 1996 года. Шелковый путь – название великого торгового караванного пути, известного с первых веков нашего тысячелетия, который просуществовал до XV века. В период своего активного функционирования Шелковый путь соединял многие страны: Рим, Византию, Арабские халифаты, Индию, Монголию, Китай и на значительном своем протяжении пересекал Казахстан. По Шелковому Пути проходило огромное количество самых разнообразных и экзотических товаров. Он играл важную экономическую роль в развитии этих стран, а также был проводником культуры и религиозных идей.

В Казахстане инвестиционные монеты были выпущены для эффективного инвестирования, и сохранения сбережений.

На лицевой стороне (аверсе) монет изображена шестнадцатиугольная орнаментальная розетка, обрамляющая номинал монеты. В верхней части, над цифрами дата «1995» обозначающая год чеканки, а в нижней части, под цифрами номинала, надпись «ТЕҢГЕ». По окружности «NATIONAL BANK OF KAZAKSTAN». Здесь же обозначен вес монеты в унциях. Внизу аббревиатура «Қ.Ұ.Б.».

Рисунок № 2. Казахстанские инвестиционные золотые монеты

На оборотной стороне (реверсе) монет в центре стилизованное изображение шанырака – остова юрты, вокруг которого, в виде замкнутой цепочки располагается изображение торгового каравана верблюдов, олицетворяющее собой Шелковый путь – символ сближения и связи стран, народов и цивилизаций. Вокруг изображения надпись на казахском и английском языках «ЖІБЕК ЖОЛЫ. ҚАУЫШУ ЖОЛЫ... SILK ROAD OF DIALOGUE». Изображения и надписи на лицевых и оборотных сторонах монеты рельефные. Боковая поверхность (гурт) рифленая.

Таблица № 1. Параметры инвестиционных золотых монет «Шелковый Путь»:

Номинал (тенге)	Масса (унция)	Масса (грамм)	Чистота металла	Диаметр (мм)	Толщина (мм)
10 000	1,0	31,1	999.9	32	2,5
5 000	1/2	15,6	999.9	25	2,0
2 500	1/4	7,78	999.9	20	1,6
1 000	1/10	3,11	999.9	16	1,0

Как видно из данных таблицы № 2. рынок инвестиционных монет в Казахстане пока невелик. Инвестиционные монеты люди покупают в основном для подарков, и для коллекции.

Таблица № 2. Инвестиционные золотые монеты (Шелковый путь) изготовленные, и реализованные начиная 1995 года.

Инвестиционные монеты	Изготовлено с начало 1995 года	(штук)
		Реализовано на 01.01.06 года
1 000 тенге (Шелковый путь)	4 000	1 900
2 500 тенге (Шелковый путь)	4 000	1 613
5 000 тенге (Шелковый путь)	3 000	2 142
10 000 тенге (Шелковый путь)	4 000	1 988

Однако в последние 2-3 года отмечена тенденция к росту спроса к казахстанским монетам из драгоценных металлов со стороны, как нумизматов, так и населения. При определенном и последовательном подходе рынок инвестиционных монет имеет значительные перспективы. Необходимо отметить, что развитый фондовый рынок играет также немаловажную роль, например в США, с помощью гибридных ценных бумаг хеджируют различные риски.

По оценкам экспертов, цена на золото на мировых рынках будут расти (ближайшее 2 года до 800 долларов США за 1 унцию, если цена на нефть достигнет 100 долларов за баррель).

Для дальнейшего развития перспектив использования инвестиционных монет в качестве финансового инструмента возможны следующие мероприятия:

1) Взвешенный подход к формированию отпускной цены на инвестиционные монеты, поскольку разница между ценой покупки и продажи должна быть привлекательна для спекуляций при колебаниях мировых цен на золото;

2) Отмена налога на добавленную стоимость (НДС) на внутренние обороты золота как это предусмотрено во многих странах мира;

3) Формирование слаженной маркетинговой стратегии, включая создание схем, привлекательных для осуществления посреднических услуг на рынке;

4) Увеличение каналов (рынков сбыта) с которых будут реализовываться (продаваться) инвестиционные монеты и золотые слитки;

5) Максимальное использование потенциала страны с собственными запасами, добычей и производством драгоценных металлов;

6) Развитие гибридных ценных бумаг с помощью которых можно хеджировать риски.

Считаем, что реализация данных задач в значительной степени позволит казахстанским инвестиционным (золотым) монетам выйти на новый качественный уровень развития в качестве удобного, доступного и привлекательного финансового инструмента для альтернативного инвестирования.

Список использованных материалов:

1) Сборник материалов к международному семинару «Экспертиза денежных знаков» Тула-Россия.

2) Закон Республики Казахстан от 30 марта 1995 года № 2155 о Национальном Банке Республики Казахстан.

3) Официальный веб-сайт Национального Банка Республики Казахстан www.nationalbank.kz

Инвестициялық монеталарды қаржы құралы ретінде пайдалану перспективалары

Жұмабеков Е.И.,

Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің Қолма-қол ақшамен жұмыс департаменті қорларды жоспарлау басқармасының бастығы

Омарбеков А.Е.,

Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің Қолма-қол ақшамен жұмыс департаменті қорларды жоспарлау басқармасының маманы-талдаушысы

Қымбат металдарға инвестициялардың ең күрделі тәуекелі – бағаның ықтимал төмендеуі. Бірақ доллардың төмен қамтамасыз етілуі мен соңғы уақытта АҚШ-тағы экономикалық тұрақсыздық алтын бағасының аса төмендеуіне мүмкіндік бермей тұр. Мақалада инвестициялық монеталардың пайда болуының қысқаша тарихы, түрлері және олардың кейбір шетелдерде, Қазақстан Республикасында жұмыс істеу ерекшеліктері қаралады.

Алтын, атап айтқанда, оның қор нарығымен теріс немесе аз ғана байланыста болуы себепті тамаша әртараптандыру құралы болып табылады. Ол әртараптандыру үшін облигация және қазынашылық векселі сияқты дәстүрлі құралдармен салыстырғанда акциялар портфелін құбылмалылықтан жақсы қорғайды. Алтынның акциялармен теріс байланыста болуының себебі қарапайым: акциялардың бағасын жылжытатын факторларға қарағанда алтынның бағасын айқындайтын экономикалық факторлар. Олардың құны компанияның қаржылық көрсеткіштеріне және оның болашақта өсу болжамдарына байланысты болады. Облигациялардың құны сенімділікке және кірістілік деңгейіне байланысты, яғни сол сияқты компанияның қаржылық жағдайына, оның ағымдағы және болашақтағы төлем қабілеттілігіне байланысты айқындалады. Алтынның құны өзге факторларға тәуелді болады: сұраныс пен ұсыныстардың арақатынасы, геосаяси жағдай, валюта нарығындағы ахуал, инфляциялық күтулер және т.б. Алтын жөніндегі Әлемдік Кеңес келтірген талдау соңғы 200 жылда алтын құнының инфляциядан бұзылмағанын көрсетеді. Мысалы, Англияда 16 ғасырда Генрих VIII кезінде ер адамның костюмі ақша баламасында алтынның 1 унциясына тең болды, жуықтап алғанда қазіргімен бірдей. Алтын нарығында бұқа трендінің жалғасуын білдіретін көптеген жағдайлар бар. Экономикалық зерттеулер алтынның бағасы екі түрлі фактормен айқындалатынын көрсетеді: ұсыныс тарапынан (1) фактор және макроэкономикалық (2) фактор. Соңғысына басқа әлемдік валюталарға, инфляцияға (шикізат тауарларына баға динамикасы), ақша-кредит саясатының сипаты және пайыздық ставкалар деңгейіне қатынасы бойынша доллардың құны кіреді.

Алтын нарығын зерттейтін мамандар оның бағасына ықпал ететін 10 факторды атап айтады:

11. Шикізат тауарларына баға динамикасы;
12. Тұтынушылардың мінез-құлық үлгілері;
13. Валюта нарығында қалыптасқан үрдістер;
14. Әлемнің әр түрлі елдеріндегі экономикалық өсу қарқындарындағы өзгерістер;
15. Ағымдағы операциялар шоты бойынша төлем балансының тапшылығы;
16. Орталық банктің алтын резервтерінің жай-күйі;
17. Экономикалық және саяси дағдарыстар;
18. Инфляция (тұтыну бағасы индексімен көрсетілген);
19. Алтынның қайшылықты табиғаты;
20. Алтынды сатып алу-сатуға шектеулер.

Алтын нарығында бұқа тренді үшін негізгі қозғаушы факторлар бюджет тапшылығының ұлғаюына әкеліп соқтыратын АҚШ-тағы мемлекеттік шығыстардың өсуі

және Таяу Шығыстағы тұрақсыздық болып табылады. Осы екі фактор алтынның осы валютада номинирленген бағасының өсуіне ықпал ете отырып, доллардың әлсіреуіне әкеліп соқтырады. Американдық әкімшіліктің экономиканы ынталандыру және лаңкестікпен күреске арналған шығыстарды ұлғайту жөніндегі экспансионистік жоспарларына байланысты бюджет тапшылығы тек қана өсетін болады, сонымен қатар, инфляцияның өсуіне алғышарттар пайда болады, бұл алтын бағасының өсуі үшін жағымды жағдай жасайды. Сондай-ақ алтынға жоғары көңіл бөлудің басты себебі, инфляцияның кенеттен өзгеру қаупін тудыратын және әлемдегі алдыңғы қатарлы елдерде онсыз да әлсіз экономикалық өсуді тежейтін, долларды арзандататын геосаяси шиеленісу, мұнай бағасының өсуі болып табылады. Осы факторлардың алтынның бағасына жасайтын қысымының әлсіреуінен ол төмендей бастайды. Ирактағы соғыс аяқталғаннан және әлемдік экономикадағы сауығудың айқын белгілері пайда бола бастағаннан кейін инвесторлар динамикасы экономикалық өсу қарқындарымен тығыз байланысты акцияларға салым салуға қайтадан оралады. Алтынның бүкіл бірегейлігі, әлемдік экономика қалыпты деңгейде болған кезде және геосаяси тәуекелдер болмаған жағдайда ол әдеттегі шикізат тауары ретінде қарастырылады және оның нарығындағы бағаны ұсыныс пен өндірістік сұраныс (яғни оны өнеркәсіптік мақсаттарда пайдаланатын шаруашылық жүргізуші субъектілер тарапынан сұраныс) арасындағы қарым-қатынас айқындайды. Бірақ, әлемдегі алдыңғы қатарлы державалар қатыстырылған дүние жүзіндегі салыстырмалы түрде алғанда ауқымды соғыс шиеленісі пісіп-жетілісімен және/немесе қаржы нарығындағы құлдырауға әкеліп соқтыратын әлемдік экономиканың өсу перспективасы нашарлайды, алтынға инвестициялық сұраныс, яғни «құнды консервациялау» үшін сенімді актив ретінде алтын қарастырылатын инвесторлар тарапынан сұраныс беріле бастайды.

Қымбат монеталарға мүдденің жаппай пайда болуы адамдар валюталарға және бағалы қағаздарға сенімсіздік білдірген кезде байқалады. Бірақ егер ақша қаражатын инфляциядан сақтау құралының орнына монета жүруі орынды болса, соңғы кездері қымбат металдардан жасалған монеталардың құны өсу үстінде болғанымен, оларды ақша табу тәсілі ретінде қарастыру аса орынды емес. Бұл күміс пен алтынның әлемдік бағасының өсуіне, сол сияқты таралымының азаюына байланысты.

Қымбат металдарға тұрақты әлемдік баға жоқ, олар сұраныс пен ұсыныстың ықпалынан қалыптасады. Мұндай жағдайларда ешқандай стандарттардың болуы мүмкін емес, өйткені монеталардың номиналдарын (ол бұрынғысынша өзгермейтін шама болып қалады) бағалары үнемі және болжауға болмайтындай өзгеріп отыратын қымбат металдардың құнына байланыстыру мүмкін емес. Бүгін инвесторлар әлемнің әр түрлі елдерінде шығарылған орасан көп алтын монеталардың ішінен мыналарды таңдап алуына болады: американдық "қырандар", канадалық "үйеңкі жапырақтары", ағылшындық "Ұлыбритания", австралиялық "кенгуру", қытайлық "панды", австриялық "филармония". Бір унциялық, яғни алтынның бір трой унциясы бар құйма монеталар неғұрлым жоғары сұраныспен пайдаланылады. Алтын дилерлердің сайттарында оларды сатып алуға және сатуға баға белгілеулер күн сайын жаңартылады. Тіпті арнайы Интернет-магазиндер бар, олардың ассортиментінде әр түрлі елдердің алтын монеталарының ауқымды тізбесі ұсынылған. Сатып алушылар монеталарды көрсетілген таза металл құрамымен сатып алатынына және оларды оңай сататынына толық сенімді болуға тиіс.

Монеталар шығарудың өте ертедегі тарихи кезеңдерінен бастап сол уақыттағы көптеген елдерде монархтар болған жоғары билік құқығын тікелей иеленушілер арасында өте тұрақты кіріс көзі болып саналды. Олардың әрқайсысы шығарылатын монеталардың түрлеріне, салмақ стандарттарына, безендіруге және т.б. қатысты нақты шешімдер қабылдап қана қойған жоқ, сонымен бірге өз мемлекетінің монета заңнамасының негізгі қағидаттарын да айқындады. Белгілі бір шарттылық үлесіне жүгіне отырып, бастапқыда монеталар шығару мен айналысын мемлекеттік реттеу мәселелерінде жеке-дара басқарушының айрықша артықшылығына негізделген монеталық құқықтың қайсыбір классикалық "монархтық" үлгісі қалыптасқанын растауға болады (**монеталық сеньор**). Осы мәселелердегі олардың айрықша

ролі өзінің көрінісін тапты, атап айтқанда, көп жағдайда олардың монархтық билік белгілерімен (тәж, тақ, асыл тастармен безендірілген аса таяқ, елдік белгісі орнатылған билік иесі қолына ұстайтын таяқ, қылыш және т.б.) бірге императорлардың, патшалардың, корольдердің портреттері де көптеген мемлекеттердің монеталарын ресімдеудің міндетті нышаны болды.

Монархияның күйреуімен **англо-саксон құқық жүйесін** басымдықпен пайдаланатын мемлекеттердің бір тобында монеталар шығару туралы шешімдер қабылдау функциясы парламентті қоса алғанда (мысалы, АҚШ-тағы сияқты) атқарушы және мемлекеттік биліктің түрлі органдарына көшті. **Континенталды құқық жүйесін** басымдықпен пайдаланатын басқа мемлекеттерде осы функция орталық банктерге көшті.

XIX жүз жылдықтың бастапқы кезеңін қоса алғанда бірнеше ғасыр бойына көптеген елдердің ақша жүйелерінде бірдей мәртебеге ие алтын және күміс монеталардың **қосарласа жүруі** үстемдік етті (бұл ретте алтын мен күмістің арасындағы баға арақатынасы ресми белгіленген жоқ, бірақ нарықтық тетіктермен айқындалды) және биметаллизм – толыққанды алтын және күміс монеталардың жүруі, мұнда алтын мен күмістің арасындағы баға арақатынасын мемлекет белгіледі.

Соғысқа дейінгі ескі монеталар инвесторлар мен тезавраторлар арасында жоғары тартымдылыққа ие болған талаптарды түсіну үшін, біздің ойымызша, өткен кезеңдегі кейбір жағдайларға көңіл аударған жөн.

1925 жылы елде алтын стандартты қалпына келтіре отырып, Ұлыбританияның үкіметі осы металдың 400 унциясынан кем емес мөлшердегі операциялар бойынша ғана Англия Банкінің банкнотаны алтынға еркін айырбастау ережесін енгізді. Алтын стандарттың өзі бес жылдан астам аз ғана қолданыста болғанның өзінде осы ереже алтын нарығында негізгі (корпоративтік) қатысушылар арасында ең аз мәміле көлемі ретінде қолданылды және салмағы орташа алғанда металдың 400 трой унциясына тең (12 кг. жуық) алтын **стандарттық құймаға** материалдандырылды. Нарықтағы операциялар үшін стандарттық күміс құйманың салмағы 30 кг. деңгейінде белгіленді.

Ұлыбритания үкіметі алғашқылардың бірі болып осы жағдайларға көңіл аударды және тиісті тұжырым жасады: 20 жылдық үзілістен кейін 1957 жылы Корольдік монета сарайы Монета заңы бойынша (Coinage Act) 1816 жылдан бастап Британ империясының ақша жүйесіндегі негізгі монета болған алтын **совереннің** – 500 жылдық тарихы бар монетаның тұрақты шығарылуын жаңартты. Британ соверені **гинеямен** қатар алтын стандарттың алғашқы ақша бірліктерінің бірі болып табылатынын атап айтқан жөн.

Соверен 1957 жылы монетаның жаңа түріне жол ашты, онда жойылып кеткен (бір кезде адамдар санасында аса сенімді) формальды белгілері олардың нарықтағы операцияларда қымбат металдардың ұсақ, көпшілікке қол жетерліктей құймаларының ролін орындауға нақты белгіленуімен сай келеді. Бұлардан кейін кешікпей **қуйма** (bullion coins), немесе **инвестициялық** (investment coins) монеталардың атаулары бекітілді. Совереннің дәстүрлі өлшемдерін сақтаудың жоғарыда атап өтілген жағымды жақтарынан да басқа жақтары бар. Қымбат металдар нарығында металдардың салмағын айқындау үшін **трой унциясы** (31,1034807 грамм) пайдаланылатындықтан, соверенде еселенбеген алтын құрамының болуы (0,2254 трой унциясы) осы монеталармен операциялар жасау кезінде қолайсыздық тудырды. Осыдан кейін Ұлыбритания үкіметінің **«Британия»** 1987 жылы инвестициялық монеталардың жаңа сериясын шығаруға кірісті, олардағы алтын бір трой унциясына немесе оның үлестеріне тең (1/2, 1/4, және 1/10 тр. унциясы). Тиісінше совереннің таралымы күрт азайды.

Тәуелсіз Оңтүстік Африка Республикасының бірінші президенті Пауль Крюгердің үкіметі алтын нарығындағы мәміле мәні ретінде совереннің мықты және осал жақтарын есепке алды және 1967 жылы өзінің инвестициялық монеталарын шығаруға кірісе отырып, ол үшін 1 трой унциясына және оның үлестеріне тең (1/2, 1/4, және 1/10 тр. унциясы) таза алтын құрамын белгілей отырып, оған ұлттық ақша бірлігі – рэнд номиналын берді. Монета **крюгеррэнда** (рэнд Крюгер) ресми атауын алды.

Үшінші (пайда болуы уақытына қарай) инвестициялық монета кеңестік **алтын червонец** болды. Бұл да соңғы сияқты аса әрідегі болмаса да, тарихи бұрынғы монета болды: алғаш рет кеңестік червонец 1923 жылы шығарылды. КСРО Мемлекеттік банкі және Қаржы министрлігі 1975 жылы алтын червонецті жаңартып шығарды және оны 1982 жылға дейін жыл сайын шығарып отырды. Барлығы осы кезеңде 6,7 млн. жуық червонец (50 тонн астам алтын) соғылды. Бұл монета да бұдан кейінгі арнайы монета шығарылымдары сияқты тек қана еркін айырбасталатын валютаға сатуға арналды, оны сату сыртқы нарықта жүзеге асырылды. 1996 жылдан бастап Ресей Банкі ресей нарығында тарату үшін коммерциялық банктерге соңғы жылдары соғылған алтын червонецтерді береді.

80-ші жылдардың ортасында ОАР-да апартеид режиміне қарсы халықаралық экономикалық санкцияларды қолдану нәтижесінде батыс елдерінің негізгі нарықтарында крюгеррэндті сатуға тыйым салынды, бұл монетаның таралымы күрт азайды.

Осыдан туындаған қиындықтарға байланысты крюгеррэнд үшін өздерінің инвестициялық монеталарымен нарыққа шығу үшін кейбір елдер пайдаланылды. Мынадай монеталық бағдарламалар **«Қыран»** АҚШ (1986 жылдан бастап шығарылады), **«Үйеңкі жапырағы»** Канада (1979 ж. бастап), **«Панда»** ҚХР (1983 ж. бастап), **«Саф алтын»** және **«Кенгуру»** Австралия (тіісінше 1986 ж. және 1989 ж. бастап), **«Британия»** Ұлыбритания (1987 ж. бастап) тағы да бірқатар бағдарлама болып табылады.

Инвестициялық монеталарды тиісті қымбат металдардан өздерінің қорлары бар елдер шығаратынын байқау қиын емес. Басқаша айтқанда, осы елдердің инвестициялық монеталық бағдарламаларын іске асыруын отандық қымбат металдар өндіруді іске асыру тиімділігін арттыру жөніндегі шаралардың бірі ретінде қарауға болады.

Инвестициялық монеталардың белгілері:

-Көбіне миллиондаған данамен есептелетін үлкен таралымдар;

-Монеталардың трой унциясына немесе оның үлесіне тең таза салмағы;

-Монеталарды сату бағасы олардың құрамындағы қымбат металдардың құнынан аз ғана асады, мұның өзі монеталардың көпшілікке қол жетімділігін және тиісінше жоғары таралымын қамтамасыз етеді;

-Нарыққа қатысушылар тарапынан монеталарға сенімділікті сақтауға ұмтылу мақсатында оларды көркемдеп безендіру үшін тарихи орныққан оңай тануға болатын мемлекеттік рәміз элементтері пайдаланылады (елтаңба, монархтардың портреттері) және эмитент елдің аллегориясы (АҚШ монеталарындағы Бостандық сұлбасы, Канада монеталарындағы үйеңкі жапырақтары, антилоптар, кенгуру және Австралияның, Африканың, тағы басқаларының монеталарындағы басқа да эндемикалық хайуанаттар);

-Жоғарыда айтылғандарға сүйенсек, монеталар, әдетте, алтынмонета стандарты дәуіріне тән классикалық номиналдармен жабдықталады, олар қазіргі заманғы баға масштабымен формальды сипатта болады, осының негізінде монеталар нақты төлем құралдары ретінде пайдаланылмайды;

-монеталарды безендіру мерейтойлық күндерге немесе белгілі бір елеулі оқиғаларға байланыстырылмайды, әдетте, монеталардың сыртқы безендірілуі мен номиналдары жыл өткен сайын өзгеріссіз сақталады, уақыт өткен сайын қандай да болмасын мерейтой немесе оқиға өзектілігінің бәсеңдеуіне байланысты монетаға қызығушылықтың азаю ықтималдығын болдырмайды;

-Монеталарды шығаруға байланысты шығыстарды азайту мақсатында оларды көркемдік жағынан безендіру үшін күрделі емес, жалаң жоспарлы суреттер, ал дәстүрлілерді дайындау үшін автоматтандырылған өндіріске негізделген ақша соғу технологиясы пайдаланылады (**«Uncirculated»**, **«Brilliant Uncirculated»**);

-Инвестициялық монеталар эмитент елдің заңды төлем құралы мәртебесімен ресми жабдықталады, мұның өзі ішкі және сол сияқты халықаралық нарықта олармен операциялар жасау үшін қолайлы салық және кедендік режимдерді қамтамасыз етеді.

Ресейде инвестициялық монеталар қаржы құралы ретінде 2001 жылдан бастап айналысқа шыға бастады. Мүлдем сирек кездесетіндерді қоса алғанда, Ресейде тікелей

кымбат металдарға қатысты қай уақытта да бірқалыпты жағдай болды, ал олармен нарықтық операциялар жасау іс жүзінде ұзақ уақыт бойына мүмкін болмады. Ал енді Ресей Федерациясының аумағында инвестициялық монеталар заңды төлем құралдары ретінде айналысқа шығарылған, олармен жасалатын операцияларға ҚҚС салынбайды, монеталарды әлемдік бағаларға байланыстырылған бағамдық құн бойынша еркін сатып алуға және сатуға болады. Ал 2004 жылы кымбат металдардан жасалған монеталарға қатысты, атап айтқанда - оларды елден әкетуге қатысты шешім қабылданды. Қазір Ресей аумағында 10 000 АҚШ долларына балама сомаға осындай монеталарды еркін әкетуге болады. Бұл олардың инвестициялық құрал ретіндегі мүмкіндіктерін айтарлықтай кеңейтеді. РФ Мемлекеттік кеден комитетінің соңғы шешімі бойынша резидент еместер, ал олардың Ресейде тұратын немесе жұмыс істейтіндер саны аз емес, уақытша тұру немесе іссапарда болу орны бойынша кез келген жинақ қаражатын еркін пайдалана алады. Классикалық үлгідегі 1975-1982 жылдары шығарылған отандық инвестициялық – "Сеятель" монетасы, 900 сынамды алтынның құрамы 7,74 г., және 1995 жылы соғылған "Соболь", 925 сынамды күміс 31,1 г.

"Сеятельдің", немесе, басқаша айтқанда, "Червонецтің" номиналы 10 рубль және кеңестік "алтын стандарттың" символы болған 1923 жылғы червонецтің дәлме-дәл көшірмесі, реформаның жемісі болып табылады, ол жас кеңес мемлекетінің ақша белгілерін алтынмен қамсыздандыру және халықаралық валюта биржаларында бедел алып берді. 1998 жылғы тамыз дағдарысына дейін "Червонецтің" бағасы шамамен 600 рубль болды. Енді бұл монетаның құны 3 мың рубльге жуық. Оның бағасы да өсу үстінде.

Екінші монета, "Соболь" "Сохраним наш мир" сериясымен 1 млн дана таралыммен, 3 рубль номиналымен шығарылды. Монетаның сырт жағында бұтаққа қонып отырған бұлғын, бет жағында - И.Я.Билибиннің жұмысы бойынша екібасты қыран.

№ 1 сурет. Ең әйгілі алтын құйма монеталар

	<p>Американдық "Қыран" (Eagle) (1986 ж. бері соғылады). Алтынның құрамы - 1, 1/2, 1/4 және 1/10 трой унциясы</p>
	<p>Канада "Үйеңкі Жапырағы" (Maple Leaf) (1979 ж. бері соғылады). Алтынның құрамы - 1, 1/2, 1/4 және 1/10 трой унциясы</p>
	<p>Оңтүстік африка "Крюггеранд" (Kruggerand) (1976 ж. бері соғылады). Алтынның құрамы - 1, 1/2, 1/4 және 1/10 трой унциясы</p>
	<p>Ағылшын "Ұлыбритания" (Britannia) (1987 ж. бері соғылады). Алтынның құрамы - 1, 1/2, 1/4 және 1/10 трой унциясы</p>

	<p>Австралия "Кенгуру" (Kangaroo) (1989 ж. бері соғылады). Алтынның құрамы - 1, 1/2, 1/4, 1/10 және 1/20 трой унциясы</p>
	<p>Қытай "Панда" (Panda) (1982 ж. бері соғылады). Алтынның құрамы - 1, 1/2, 1/4, 1/10 және 1/20 трой унциясы</p>
	<p>Австрия "Филармония" (Philharmonic) (1989 ж. бері соғылады) Алтынның құрамы - 1, 1/4 және 1/10 трой унциясы.</p>

«Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі туралы» 1995 жылғы 30 наурыздағы № 2155 Қазақстан Республикасы Заңының 42-бабына сәйкес, монеталар мынадай түрге бөлінеді:

-инвестициялық монеталар – инвестициялау және жинақталған ақша қаражаты объектісі болып табылатын, қымбат металдардан дайындалған монеталар;

-коллекциялық монеталар – коллекциялау және жинақталған ақша қаражаты объектісі болып табылатын, қымбат металдардан және қымбат емес металдардан шектеулі тиражбен дайындалған мерейтойлық, ескерткіш және арнайы соғылған өзге де монеталар;

-айналыста жүретін монеталар – қымбат емес металдардан дайындалған және қолма-қол ақша айналысына арналған монеталар.

Инвестициялық монеталардың коллекциялықтан айырмашылығы, біріншіден, неғұрлым айтарлықтай ірі таралыммен шығарылады, екіншіден, соғылу сапасы (бір сатыға төмен). Егер ескерткіш монеталар, әдетте, коллекцияларда сақталып, негізінен нумизматтар арасында айналатын болса, инвестициялықтар еркін нарықта құймалармен тең қолданылады.

Инвестициялық монеталар Қазақстан Республикасында «Жібек Жолы» деп аталады, олар 1996 жылғы 19 ақпанда айналысқа шығарылды. Жібек Жолы – XV ғасырға дейінгі біздің мыңжылдығымыздың алғашқы ғасырларынан бері белгілі ұлы сауда керуен жолының атауы. Өз заманында Жібек жолы көптеген елдерді жалғастырып жатты: Рим, Византия, Араб халифаттары, Үндістан, Моңғолия, Қытай және айтарлықтай аралықта Қазақстан арқылы өтті. Жібек жолы бойымен алуан түрлі әрі орасан зор көлеммен экзотикалық тауарлар тасымалданды. Осы елдердің дамуында оның экономикалық маңызы зор болды, сондай-ақ мәдени және діни идеяларды таратушы болды

Қазақстанда инвестициялық монеталар тиімді инвестициялау және жинақ қаражатын сақтау үшін шығарылды.

Монетаның беткі жағында (аверсінде) монетаның номиналын айналдыра он алты бұрыштық ою-өрнекті розетка орналасқан. Жоғарғы бөлігінде, номинал сандарының үстінде ақшаның соғылған жылын білдіретін «1995» дата орналасқан, ал төменгі бөлігінде номинал

сандарының астында «ТЕҢГЕ» деген жазу бар. Айналдыра «NATIONAL BANK OF KAZAKHSTAN» деп жазылған. Осы жерде монетаның унциядағы салмағы көрсетілген. Төменде «Қ.Ұ.Б.» аббревиатурасы.

№ 2 сурет. Қазақстандық инвестициялық алтын монеталар

Монетаның сыртқы жағында (реверсінде) ортада стильді шаңырақ белгіленген – киіз үйдің қаңқасы оны айналдыра тұйық тізбек түрінде Жібек жолын бейнелейтін түйелі сауда керуені – елдердің, халықтардың жақындасуы мен байланысының және өркениеттің символы бейнеленген. Осы бейнелеуді айналдыра қазақ және ағылшын тілдерінде «ЖІБЕК ЖОЛЫ. ҚАУЫШУ ЖОЛЫ... SILK ROAD OF DIALOGUE» деп жазылған.

№ 1 кесте. «Жібек Жолы» инвестициялық алтын монеталардың өлшемдері:

Номиналы (теңге)	Массасы (унция)	Массасы (грамм)	Металдың тазалығы	Диаметрі (мм)	Қалыңдығы (мм)
10 000	1,0	31,1	999.9	32	2,5
5 000	1/2	15,6	999.9	25	2,0
2 500	1/4	7,78	999.9	20	1,6
1 000	1/10	3,11	999.9	16	1,0

№ 2 кестенің деректерінен көрініп отырғандай инвестициялық монеталар нарығы Қазақстанда әзірге аса үлкен емес. Инвестициялық монеталарды адамдар негізінен сыйға тарту және коллекциялау үшін сатып алады.

№ 2 кесте. 1995 жылдан бастап дайындалған және сатылған инвестициялық алтын монеталар (Жібек Жолы).

(дана)

Инвестициялық монеталар	1995 жылдың басынан бері дайындалғандары	01.01.06 жылғы сатылғандары
1 000 теңге (Жібек Жолы)	4 000	1 900
2 500 теңге (Жібек Жолы)	4 000	1 613
5 000 теңге (Жібек Жолы)	3 000	2 142
10 000 теңге (Жібек Жолы)	4 000	1 988

Алайда соңғы 2-3 жылда қымбат металдардан жасалған қазақстандық монеталарға нумизматтардың, сол сияқты халықтың тарапынан сұраныстың өсу үрдісі байқалды. Белгілі

бір және кезектілік тұрғысынан алғанда инвестициялық монеталар нарығының маңызды болашағы бар. Дамыған елдерде нарық ондаған жылдардан бері жұмыс істеп келеді, оған қоса халықтың кірісі де біршама жоғары. Дамыған қор нарығының да маңызды роль атқаратынын айта кеткен жөн, мысалы АҚШ-та бұдан бағалы қағаздардың көмегімен әр түрлі тәуекелдер хеджирленеді.

Сарапшылардың бағалауы бойынша, әлемдік нарықтардағы алтынның бағасы өсе түседі (егер мұнайдың бағасы бір баррель үшін 100 долларға жететін болса, жуық арадағы 2 жылда 1 унция үшін 800 АҚШ долларына дейін).

Инвестициялық монеталарды қаржы құралы ретінде пайдаланудың болашағын бұдан әрі дамыту үшін мынадай іс-шаралар жасалуы ықтимал:

7) *Алтынның әлемдік бағасының ауытқулары кезінде сатып алу және сату бағасы арасындағы айырма алып-сатарлық үшін тартымды болуы тиіс болғандықтан инвестициялық монеталарды босату бағасын қалыптастыруға сараланған тәсіл;*

8) *Әлемнің көптеген елдерінде көзделгеніндей, алтынның ішкі айналымына қосылған құн салығын (ҚҚС) жою;*

9) *Нарықта делдалдық қызметті жүзеге асыру үшін тартымды схемалар құруды қоса алғанда жолға қойылған маркетингтік стратегияны қалыптастыру;*

10) *Инвестициялық монеталар және алтын құймалары өткізілетін (сатылатын) арналарды (өткізу нарықтарын) ұлғайту;*

11) *Елдің әлуетін өз қорларымен, қымбат металдарды шығарумен және өндірумен барынша пайдалану;*

12) *Солардың көмегімен тәуекелдерді хеджирлеуге болатын бұдан бағалы қағаздарды дамыту.*

Осы міндеттерді іске асыру белгілі бір дәрежеде қазақстандық инвестициялық (алтын) монеталарға балама инвестициялау үшін ыңғайлы, қол жетерліктей және тартымды қаржы құралы ретінде дамудың жаңа сапалы деңгейіне шығуға мүмкіндік береді деп санаймыз.

Рынок платежных карточек в регионах Казахстана: анализ эффективности развития и оценка потенциала дальнейшего развития

Кизатов О.Т.,

Начальник отдела мониторинга платежных систем Департамента платежных систем
Национального Банка Республики Казахстан

Рынок платежных карточек является одним из наиболее динамично развивающихся и перспективных сегментов финансового рынка в Казахстане.

В настоящее время, в стране, в среднем на 5 человек республики приходится одна платежная карточка и данное соотношение имеет ежегодную тенденцию снижения, что говорит о позитивной динамике развития рынка (для сведения, по состоянию на 1 января 2005 года одна платежная карточка приходилась в среднем на 6 человек).

По состоянию на 1 января 2006 года общее количество карточек, эмитированных казахстанскими банками достигло 3,22 млн. штук, что превысило уровень соответствующего периода прошлого года на 36,3%. Количество держателей данных карточек за анализируемый период увеличилось на 35,2% и составило 3,08 млн. человек или 39% от общей численности экономически активного населения страны (для сравнения, на 1 января 2005 года данное соотношение составляло 29%).

Объемы произведенных транзакций с использованием платежных карточек, выпущенных казахстанскими эмитентами, составили в 2005 году 849,1 млрд. тенге увеличившись по сравнению с 2004 годом на 50%. Количество транзакций за указанный период сложилось на уровне 49,8 млн. единиц и увеличилось по сравнению с 2004 годом на 36,1%.

При этом количество безналичных транзакций составило 5,4 млн. транзакций на сумму 68,5 млрд. тенге (10,9% и 8,1% соответственно от общего количества и объема платежей по платежным карточкам), операции по снятию наличных денег составили 44,4 млн. транзакций на сумму 780,6 млрд. тенге (89,1% и 91,9% соответственно).

Важной особенностью развития рынка карточек в 2005 году является значительное расширение их использования в безналичных расчетах, о чем свидетельствует факт существенного опережающего темпа роста безналичных платежей по сравнению с операциями по снятию наличных денег: рост в 2,6 раза по количеству и в 2,8 раза по объему против роста на 28,5% и 44% по количеству и объему соответственно.

При этом важно отметить, что развитие рынка карточек наблюдается практически с момента его становления в стране. Но, вместе с тем, тенденции, наблюдаемые в последние годы, а именно, опережающие темпы роста безналичных платежей по сравнению с операциями по снятию наличных денег, говорят о постепенном переходе развития карточек за счет роста только количественных показателей к его развитию, обусловленному ростом не только количественных показателей, но и качественным его развитием.

Однако, наряду с этим, в развитии рынка платежных карточек существуют и определенные проблемы, основным из которых является разрыв степени развития карточек в различных регионах страны, обусловленный объективными причинами, такими как уровень экономического развития региона, социальной обеспеченности населения и многими другими экономическими факторами.

В этой связи, настоящая статья посвящена анализу эффективности развития рынка карточек во всех регионах страны, а также оценке их существующего потенциала для дальнейшего развития платежных карточек.

Анализ эффективности развития рынка платежных карточек в регионах Казахстана

Перед анализом эффективности развития рынка платежных карточек в регионах страны, вкратце проанализируем основные экономические показатели развития регионов в

2005 году по сравнению с 2004 годом. Данный анализ необходим для более полного понимания основных причин, сдерживающих развитие платежных карточек в регионах Казахстана.

Таблица 1

Краткие показатели экономического развития регионов Казахстана в 2005 году

Наименование области (города)	Объем промышленного производства, млрд.тенге			Инвестиции в основной капитал, млрд.тенге			Объем розничного товарооборота, млрд. тенге			Среднемесячная заработная плата, тенге
	2004	2005	прирост, %	2004	2005	прирост, %	2004	2005	прирост, %	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
Всего по РК, в т.ч.	3 734	5 124	37,2	1 531	2 205	44,1	1 095	1 313	19,9	37 521
Акмолинская	53	68	27,8	17	32	93,7	18	23	28,8	25 631
Актюбинская	274	476	74,1	139	169	21,8	72	81	12,4	37 531
Алматинская	146	175	20,2	56	86	54,5	24	27	14,6	27 052
Атырауская	791	1 060	34,0	426	687	61,3	16	21	27,0	64 207
Восточно-Казахстанская	223	264	18,3	49	74	51,6	114	133	16,4	30 089
Жамбылская	59	75	28,0	17	19	9,4	15	21	40,9	24 926
Западно-Казахстанская	257	499	94,0	78	78	-0,6	47	51	7,9	39 163
Карагандинская	435	513	17,9	85	133	57,1	132	148	11,5	30 589
Костанайская	146	180	23,8	39	48	22,0	33	39	16,9	25 710
Кызылординская	200	305	52,3	38	53	39,6	14	17	23,1	32 954
Мангистауская	482	705	46,2	80	118	47,4	14	15	8,3	98 578
Павлодарская	261	310	18,8	37	51	38,3	44	49	12,1	33 161
Северо-Казахстанская	34	37	8,0	14	30	116,9	23	27	13,8	26 007
Южно-Казахстанская	134	143	6,3	38	65	69,6	36	40	10,0	25 194
г.Астана	48	58	21,2	201	254	26,5	63	77	21,5	55 772
г.Алматы	170	234	38,0	218	309	41,9	429	545	27,1	52 173

Как видно из таблицы 1, в 2005 году объем промышленного производства в стране составил 5,1 трлн. тенге увеличившись по сравнению с 2004 годом на 37,2% или на 1,4 трлн. тенге.

Максимальный прирост объемов промышленного производства в региональном разрезе наблюдался в Западно-Казахстанской, Актюбинской и Кызылординской областях (см. графу 3).

При этом наибольший удельный вес промышленных товаров и услуг был произведен в Атырауской области (20,7% от общего объема промышленного производства), а также в Мангистауской (13,8%), Карагандинской, Западно-Казахстанской и Актюбинской областях (10%, 9,7% и 9,3% соответственно). А наименьшие объемы производства товаров и услуг в промышленности приходятся на Северо-Казахстанскую (0,7% от общего объема промышленного производства), Акмолинскую (1,3%) и Жамбылскую области (1,5%).

Инвестиции в основной капитал сложились на уровне 2,2 трлн. тенге, прирост за год составил 44,1% или 674 млрд. тенге.

Наибольший прирост инвестиций в анализируемом году наблюдался в Северо-Казахстанской и в Акмолинской областях (см. графу 6).

При этом наибольшая доля инвестиций в основной капитал сосредоточена в следующих регионах: Атырауская область (31,1% от общего объема инвестиций), г. Алматы

и Астана (14% и 11,5% соответственно), а также Актюбинская, Карагандинская и Мангистауская области (7,6%, 6% и 5,4% от общего объема инвестиций соответственно).

И наоборот, наименьшие объемы инвестиций приходятся на Жамбылскую, Акмолинскую и Северо-Казахстанскую области (0,9%, 1,4% и 1,4% от общего объема инвестиций соответственно).

Объем розничного товарооборота в 2005 году составил 1,3 трлн. тенге, рост по сравнению с 2004 годом на 19,9% или на 218 млрд. тенге. Самый большой прирост объема розничного товарооборота сложился в Жамбылской области 40,9% (см. графу 9).

При этом наибольшая доля объема розничного товарооборота сосредоточена в следующих регионах: г. Алматы – 41,5% от общего объема розницы, Карагандинской области – 11,2%, Восточно-Казахстанской – 10,1% и Актюбинской областях – 6,1%.

А наименьшие объемы розницы приходятся на Мангистаускую и Кызылординскую области – 1,1% и 1,3% соответственно, а также Жамбылскую, Атыраускую, Акмолинскую и Северо-Казахстанскую области – 1,6%, 1,6%, 1,8% и 2% соответственно от общего объема розницы в стране.

В 2005 году среднемесячная номинальная заработная плата в стране составила 37 521 тенге. При этом наибольший размер среднемесячной номинальной заработной платы приходится на население Мангистауской области (98 578 тенге), а также Атырауской области, гг. Алматы и Астана. Наименьшие денежные доходы приходятся на население Жамбылской, Южно-Казахстанской, Акмолинской и Костанайской областей (см. графу 10).

На основании вышеизложенного анализа развития регионов, можно сделать вывод, что в настоящее время наряду с гг. Алматы и Астана наиболее развитыми регионами в стране являются промышленно развитые регионы страны, а именно Атырауская, Мангистауская, Актюбинская, Западно-Казахстанская и Карагандинская области.

Сельскохозяйственные регионы страны (Жамбылская, Акмолинская, Северо-Казахстанская, а также Южно-Казахстанская области) имеют более низкие доходы в среднем на душу населения и являются менее развитыми, с экономической точки зрения регионами страны.

Для анализа эффективности развития рынка платежных карточек в регионах проанализируем ситуацию с действующей инфраструктурой рынка платежных карточек в расчете на количество держателей карточек, а также средний размер безналичных платежей по платежным карточкам в расчете на душу населения и на 1 торговое оборудование.

Таблица 2

Действующая инфраструктура рынка платежных карточек в регионах

Наименование области (города)	Количество держателей карточек в расчете на 1 оборудование для платежных карточек, человек				Численность экономически активного населения, тыс. человек	Соотношение количества держат. карточек/числ. экономически активного населения, %
	торговое оборудование	банкомат	предпринимат ель	торговая точка		
	1	2	3	4		
Всего по РК, в т.ч.	362	1 809	893	638	7 970,7	38,4
Акмолинская	422	2 413	936	754	418,9	25,9
Актюбинская	540	2 265	1 025	764	375,7	51,8
Алматинская	905	2 469	4 526	3 703	810,2	10,1
Атырауская	519	1 496	1 314	1 007	232,0	65,1
Восточно-Казахстанская	388	2 026	963	764	757,5	36,1
Жамбылская	793	2 390	2 390	1 515	504,2	30,3
Западно-Казахстанская	404	1 621	1 145	680	319,3	33,0
Карагандинская	484	1 832	1 158	951	747,8	46,3
Костанайская	372	1 489	1 241	796	564,7	18,5

Наименование области (города)	Количество держателей карточек в расчете на 1 оборудование для платежных карточек, человек				Численность экономически активного населения, тыс. человек	Соотношение количества держат. карточек/числ. экономически активного населения, %
	торговое оборудование	банкомат	предпринимат ель	торговая точка		
	1	2	3	4		
Кызылординская	922	2 362	2 061	1 729	306,1	31,6
Мангистауская	503	1 278	944	793	189,8	78,1
Павлодарская	617	2 304	1 884	1 252	412,3	52,5
Северо-Казахстанская	492	1 797	1 033	758	402,8	20,5
Южно-Казахстанская	541	1 988	1 719	1 231	1 017,2	18,8
г.Алматы	188	1 613	493	315	620,1	94,9
г.Астана	248	1 498	474	383	292,1	74,9

Как видно из Таблицы 2, наиболее благоприятная ситуация с размещением торгового оборудования в регионах сложилась в гг. Алматы и Астана – в среднем на 1 торговое оборудование приходится соответственно 188 и 248 держателей карточек (см. графу 1).

Также достаточно благоприятная ситуация наблюдается в Костанайской и Восточно-Казахстанской областях – 372 и 388 держателей карточек. И наоборот, наибольшая концентрация держателей в среднем на 1 торговое оборудование приходится на сельскохозяйственные регионы страны, имеющие наименьшие денежные доходы Кызылординскую, Алматинскую и Жамбылскую области – соответственно 922, 905 и 793 держателей карточек.

Что касается ситуации с наличием в регионах торговых точек, принимающих к оплате платежные карточки (см. графу 4), то необходимо отметить следующее. Наиболее благоприятная ситуация также как и по торговому оборудованию сложилась в гг. Алматы и Астана – 315 и 383 держателей в среднем на 1 торговую точку.

Наихудшая ситуация с размещением торговых точек сложилась в Алматинской, Кызылординской и Жамбылской областях – 3 703, 1 729 и 1 515 держателей карточек.

Исходя из вышеизложенных наблюдений, можно отметить, что размещение торгового оборудования и торговых точек в регионах в большей степени зависит от уровня социальной обеспеченности населения данных регионов. Так, наиболее благоприятная ситуация наблюдается в финансово благополучных регионах страны гг. Алматы, Астана, Мангистауской, Западно-Казахстанской и Актыбинской областях и т.д. И наоборот, наиболее сложная ситуация наблюдается в сельскохозяйственных регионах страны, с невысокими уровнями дохода населения.

Ситуация с привлечением экономически активного населения региона в рынок платежных карточек также подтверждает наше предположение о существовании высокой зависимости между уровнем денежных доходов населения региона и степенью развитости в этом регионе рынка платежных карточек.

Наибольшее количество экономически активного населения, являющихся держателями платежных карточек сосредоточены в гг. Алматы и Астана, а также в Мангистауской и Атырауской областях. И наоборот, наименьший процент вовлечения населения региона в рынок платежных карточек наблюдается в Алматинской и Южно-Казахстанской областях (см. графу 6).

При этом коэффициент корреляции⁷, между среднемесячной заработной платой и соотношением количества держателей карточек к численности населения региона составляет 0,96, что говорит о существовании достаточно сильной функциональной связи

⁷ Коэффициент корреляции показывает тесноту связи между изучаемыми объектами, и таким образом определяет степень влияния зависимых переменных на конечное значение независимой переменной.

между процессом вовлечения населения региона в рынок платежных карточек и уровнем их социальной обеспеченности.

Действительно, практический опыт развития карточек в стране подтверждает данные результаты. Поскольку на практике, одним из главных условий для вовлечения экономически активного населения в рынок платежных карточек является наличие постоянного дохода, не ниже определенного уровня. В противном случае, выпуск и обслуживание данной карточки для банка не будет являться эффективным, из-за редкого его использования держателем карточки.

Таблица 3

Эффективность использования платежных карточек в безналичных расчетах в регионах в 2005 году

Наименование области (города)	Соотношение среднего объема безналичных платежей, приходящегося:		Соотношение среднего объема безналичных платежей, приходящегося на 1 торговое оборудование, тенге	Соотношение количества торговых точек к потенциальному количеству торговых организаций ⁸ , %
	на 1 экономически активного человека, тенге	на 1 держателя карточки, тенге		
	1	2		
Всего по РК, в т.ч.	7 731	20 133	7 296 968	42,9
Акмолинская	1 475	5 692	2 404 825	32,9
Актюбинская	7 115	13 724	7 404 446	90,4
Алматинская	5 187	51 580	46 693 333	2,6
Атырауская	13 166	20 221	10 496 855	75,4
Восточно-Казахстанская	1 604	4 440	1 723 067	68,8
Жамбылская	588	1 937	1 535 254	35,8
Западно-Казахстанская	2 652	8 038	3 244 578	77,9
Карагандинская	1 137	2 455	1 187 299	32,0
Костанайская	4 070	22 054	8 208 576	17,6
Кызылординская	2 897	9 155	8 444 626	31,8
Мангистауская	3 811	4 878	2 451 787	80,3
Павлодарская	10 703	20 373	12 572 624	37,4
Северо-Казахстанская	12 517	60 985	30 011 980	37,8
Южно-Казахстанская	1 330	7 092	3 833 589	26,5
г. Алматы	47 266	49 790	9 343 258	46,5
г. Астана	13 148	17 558	4 354 231	72,6

Как видно из Таблицы 3, наибольший объем безналичных платежей приходящегося в среднем на 1 держателя карточки наблюдается в Северо-Казахстанской и Алматинской областях, а также в г. Алматы (см. графу 2). При этом, если по Северо-Казахстанской и Алматинской области данный факт обусловлен реализацией совместного проекта АО «Народный Банк Казахстана» и Таможенного Комитета Минфина РК по переводу таможенных платежей на платежные карточки банка во всех регионах страны⁹, то по г. Алматы оно связано с наличием самой разветвленной сети торгового оборудования в стране, и сравнительно высокой культурой использования карточек в безналичных расчетах.

⁸ Информация по потенциальному количеству торговых организаций, которые обязаны принимать платежные карточки в расчетах за товары и услуги в соответствии с постановлением Правительства РК №1328 от 15.12.04г. предоставлена Налоговым Комитетом Министерства финансов РК.

⁹ По состоянию на 1 января 2006 года на таможенных постах во всех регионах страны установлено 127 единиц торгового оборудования. В настоящее время через указанные торговые терминалы по платежным карточкам АО «Народный Банк Казахстана» осуществляются таможенные платежи во всех 16-ти регионах страны.

Наименьшее использование карточек в безналичных расчетах наблюдается в Жамбылской и Карагандинской областях (см. графу 2).

Такая же ситуация наблюдается и по безналичным платежам приходящим в среднем на 1 торговое оборудование. Наибольшие объемы платежей наблюдаются в Алматинской и Северо-Казахстанской областях, и наименьшие объемы платежей соответственно в Карагандинской и Жамбылской областях (см. графу 3).

При этом коэффициент корреляции между среднемесячной заработной платой и соотношением объема безналичных платежей приходящегося в среднем на 1 торговое оборудование **составляет 0,77**, что говорит, о наличии достаточно значимой связи между уровнями дохода населения региона и степенью использования платежных карточек в безналичных расчетах.

Действительно, на практике, при невысоких уровнях дохода, держатели карточек пытаются снять все остатки денег на карточке сразу после их поступления на карт-счет. В безналичных расчетах платежные карточки используются держателями располагающими ежемесячными доходами выше среднего уровня.

Что касается процентного соотношения количества торговых организаций, принимающих к оплате платежные карточки от их потенциального количества, которые в перспективе могут участвовать на рынке платежных карточек, согласно постановлению Правительства РК №1328 от 15 декабря 2004 года, то ситуация выглядит следующим образом.

Наиболее благоприятная ситуация наблюдается в финансово развитых регионах страны: в Актюбинской, Мангистауской и Западно-Казахстанской областях – 90,4%, 80,3% и 77,9% торговых организаций от их потенциального количества уже вовлечены в рынок платежных карточек (см. графу 4). Очень низкий процент вовлеченности наблюдается в Алматинской области – 2,6%, по Костанайской области он составляет 17,6%.

Рейтинговая оценка существующего потенциала регионов для дальнейшего развития платежных карточек

Оценка потенциала региона для дальнейшего развития платежных карточек может осуществляться путем определения доли не вовлеченного сектора по трем основным параметрам рынка платежных карточек:

1. доля, не вовлеченного сектора от процентного соотношения количества держателей карточек к экономически активному населению региона;
2. доля, не вовлеченного сектора от процентного соотношения количества торговых предприятий, уже принимающих к оплате платежные карточки к их потенциальному количеству, в соответствии с постановлением Правительства РК по категории торговых организаций;
3. доля, не вовлеченного сектора от процентного соотношения действующего количества торгового оборудования к его потенциальному количеству, рассчитанному исходя потенциального количества торговых организаций в регионе.

**Анализ доли не вовлеченного сегмента рынка платежных карточек
в регионах в 2005 году**

Наименование области (города)	параметр 1		параметр 2		параметр 3		Доля не вовлеченного сектора (в среднем по 3 параметрам рынка карточек), в %
	количество держателей карточек/числ. экономически активного населения, %	доля, не вовлеченного сектора по числ. эконом. актив. населения, %	количество торговых точек/кол-во торговых организаций, %	доля, не вовлеченного сектора по числ. торг. орг-ий, в %	количество торгового оборудования /потенциальное кол-во торгового оборудования, %	доля, не вовлеченного сектора по численности и торг. оборуд., в %	
	1	2	3	4	5	6	
Всего по РК, в т.ч.	38,4%	61,6%	42,9%	57,1%	56,8%	43,2%	53,9%
Акмолинская	25,9%	74,1%	32,9%	67,1%	56,0%	44,0%	61,7%
Актюбинская	51,8%	48,2%	90,4%	9,6%	70,6%	29,4%	29,0%
Алматинская	10,1%	89,9%	2,6%	97,4%	24,4%	75,6%	87,6%
Атырауская	65,1%	34,9%	75,4%	24,6%	51,5%	48,5%	36,0%
Восточно-Казахстанская	36,1%	63,9%	68,8%	31,2%	50,8%	49,2%	48,1%
Жамбылская	30,3%	69,7%	35,8%	64,2%	52,3%	47,7%	60,5%
Западно-Казахстанская	33,0%	67,0%	77,9%	22,1%	59,4%	40,6%	43,2%
Карагандинская	46,3%	53,7%	32,0%	68,0%	50,8%	49,2%	57,0%
Костанайская	18,5%	81,5%	17,6%	82,4%	46,8%	53,2%	72,4%
Кызылординская	31,6%	68,4%	31,8%	68,2%	53,3%	46,7%	61,1%
Мангистауская	78,1%	21,9%	80,3%	19,7%	63,4%	36,6%	26,1%
Павлодарская	52,5%	47,5%	37,4%	62,6%	49,3%	50,7%	53,6%
Северо-Казахстанская	20,5%	79,5%	37,8%	62,2%	64,9%	35,1%	58,9%
Южно-Казахстанская	18,8%	81,2%	26,5%	73,5%	43,9%	56,1%	70,3%
г. Алматы	94,9%	5,1%	46,5%	53,5%	59,5%	40,5%	33,0%
г. Астана	74,9%	25,1%	72,6%	27,4%	64,7%	35,3%	29,2%

Как видно из таблицы 4, рынок платежных карточек в Казахстане действительно все еще находится в начальной стадии своего развития. Так, если исходить из трех основных сегментов рынка карточек: численности держателей, торговых организаций и торгового оборудования, то доля не вовлеченного сектора по прежнему очень велика, и составляет по состоянию на начало 2006 года – 53,9%, т.е. более половины сегмента от действующего на сегодняшний момент рынка платежных карточек не вовлечена в рынок.

При этом в региональном разрезе картина выглядит следующим образом.

Наиболее эффективно платежные карточки развиваются в финансово благополучных регионах страны в двух городах республиканского значения, а также в нефтегазовых регионах. Так, наиболее эффективно карточки развиваются в Мангистауской области, средняя доля не вовлеченного сектора рынка платежных карточек от его потенциального объема составляет 26,1% (см. графу 7). При этом по количеству держателей карточек – 21,9%, по торговым организациям – 19,7% и по торговому оборудованию – 36,6%.

Далее следуют Актюбинская область и гг. Астана и Алматы, с долей не вовлеченного сектора от его потенциального объема в 29%, 29,2% и 33% соответственно.

Наиболее сложная ситуация с развитием рынка платежных карточек наблюдается в Алматинской, Костанайской и Южно-Казахстанской областях – 87,6%, 72,4% и 70,3% не

вовлеченного сектора в среднем по трем сегментам рынка платежных карточек от своего потенциального объема (см. графу 7).

При этом наихудшее положение по развитию карточек наблюдается в Алматинской области по численности экономически активного населения – не вовлечено 89,9%; по численности торговых организаций – 97,4% и по численности торгового оборудования – 75,6%.

На основании вышеизложенного анализа, и принимая во внимание текущий уровень экономического развития региона, социальной обеспеченности населения, а также долю неосвоенного сегмента рынка карточек, можно классифицировать регионы по различным группам, в зависимости от существующего потенциала для развития рынка платежных карточек.

Таблица 5

Рейтинговая оценка регионов, исходя из существующих предпосылок для дальнейшего развития рынка платежных карточек

Наименование области (города)	Доля региона в экономических показателях страны в 2005 году, в %			Средняя доля, неосвоенного сегмента рынка платежных карточек, в %			Рейтинговая оценка
	по объему промышленного производства	по объему розничного товарооборота	по объему инвестиций в основной капитал	по держателям карточек	по торговым организациям	по торговому оборудованию	
	1	2	3	4	5	6	7
<i>Регионы с высоким уровнем экономического развития</i>							
Карагандинская	10%	11,2%	6%	53,7%	68%	49,2%	А
Западно-Казахстанская	9,7%	3,8%	3,5%	67%	22,1%	40,6%	А
Атырауская	20,7%	1,6%	31,1%	34,9%	24,6%	48,5%	А
Актюбинская	9,3%	6,1%	7,6%	48,2	9,6	29,4	А
г.Алматы	4,6%	41,5%	14%	5,1%	53,5%	40,5%	В
г.Астана	1,1%	5,9%	11,5%	25,1%	27,4%	35,3%	В
Мангистауская	13,8%	1,1%	5,4%	21,9	19,7	36,6	В
<i>Регионы со средним уровнем экономического развития</i>							
Восточно-Казахстанская	5,2%	10,1%	3,3%	63,9%	31,2%	49,2%	А
Павлодарская	6,1%	3,7%	2,3%	47,5%	62,6%	50,7%	А
Кызылординская	6,0%	1,3%	2,4%	68,4%	68,2%	46,7%	А
<i>Регионы с низким уровнем экономического развития</i>							
Алматинская	3,4%	2,1%	3,9%	89,9%	97,4%	75,6%	С
Акмолинская	1,3%	1,8%	1,4%	74,1%	67,1%	44,0%	С
Жамбылская	1,5%	1,6%	0,9%	69,7%	64,2%	47,7%	С
Северо-Казахстанская	0,7%	2,0%	1,4%	79,5%	62,2%	35,1%	С
Южно-Казахстанская	2,8%	3,1%	3,0%	81,2%	73,5%	56,1%	С
Костанайская	3,5%	2,9%	2,2%	81,5%	82,4%	53,2%	С

Примечание:

А – существуют благоприятные экономические предпосылки для развития платежных карточек. Доля неосвоенного сегмента рынка платежных карточек является значительным;

В – существуют благоприятные экономические предпосылки для развития платежных карточек. Доля неосвоенного

С – экономические предпосылки для развития платежных карточек не являются благоприятными. Доля неосвоенного сегмента рынка платежных карточек является значительным.

Д – экономические предпосылки для развития платежных карточек не являются благоприятными. Доля неосвоенного

сегмента рынка платежных карточек
является незначительным.

сегмента рынка платежных карточек
является незначительным.

Төлем карточкалары нарығын одан әрі дамыту үшін қолда бар әлуэт бойынша аймақтарды рейтингтік бағалау

Қизатов О.Т.,

Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің

Төлем жүйелері департаментінің төлем жүйелері мониторингі бөлімінің бастығы

Төлем карточкалары нарығы Қазақстандағы қаржы нарығының неғұрлым қарқынды дамып отырған және перспективалы бөліктерінің бір болып табылады.

Елде қазіргі уақытта республиканың 5 адамына орташа алғанда бір төлем карточкасынан келеді және осы арақатынастың жыл сайынғы төмендеу үрдісі бар, бұл нарықтың дамуының оң динамикасын растайды (мәлімет үшін, 2005 жылғы 1 қаңтарға бір төлем карточкасына орташа алғанда 6 адамнан келді).

2006 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша Қазақстан банктері эмиссиялаған карточкалардың жалпы саны 3,22 млн. данаға жетті, бұл өткен жылдың тиісті кезеңінің деңгейінен 36,3% асып түсті. Осы карточкаларды ұстаушылардың талдау жасалып отырған кезеңдегі саны 35,2% ұлғайды және 3,08 млн. адамды немесе елдің экономикалық белсенді тұрғындарының жалпы санының 39% құрады (салыстыру үшін, 2005 жылғы 1 қаңтарға осы арақатынас 29% құрады).

Қазақстан эмитенттері шығарған төлем карточкаларын пайдаланумен жүргізілген транзакциялардың көлемі 2004 жылмен салыстырғанда 50%-ға ұлғая отырып, 2005 жылы 849,1 млрд. теңгені құрады. Транзакциялардың көрсетілген кезеңдегі саны 49,8 млн. бірлік деңгейінде қалыптасты және 2004 жылмен салыстырғанда 36,1% ұлғайды.

Бұл ретте қолма-қол жасалмайтын транзакциялардың саны 68,5 млрд. теңге сомаға 5,4 млн. транзакцияны құрады (төлем карточкалары бойынша төлемдердің жалпы саны мен көлемінің тиісінше 10,9% және 8,1%), қолма-қол ақша алу бойынша операциялардың саны 780,6 млрд. теңге сомаға 44,4 млн. транзакцияны құрады (тиісінше 89,1% және 91,9%).

Карточкалар нарығының 2005 жылғы дамуының маңызды ерекшелігі оларды қолма-қол жасалмайтын есеп айырысуда пайдаланудың едәуір ұлғаюы болып табылады, бұл жөнінде қолма-қол жасалмайтын төлемдердің қолма-қол ақша алу бойынша операциялармен салыстырғанда біршама қарқындап өсу фактісі растайды: тиісінше саны және көлемі бойынша 28,5% және 44% өсуге қарағанда саны бойынша 2,6 есе және көлемі бойынша 2,8 есе өсті.

Бұл ретте карточкалар нарығының дамуы шын мәнінде оның елде қалыптасу сәтінен бастап байқалып отырғанын атап өту маңызды. Бірақ, сонымен қатар, соңғы жылдары байқалып отырған үрдістер, атап айтқанда қолма-қол жасалмайтын төлемдердің қолма-қол ақша алу бойынша операциялармен салыстырғанда біршама қарқындап өсуі, карточкалар дамуының тек сандық көрсеткіштердің өсуі арқылы оның сандық көрсеткіштерінің өсуіне ғана емес, сонымен қатар сапалық дамуына негізделген дамуына біртіндеп көшуін растайды.

Дегенмен, осымен қатар, төлем карточкаларының дамуында белгілі бір проблемалар да бар, олардың негізгісі елдің түрлі аймақтарындағы карточкалардың даму дәрежесінің аймақтың экономикалық даму деңгейі, олардың халқының әлеуметтік қамтамасыз етілуі сияқты объективті себептерге және көптеген басқа экономикалық факторларға негізделген үзіліс болып табылады.

Осыған байланысты осы мақала елдің барлық аймақтарындағы карточкалар нарығының даму тиімділігін талдауға, сондай-ақ олардың төлем карточкаларының одан әрі дамуы үшін қолда бар әлуэтін бағалауға арналған.

Қазақстан аймақтарындағы төлем карточкалары нарығының даму тиімділігін талдау

Елдің аймақтарындағы төлем карточкалары нарығының даму тиімділігін талдау алдында аймақтардың 2004 жылмен салыстырғанда 2005 жылы дамуының негізгі

экономикалық көрсеткіштерін қысқаша талдаймыз. Осы талдау Қазақстанның аймақтарындағы төлем карточкаларының дамуын тежейтін негізгі себептерді неғұрлым толық түсіну үшін қажет.

1-кесте

Қазақстан аймақтарының экономикалық дамуының 2005 жылғы қысқаша көрсеткіштері

Облыстың (қаланың) атауы	Өнеркәсіп өндірісінің көлемі, млрд.теңге			Негізгі капиталға инвестициялар, млрд.теңге			Бөлшек сауда айналымының көлемі, млрд. теңге			Орташа айлық жалақы, теңге
	2004	2005	өсуі, %	2004	2005	өсуі, %	2004	2005	өсуі, %	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
ҚР бойынша барлығы, оның ішінде	3 734	5 124	37,2	1 531	2 205	44,1	1 095	1 313	19,9	37 521
Ақмола	53	68	27,8	17	32	93,7	18	23	28,8	25 631
Ақтөбе	274	476	74,1	139	169	21,8	72	81	12,4	37 531
Алматы	146	175	20,2	56	86	54,5	24	27	14,6	27 052
Атырау	791	1 060	34,0	426	687	61,3	16	21	27,0	64 207
Шығыс Қазақстан	223	264	18,3	49	74	51,6	114	133	16,4	30 089
Жамбыл	59	75	28,0	17	19	9,4	15	21	40,9	24 926
Батыс Қазақстан	257	499	94,0	78	78	-0,6	47	51	7,9	39 163
Қарағанды	435	513	17,9	85	133	57,1	132	148	11,5	30 589
Қостанай	146	180	23,8	39	48	22,0	33	39	16,9	25 710
Қызылорда	200	305	52,3	38	53	39,6	14	17	23,1	32 954
Маңғыстау	482	705	46,2	80	118	47,4	14	15	8,3	98 578
Павлодар	261	310	18,8	37	51	38,3	44	49	12,1	33 161
Солтүстік Қазақстан	34	37	8,0	14	30	116,9	23	27	13,8	26 007
Оңтүстік Қазақстан	134	143	6,3	38	65	69,6	36	40	10,0	25 194
Астана қ.	48	58	21,2	201	254	26,5	63	77	21,5	55 772
Алматы қ.	170	234	38,0	218	309	41,9	429	545	27,1	52 173

1-кестеден көрініп отырғандай 2005 жылы елдегі өнеркәсіп өндірісінің көлемі 2004 жылмен салыстырғанда 37,2% немесе 1,4 трлн. теңгеге ұлғая отырып 5,1 трлн. теңгені құрады.

Өнеркәсіп өндірісі көлемінің ең жоғары өсуі аймақтық бөлікте Батыс Қазақстан, Ақтөбе және Қызылорда облыстарында байқалды (3-бағанды қараңыз).

Бұл ретте өнеркәсіп тауарлары мен қызмет көрсетулердің неғұрлым көп үлес салмағы Атырау облысында (өнеркәсіп өндірісінің жалпы көлемінің 20,7%), сондай-ақ Маңғыстау (13,8%), Қарағанды, Батыс Қазақстан және Ақтөбе облыстарында (тиісінше 10%, 9,7% және 9,3%) болды. Ал өнеркәсіптегі тауарлар өндіру мен қызмет көрсетудің неғұрлым аз көлемі Солтүстік Қазақстан (өнеркәсіп өндірісінің жалпы көлемінің 0,7%), Ақмола (1,3%) және Жамбыл облыстарына (1,5%) келеді.

Негізгі капиталға инвестициялар 2,2 трлн. теңге деңгейінде қалыптасты, жыл ішіндегі өсу 44,1% немесе 674 млрд. теңге болды.

Инвестициялардың талдау жасалып отырған жылдағы неғұрлым жоғары өсімі Солтүстік Қазақстан және Ақмола облыстарында байқалды (6-бағанды қараңыз).

Бұл ретте негізгі капиталға инвестициялардың неғұрлым көп үлесі мына аймақтарда шоғырландырылды: Атырау облысында (инвестициялардың жалпы көлемінің 31,1%), Алматы және Астана қалаларында (тиісінше 14% және 11,5%), сондай-ақ Ақтөбе, Қарағанды және Маңғыстау облыстарында (тиісінше инвестициялардың жалпы көлемінің 7,6%, 6% және 5,4%).

Және керісінше, инвестициялардың неғұрлым аз көлемі Жамбыл, Ақмола және Солтүстік Қазақстан облыстарына (тиісінше инвестициялардың жалпы көлемінің 0,9%, 1,4% және 1,4%).

Бөлшек сауда айналымының көлемі 2005 жылы 1,3 трлн. теңгені құрады, өсуі 2004 жылмен салыстырғанда 19,9% немесе 218 млрд. теңге болды. Бөлшек сауда айналымы көлемінің ең көп өсімі Жамбыл облысында 40,9% қалыптасты (9-бағанды қараңыз).

Бұл ретте бөлшек сауда айналымы көлемінің неғұрлым көп үлесі мына аймақтарда шоғырландырылды: Алматы қ. – бөлшек сауданың жалпы көлемінің 41,5%, Қарағанды облысында – 11,2%, Шығыс Қазақстан облысында – 10,1% және Ақтөбе облысында – 6,1%. Ал бөлшек сауданың неғұрлым аз көлемі Маңғыстау және Қызылорда облыстарына тиісінше елдегі бөлшек сауданың жалпы көлемінің 1,1% және 1,3%, сондай-ақ Жамбыл, Атырау, Ақмола және Солтүстік Қазақстан облыстарына – 1,6%, 1,6%, 1,8% және 2% келеді.

2005 жылы елдегі орташа айлық нақты жалақы 37 521 теңге болды. Бұл ретте орташа айлық жалақының ең үлкен мөлшері Маңғыстау облысының халқына (98 578 теңге), сондай-ақ Атырау, Жамбыл облыстарына, Алматы және Астана қалаларына келеді. Ең төменгі ақша кірістері Жамбыл, Оңтүстік Қазақстан, Ақмола және Қостанай облыстарының халқына келеді (10-бағанға қараңыз).

Жоғарыда баяндалған аймақтардың дамуын талдау негізінде қазіргі уақытта Алматы және Астана қалаларымен қатар елдегі неғұрлым дамыған аймақтар елдің өнеркәсіптік дамыған аймақтары, атап айтқанда Атырау, Маңғыстау, Ақтөбе, Батыс Қазақстан, Қарағанды облыстары болып табылады деген тұжырым жасауға болады.

Елдің ауыл шаруашылық аймақтары (Жамбыл, Ақмола, Солтүстік Қазақстан, сондай-ақ Оңтүстік Қазақстан облыстары) жан басына шаққандағы орташа алынған ең төменгі кірісі бар және экономикалық тұрғыдан алғанда төмен дамыған аймақтар болып табылады.

Аймақтардағы төлем карточкалары нарығының тиімділігін талдау үшін карточкаларды ұстаушылардың санына қарай төлем карточкалары нарығының қазіргі инфрақұрылымының жағдайын, сондай-ақ жан басына және 1 сауда жабдығына шаққандағы төлем карточкалары бойынша қолма-қол жасалмайтын төлемдердің орташа мөлшерін талдаймыз.

2-кесте

Аймақтардағы төлем карточкалары нарығының қазіргі инфрақұрылымы

Облыстың (қаланың) атауы	Карточка ұстаушылардың төлем карточкаларына арналған 1 жабдыққа есептелген саны, адам				Экономикалық белсенді тұрғындардың саны, мың адам	Карточкалар ұстаушылар санының/ экономикалық белсенді тұрғындардың санының арақатынасы, %
	сауда жабдығы	банкомат	кәсіпкер	сауда нүктесі		
	1	2	3	4		
ҚР бойынша барлығы, оның ішінде	362	1 809	893	638	7 970,7	38,4
Ақмола	422	2 413	936	754	418,9	25,9
Ақтөбе	540	2 265	1 025	764	375,7	51,8
Алматы	905	2 469	4 526	3 703	810,2	10,1
Атырау	519	1 496	1 314	1 007	232,0	65,1
Шығыс Қазақстан	388	2 026	963	764	757,5	36,1
Жамбыл	793	2 390	2 390	1 515	504,2	30,3
Батыс Қазақстан	404	1 621	1 145	680	319,3	33,0
Қарағанды	484	1 832	1 158	951	747,8	46,3
Қостанай	372	1 489	1 241	796	564,7	18,5

Облыстың (қаланың) атауы	Карточка ұстаушылардың төлем карточкаларына арналған 1 жабдыққа есептелген саны, адам				Экономикалық белсенді тұрғындардың саны, мың адам	Карточкалар ұстаушылар санының/ экономикалық белсенді тұрғындардың санының арақатынасы, %
	сауда жабдығы	банкомат	кәсіпкер	сауда нүктесі		
	1	2	3	4		
Қызылорда	922	2 362	2 061	1 729	306,1	31,6
Маңғыстау	503	1 278	944	793	189,8	78,1
Павлодар	617	2 304	1 884	1 252	412,3	52,5
Солтүстік Қазақстан	492	1 797	1 033	758	402,8	20,5
Оңтүстік Қазақстан	541	1 988	1 719	1 231	1 017,2	18,8
Астана қ.	188	1 613	493	315	620,1	94,9
Алматы қ.	248	1 498	474	383	292,1	74,9

2-кестеде көрініп отырғандай, аймақтардағы сауда жабдықтарын орналастыруға байланысты қолайлы жағдай Алматы және Астана қалаларында қалыптасты – орташа алғанда 1 жабдыққа тиісінше 188 және 248 карточка ұстаушыдан келеді (1-бағанды қараңыз).

Сондай-ақ барынша қолайлы жағдай Қостанай және Шығыс Қазақстан облыстарында байқалды – 372 және 388 карточка ұстаушыдан келеді. Және керісінше орташа алғанда 1 жабдыққа шаққанда ұстаушылардың неғұрлым көп шоғырлануы елдің ақша кірісі аз ауыл шаруашылық аймақтары Қызылорда, Алматы және Жамбыл облыстарына – тиісінше 922, 905 793 карточка ұстаушыдан келеді.

Аймақтарда төлем карточкаларын ақы төлеу үшін қабылдайтын сауда нүктелерінің болу жағдайына қатысты (4-бағанды қараңыз) мынаны атап өтуге болады. Сауда жабдығы бойынша да аса қолайлы жағдай Алматы және Астана қалаларында қалыптасты – орташа алғанда 1 сауда нүктесіне 315 және 383 карточка ұстаушыдан келеді.

Сауда нүктелерін орналастыруға байланысты неғұрлым нашар жағдай Алматы, Қызылорда және Жамбыл облыстарында қалыптасты – 3 703, 1 729 және 1 515 карточка ұстаушыдан келеді.

Жоғарыда айтылған бақылауларды негізге ала отырып, аймақтарда сауда жабдығын және сауда нүктелерін орналастыру көп дәрежеде осы аймақтардың халқын әлеуметтік қамтамасыз ету деңгейіне қатысты деп айтуға болады. Мәселен, аса қолайлы жағдай елдің қаржылық қолайлы аймақтары Алматы, Астана қалаларында, Маңғыстау, Батыс Қазақстан және Ақтөбе облыстарында және т.с. байқалды. Және керісінше, аса күрделі жағдай елдің кіріс деңгейі аса жоғары емес тұрғындары бар ауыл шаруашылық аймақтарында байқалып отыр.

Аймақтың экономикалық белсенді тұрғындарын төлем карточкалары нарығына тарту жағдайы да біздің аймақ халқының ақша кірістерінің деңгейі мен осы аймақтағы төлем карточкалары нарығының даму дәрежесі арасындағы жоғары қатыстылықтың болуы туралы жорамалымызды растайды.

Төлем карточкаларын ұстаушылар болып табылатын экономикалық белсенді тұрғындардың аса көп саны Алматы және Астана қалаларында, сондай-ақ Маңғыстау және Атырау облыстарында шоғырланған. Және керісінше аймақтың халқын төлем карточкаларын нарығына тартудың аса төмен пайызы Алматы және Оңтүстік Қазақстан облыстарында байқалып отыр (6-бағанды қараңыз).

Бұл ретте орташа айлық жалақы және карточка ұстаушылар санының аймақ халқының санына арақатынасы арасындағы **корреляция коэффициенті¹⁰ 0,96 құрайды**, бұл аймақ халқын төлем карточкалары нарығына тарту барысы мен олардың әлеуметтік

¹⁰ Корреляция коэффициенті зерттеліп отырған объектілер арасындағы тығыз байланысты көрсетеді және осылайша алғанда тәуекелді айнымалылардың тәуелсіз айнымалының түпкілікті мәніне әсер ету дәрежесін айқындайды.

қамтамасыз етілуі деңгейі арасында жеткілікті күшті функционалдық байланыстың бар екенін растайды.

Шынында, елдегі карточкалардың даму тәжірибесі осы нәтижені растайды. Іс жүзінде белгіленген деңгейден төмен емес тұрақты кірістің бар болуы экономикалық белсенді тұрғындарды төлем карточкалары нарығына тартуға арналған басты талаптардың бірі болып табылады. Керісінше жағдайда осы карточканы шығару және қызмет көрсету банк үшін оны карточка ұстаушының сирек пайдалануы себепті тиімді болып табылмайды.

3-кесте

Аймақтарда 2005 жылы төлем карточкаларын қолма-қол жасалмайтын есеп айырысуларда пайдаланудың тиімділігі

Облыстың (қаланың) атауы	Мыналарға келетін қолма-қол жасалмайтын төлемдердің орташа көлемінің арақатынасы:		1 сауда жабдығына келетін қолма-қол жасалмайтын төлемдердің орташа көлемінің арақатынасы, теңге	Сауда нүктелерінің сауда ұйымдарының әлуетті санына арақатынасы ¹¹ , %
	1 экономикалық белсенді адамға, теңге	1 карточка ұстаушыға, теңге		
	1	2		
ҚР бойынша барлығы, оның ішінде	7 731	20 133	7 296 968	42,9
Ақмола	1 475	5 692	2 404 825	32,9
Ақтөбе	7 115	13 724	7 404 446	90,4
Алматы	5 187	51 580	46 693 333	2,6
Атырау	13 166	20 221	10 496 855	75,4
Шығыс Қазақстан	1 604	4 440	1 723 067	68,8
Жамбыл	588	1 937	1 535 254	35,8
Батыс Қазақстан	2 652	8 038	3 244 578	77,9
Қарағанды	1 137	2 455	1 187 299	32,0
Қостанай	4 070	22 054	8 208 576	17,6
Қызылорда	2 897	9 155	8 444 626	31,8
Маңғыстау	3 811	4 878	2 451 787	80,3
Павлодар	10 703	20 373	12 572 624	37,4
Солтүстік Қазақстан	12 517	60 985	30 011 980	37,8
Оңтүстік Қазақстан	1 330	7 092	3 833 589	26,5
Астана қ.	47 266	49 790	9 343 258	46,5
Алматы қ.	13 148	17 558	4 354 231	72,6

3-кестеден көрініп отырғандай, қолма-қол жасалмайтын төлемдердің орташа алғанда 1 карточка ұстаушыға келетін неғұрлым үлкен көлемі Солтүстік Қазақстан және Алматы облыстарында, сондай-ақ Алматы қаласында байқалып отыр (2-бағанды қараңыз). Бұл ретте, егер Солтүстік Қазақстан және Алматы облыстарында осы факт “Қазақстан Халық банкі” АҚ және ҚР Қаржыминінің Кеден комитетінің кедендік төлемдерді елдің барлық аймағында банктің төлем карточкаларына аудару жөніндегі бірлескен жобасын жүзеге асыруға негізделсе, онда Алматы қаласы бойынша ол елдегі ең көп тармақталған сауда жабдығының және карточкаларды қолма-қол жасалмайтын есеп айырысуларда пайдаланудың барынша жоғары мәдениетінің болуына байланысты.

Карточкаларды қолма-қол жасалмайтын есеп айырысуларда аз пайдалану Жамбыл және Қарағанды облыстарында байқалып отыр (2-бағанды қараңыз).

¹¹ ҚР Үкіметінің 15.12.04ж. № 1328 қаулысына сәйкес тауарлар және қызмет көрсетулер үшін есеп айырысу кезінде төлем карточкаларын қабылдауға міндетті сауда ұйымдарының әлуетті саны жөніндегі ақпаратты ҚР Қаржы министрлігінің Салық комитеті ұсынған.

Осындай жағдай орташа алғанда 1 сауда жабдығына келетін қолма-қол жасалмайтын төлемдер бойынша да байқалып отыр. Төлемдердің неғұрлым үлкен көлемі Алматы және Солтүстік Қазақстан облыстарында және неғұрлым аз көлемі тиісінше Қарағанды және Жамбыл облыстарында байқалып отыр (3-бағанды қараңыз).

Бұл ретте орташа айлық жалақы және орташа алғанда 1 сауда жабдығына келетін қолма-қол жасалмайтын төлемдер көлемінің арақатынасы арасындағы **корреляция коэффициенті 0,77 құрайды**, бұл аймақ халқының кіріс деңгейі және төлем карточкаларын қолма-қол жасалмайтын есеп айырысуларда пайдалану дәрежесі арасындағы жеткілікті маңызды байланыстың бар екенін растайды.

Шынында, іс жүзінде кіріс деңгейі жоғары болмаған кезде карточка ұстаушылар картшотқа ақша түскеннен кейін бірден карточкадағы ақшаның барлық қалдығын алуға тырысады. Қолма-қол жасалмайтын есеп айырысуларда төлем карточкаларын айлық кірісі орта деңгейден жоғары болатын ұстаушылар пайдаланады.

Ақы төлеу үшін төлем карточкаларын олардың әлуетті санына қарай қабылдайтын, болашақта ҚР Үкіметінің 2004 жылғы 15 желтоқсандағы № 1328 қаулысына сәйкес төлем карточкалары нарығына қатыса алатын сауда ұйымдары санының пайыздық арақатынасына қатысты жағдай мынадай болып көрінеді.

Неғұрлым қолайлы жағдай елдің қаржылық дамыған аймақтарында байқалып отыр: Ақтөбе, Маңғыстау және Батыс Қазақстан облыстарында сауда ұйымдарының әлуетті санының 90,4%, 80,3% және 77,9% төлем карточкалары нарығына тартылған (4-бағанды қараңыз). Тартудың өте төменгі пайызы Алматы облысында 2,6%, Қостанай облысында 17,6% болғаны байқалып отыр.

Аймақтардың төлем карточкаларын одан әрі дамытуға арналған қолда бар әлуетін рейтингтік бағалау

Аймақтың төлем карточкаларын одан әрі дамытуға арналған әлуетін бағалау тартылмаған сектордың үлесін төлем карточкалары нарығының мынадай үш негізгі өлшемі бойынша айқындау арқылы жүзеге асырылады:

1. тартылмаған сектордың карточка ұстаушылар санының аймақтың экономикалық белсенді тұрғындарына пайыздық арақатынасына үлесі;
2. тартылмаған сектордың ҚР Үкіметінің қаулысына сәйкес сауда ұйымдарының санаты бойынша төлем карточкаларын ақы төлеу үшін қабылдайтын сауда ұйымдарының олардың әлуетті санына пайыздық арақатынасына үлесі;
3. тартылмаған сектордың сауда жабдығының жұмыс істеп тұрған санының оның аймақтағы сауда ұйымдарының әлуетті санына қатысты есептелген әлуетті санына пайыздық арақатынасына үлесі.

4-кесте

Аймақтардағы төлем карточкалары нарығының 2005 жылы тартылмаған бөлігінің үлесін талдау

Облыстың (қаланың) атауы	1-өлшем		2-өлшем		3-өлшем		Тартылмаған сектордың үлесі орташа алғанда карточкалар нарығының 3 өлшемі бойынша, %-бен
	карточка ұстаушылар саны/ экономикалық белсенді тұрғындар саны, %	тартылмаған сектордың экономикалық белсенді тұрғындар саны бойынша үлесі, %	сауда нүктелерінің саны/ сауда ұйымдарының саны, %	тартылмаған сектордың сауда ұйымдарының саны бойынша үлесі, %-бен	сауда жабдығының саны/ сауда жабдығының әлуетті саны, %	тартылмаған сектордың сауда жабдығының саны бойынша үлесі, %-бен	
	1	2	3	4	5	6	7
ҚР бойынша барлығы, оның ішінде	38,4%	61,6%	42,9%	57,1%	56,8%	43,2%	53,9%

Облыстың (қаланың) атауы	1-өлшем		2-өлшем		3-өлшем		Тартылмаған сектордың үлесі орташа алғанда карточкалар нарығының 3 өлшемі бойынша, %-бен
	карточка ұстаушылар саны/ экономикалық белсенді тұрғындар саны, %	тартылмаған сектордың экономикалық белсенді тұрғындар саны бойынша үлесі, %	сауда нүктелерінің саны/ сауда ұйымдарының саны, %	тартылмаған сектордың сауда ұйымдарының саны бойынша үлесі, %-бен	сауда жабдығының саны/ сауда жабдығының әлуетті саны, %	тартылмаған сектордың сауда жабдығының саны бойынша үлесі, %-бен	
	1	2	3	4	5	6	
Ақмола	25,9%	74,1%	32,9%	67,1%	56,0%	44,0%	61,7%
Ақтөбе	51,8%	48,2%	90,4%	9,6%	70,6%	29,4%	29,0%
Алматы	10,1%	89,9%	2,6%	97,4%	24,4%	75,6%	87,6%
Атырау	65,1%	34,9%	75,4%	24,6%	51,5%	48,5%	36,0%
Шығыс Қазақстан	36,1%	63,9%	68,8%	31,2%	50,8%	49,2%	48,1%
Жамбыл	30,3%	69,7%	35,8%	64,2%	52,3%	47,7%	60,5%
Батыс Қазақстан	33,0%	67,0%	77,9%	22,1%	59,4%	40,6%	43,2%
Қарағанды	46,3%	53,7%	32,0%	68,0%	50,8%	49,2%	57,0%
Қостанай	18,5%	81,5%	17,6%	82,4%	46,8%	53,2%	72,4%
Қызылорда	31,6%	68,4%	31,8%	68,2%	53,3%	46,7%	61,1%
Маңғыстау	78,1%	21,9%	80,3%	19,7%	63,4%	36,6%	26,1%
Павлодар	52,5%	47,5%	37,4%	62,6%	49,3%	50,7%	53,6%
Солтүстік Қазақстан	20,5%	79,5%	37,8%	62,2%	64,9%	35,1%	58,9%
Оңтүстік Қазақстан	18,8%	81,2%	26,5%	73,5%	43,9%	56,1%	70,3%
Астана қ.	94,9%	5,1%	46,5%	53,5%	59,5%	40,5%	33,0%
Алматы қ.	74,9%	25,1%	72,6%	27,4%	64,7%	35,3%	29,2%

4-кестеде көрініп отырғандай, Қазақстандағы төлем карточкалары нарығы шын мәнінде әлі де бастапқы даму сатысында тұр. Мәселен, егер карточкалар нарығының негізгі үш бөлігін: ұстаушылар санын, сауда ұйымдарын және сауда жабдығын негізге алсақ, **онда тартылмаған сектордың үлесі көп емес және 2006 жылдың басындағы жағдай бойынша 53,9% құрайды, яғни төлем карточкалары нарығының қазіргі уақыттағы бөлігінің жартысынан астамы нарыққа тартылмаған.**

Бұл ретте аймақтар бойынша жағдай мынадай.

Төлем карточкалары елдің қаржылық сәтті аймақтары республикалық маңызы бар екі қалада, сондай-ақ мұнайгаз аймақтарында аса тиімді дамуда. Мәселен, карточкалар Маңғыстау облысында неғұрлым тиімді дамуда, төлем карточкалары нарығының тартылмаған секторының оның әлуетті көлеміндегі орташа үлесі 26,1% құрайды (7-бағанды қараңыз). Бұл ретте карточка ұстаушылардың саны бойынша – 21,9%, сауда ұйымдары бойынша – 19,7% және сауда жабдығы бойынша – 36,6%.

Бұдан кейін тартылмаған сектордың әлуетті көлемнен тиісінше 29%, 29,2% және 33% үлесі бар Ақтөбе облысы және Астана және Алматы қалалары тұр.

Төлем карточкалары нарығы дамуының аса күрделі жағдайы Алматы, Қостанай және Оңтүстік Қазақстан облыстарында байқалып отыр – төлем карточкалары нарығының үш бөлігі бойынша орташа алғанда тартылмаған сектордың өзінің әлуетті көлемінің 87,6%, 72,4% және 70,3% (7-бағанды қараңыз).

Бұл ретте карточкалардың дамуы бойынша ең төменгі жағдай Алматы облысында байқалып отыр экономикалық белсенді тұрғындар бойынша тартылмағаны 89,9%; сауда ұйымдарының саны бойынша – 97,4% және сауда жабдығының саны бойынша – 75,6%.

Жоғарыда баяндалған талдау негізінде және аймақтың экономикалық дамуының ағымдағы деңгейін, олардың тұрғындарының әлеуметтік қамтамасыз етілуін, сондай-ақ

карточкалар нарығының игерілмеген үлесін назарға ала отырып, аймақтарды төлем карточкалары нарығын дамытуға арналған қолда бар әлуетке қатысты түрлі топтар бойынша жіктеуге болады.

5-кесте

Төлем карточкалары нарығын одан әрі дамыту үшін қолда бар алғышарттарды негізге ала отырып аймақтарды рейтингтік бағалау

Облыстың (қаланың) атауы	Аймақтың елдің 2005 жылғы экономикалық көрсеткіштеріндегі үлесі, %-бен			Төлем карточкалары нарығының игерілмеген бөлігінің орташа үлесі, %-бен			Рейтингтік бағалау
	өнеркәсіптік өндіріс көлемі бойынша	бөлшек тауар айналымы көлемі бойынша	негізгі капиталға инвестициялар көлемі бойынша	карточка ұстаушылар бойынша	сауда ұйымдары бойынша	сауда жабдығы бойынша	
	1	2	3	4	5	6	
Жоғары экономикалық даму деңгейі бар аймақ							
Қарағанды	10%	11,2%	6%	53,7%	68%	49,2%	А
Батыс Қазақстан	9,7%	3,8%	3,5%	67%	22,1%	40,6%	А
Атырау	20,7%	1,6%	31,1%	34,9%	24,6%	48,5%	А
Ақтөбе	9,3%	6,1%	7,6%	48,2	9,6	29,4	А
Алматы қ.	4,6%	41,5%	14%	5,1%	53,5%	40,5%	В
Астана қ.	1,1%	5,9%	11,5%	25,1%	27,4%	35,3%	В
Маңғыстау	13,8%	1,1%	5,4%	21,9	19,7	36,6	В
Орташа экономикалық даму деңгейі бар аймақ							
Шығыс Қазақстан	5,2%	10,1%	3,3%	63,9%	31,2%	49,2%	А
Павлодар	6,1%	3,7%	2,3%	47,5%	62,6%	50,7%	А
Қызылорда	6,0%	1,3%	2,4%	68,4%	68,2%	46,7%	А
Төменгі экономикалық даму деңгейі бар аймақ							
Алматы	3,4%	2,1%	3,9%	89,9%	97,4%	75,6%	С
Ақмола	1,3%	1,8%	1,4%	74,1%	67,1%	44,0%	С
Жамбыл	1,5%	1,6%	0,9%	69,7%	64,2%	47,7%	С
Солтүстік Қазақстан	0,7%	2,0%	1,4%	79,5%	62,2%	35,1%	С
Оңтүстік Қазақстан	2,8%	3,1%	3,0%	81,2%	73,5%	56,1%	С
Қостанай	3,5%	2,9%	2,2%	81,5%	82,4%	53,2%	С

Ескерту:

А – төлем карточкаларын дамытуға арналған қолайлы экономикалық алғышарттар бар. Төлем карточкалары нарығының игерілмеген бөлігінің үлесі едәуір болып табылады;

В – төлем карточкаларын дамытуға арналған қолайлы экономикалық алғышарттар бар. Төлем карточкалары нарығының игерілмеген бөлігінің үлесі шамалы болып табылады.

С – төлем карточкаларын дамытуға арналған экономикалық алғышарттар қолайлы болып табылмайды. Төлем карточкалары нарығының игерілмеген бөлігінің үлесі едәуір болып табылады.

Д – төлем карточкаларын дамытуға арналған экономикалық алғышарттар қолайлы болып табылмайды. Төлем карточкалары нарығының игерілмеген бөлігінің үлесі шамалы болып табылады.

Анализ развития рынка платежных карточек в Западно-Казахстанской области

Калдыбеков Н.С.,

Специалист – экономист отдела экономического анализа и статистики
Западно-Казахстанского филиала Национального Банка Республики Казахстан

Происходящее в нашей стране бурное развитие экономики, повышение заработной платы, пенсий и других социальных выплат приводит к высокой потребительской активности населения, что в свою очередь сопровождается постоянным увеличением объемов налично-денежного обращения. Как известно, чрезмерное расширение налично-денежного оборота для любого государства явление нежелательное. В связи с этим, возникает необходимость широкого внедрения платежных карточек, как в республике, так и в регионах.

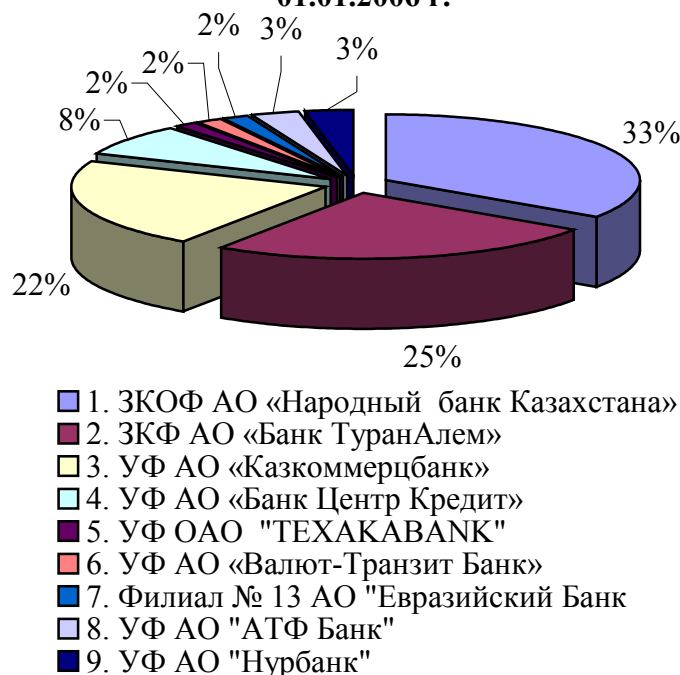
Платежная карточка является одним из самых динамично развивающихся и перспективных направлений в сфере современных платежных средств. Широкое внедрение использования платежных карточек способствует расширению внутренних инвестиционных возможностей путем аккумуляции в банковской системе значительных объемов финансовых средств за счет привлечения большой массы наличных денег, находящихся в мелкорозничном товарно-денежном обороте. Поэтому одной из задач государства становится максимальный перевод розничных расчетов на безналичную форму посредством платежных (пластиковых) карточек или, другими словами, посредством электронных денег.

С другой стороны, использование платежных карточек представляет немалые преимущества для пользователей и хозяйствующих субъектов. Основные преимущества: для пользователей – отсутствие рисков потери, ограбления, ошибок при расчетах; для хозяйствующих субъектов – снижение затрат на кассовое обслуживание своих работников, улучшение качества учета в предприятии.

В настоящее время анализ ситуации на рынке розничной торговли товарами и услугами как области, так и республики показывает, что основной товарно-денежный оборот осуществляется при помощи наличных денег. Платежные карточки большей частью населения воспринимаются только лишь как инструмент для снятия наличности из банкомата. При этом из общего количества проводимых в Западно-Казахстанской области операций с использованием пластиковых карточек 95% приходится на операции по снятию наличных денег. Тогда как, основным предназначением платежных карточек, является выполнение функции электронного кошелька, посредством которого производилась бы оплата товаров и услуг, не прибегая к обналичиванию денег, находящихся на карт-счетах. Всего на 1 января 2006 года банками второго уровня, располагающимися на территории области, выпущено в обращение 109,9 тыс. платежных карточек.

Хотя, каждый шестой житель области является пользователем пластиковой карточки, основная часть населения все еще не имеет полного представления о возможностях использования платежных карт. Такое положение обуславливается тем, что во многих торговых (обслуживающих) организациях отсутствует терминальное оборудование, принимающее к оплате карточки, что связано, прежде всего, с недостаточной технологической развитостью сети торговых организаций, принимающих платежные карточки для безналичной оплаты товаров и услуг. На сегодняшний день на территории области располагается 20 филиалов банков второго уровня, из них 10 филиалов или 50% являются участниками рынка банковских карт (Диаграмма 1).

Доля установленных банкоматов БВУ по ЗКО на
01.01.2006 г.

В связи вступлением в силу постановления Правительства Республики Казахстан №1328 от 15 декабря 2004 года «Об утверждении категорий торговых (обслуживающих) организаций, обязанных принимать платежи с использованием платежных карточек при осуществлении торговых операций (оказании услуг) на территории Республики Казахстан» в Западно-Казахстанском филиале Национального Банка Республики Казахстан состоялось рабочее совещание с участием руководителей филиалов банков второго уровня, в котором, учитывая возможную неосведомленность торговых (обслуживающих) организаций о выходе постановления, было рекомендовано банкам второго уровня проводить встречную работу разъяснительного характера о необходимости установления терминального оборудования и заключения договора эквайринга. Проблема также заключается в том что, многие хозяйствующие субъекты, в большинстве случаев не обращают должного внимания на принимаемые законодательные акты, считая, что именно их это не касается, пока местные исполнительные и государственные органы не начнут более тесную работу с ними.

Поэтому, целесообразно проводить работу совместными усилиями банков второго уровня и предприятий области по стимулированию применения платежных карт при расчете за товар или услугу. Так, например, опыт зарубежных стран показывает что, в целях повышения привлекательности платежных карточек для осуществления платежа за товар или услугу, банками и торговыми организациями используются системы поощрения покупателей (вознаграждение постоянных покупателей путем предоставления им возрастающих скидок).

Использование платежных карточек как инструмента безналичных расчетов сталкивается с рядом проблем. Так, например, на рынке платежных систем функционируют различные системы платежных карточек. Это осложняет положение торговых организаций и создает определенные неудобства для держателей карточек. Так как использовать карточку одного банка в сети обслуживания другого банка, например для снятия наличности, для пользователей карт сравнительно дорого.

Внедрение технологий использования платежных карточек требуют значительных инвестиций и решения ряда технических проблем, связанных, в частности, с недостаточным развитием и качеством инфраструктуры рынка платежных карт в регионе, которая на сегодняшний день характеризуется следующими показателями.

Таблица 1.

**Количество оборудования для платежных карточек
по Западно-Казахстанской области.**

Показатели	на 01.01.2005 г.	на 01.01.2006 г.
Количество банкоматов (шт.)	45	65
Количество POS-терминалов (шт.)		
<i>у торговых предприятий</i>	<i>61</i>	<i>154</i>
<i>в банках</i>	<i>61</i>	<i>59</i>
Количество импринтеров (шт.)		
<i>у торговых предприятий</i>	<i>16</i>	<i>26</i>
<i>в банках</i>	<i>15</i>	<i>9</i>
Количество платежных карточек в обращении (тыс. ед.)	-	109,9
Количество держателей карточек (тыс. чел.)	-	105,4

Не менее важным остается проблема преодоления психологической неподготовленности населения к работе с пластиковой карточкой. Усилия, направленные на развитие рынка платежных карточек будут тщетными, пока население не отойдет от психологии использования платежных карточек только как инструмента оперативного доступа к деньгам. В связи с этим, Западно-Казахстанский филиал Национального Банка Республики Казахстан, а также филиалы банков второго уровня в настоящее время проводят целенаправленную информационно-разъяснительную работу через средства массовой информации области по данной теме.

Сегодня в Западно-Казахстанской области платежи по карточкам принимают лишь немногие предприятия торговли, причем большинство из них составляют: рестораны, кафе, некоторые предприятия области и т.д. Несмотря на трудности, возникающие при привлечении торговых (обслуживающих) организаций к обслуживанию операций с платежными карточками, число их динамично растет.

Планомерная работа, проводимая Западно-Казахстанским филиалом Национального Банка совместно с филиалами банков второго уровня и торговыми (обслуживающими) организациями, дает основание рассчитывать на ее успешную реализацию, тем самым приведет к расширению системы безналичных платежей на основе платежных карточек в Западно-Казахстанской области.

Батыс Қазақстан облысындағы төлем карточкалары нарығының дамуын талдау

Қалдыбеков Н.С.,

Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі Батыс Қазақстан филиалының экономикалық талдау және статистика бөлімінің маманы-экономисі

Біздің еліміздегі экономиканың қауырт дамуы, жалақының, зейнетақылардың және басқа да әлеуметтік төлемдердің артуы халықтың жоғары тұтынушылық белсенділігіне әкеліп отыр, бұл өз кезегінде қолма-қол ақша айналысы көлемінің тұрақты ұлғаюымен қатар жүруде. Қолма-қол ақша айналымының шектен тыс кеңеюі кез келген мемлекет үшін қолайлы құбылыс емес екені белгілі. Соған байланысты республикада, сол сияқты аймақтарда төлем карточкаларын пайдалануды кеңінен ендіру қажеттілігі туады.

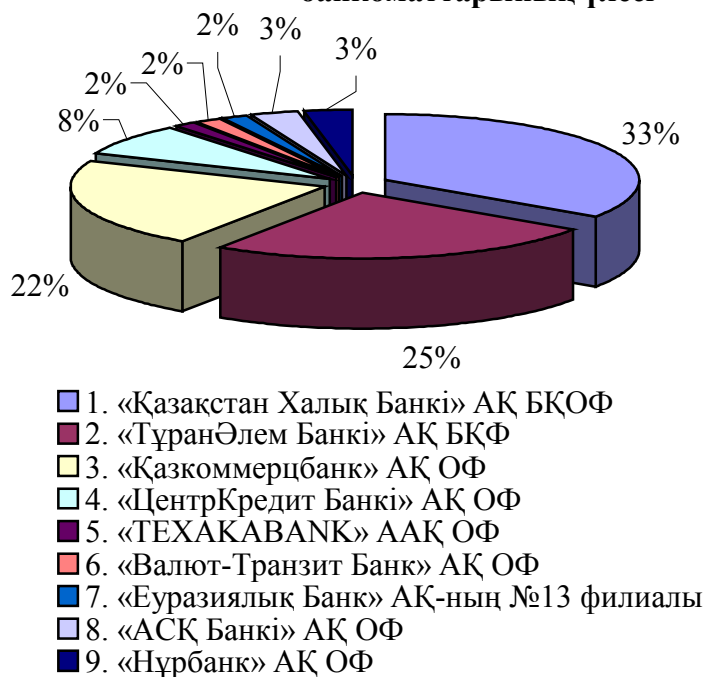
Төлем карточкасы қазіргі кездегі төлем құралдарының аясында қарқынды дамып отырған және болашағы бар бағыттардың бірі болып табылады. Төлем карточкаларын пайдалануды кеңінен ендіру ұсақ бөлшек тауар-ақша айналымындағы ауқымды қолма-қол ақша массасын тарту есебінен банк жүйесінде қаржы қаражатының едәуір ауқымын жиынтықтау арқылы, оларды қолма-қол ақшалай емес айналымға аудару арқылы ішкі инвестициялық мүмкіндіктердің кеңеюіне ықпал етеді. Сондықтан мемлекеттің міндеттерінің бірі төлем (пластикалық) карточкаларының көмегімен немесе, басқаша айтқанда, электрондық ақшаның көмегімен бөлшек есеп айырысуды қолма-қол емес нысанға барынша кеңінен көшіру болып отыр.

Екінші жағынан, төлем карточкаларын пайдалану пайдаланушыларға және шаруашылық жүргізуші субъектілерге біраз артықшылық береді. Олардың ең негізгілері: пайдаланушылар үшін – жоғалу, тонау тәуекелінің жоқтығы, есептеулерде қателердің болмауы; шаруашылық жүргізуші субъектілер үшін – өз қызметкерлеріне кассалық қызмет көрсету шығындарының төмендеуі, кәсіпорында есепке алу сапасының жақсаруы.

Қазіргі кезде облыстың, сол сияқты республиканың бөлшек тауар саудасы және қызмет көрсету нарығындағы жағдайды талдау негізгі тауар-ақша айналымының қолма-қол ақшаның көмегімен жүзеге асып отырғанын көрсетіп отыр. Төлем карточкаларын халықтың басым көпшілігі тек банкоматтан қолма-қол ақша алу құралы ретінде ғана қабылдайды. Бұл ретте облыста пластикалық карточкаларды пайдалана отырып жүргізілетін операциялардың жалпы санының 95%-ы банкоматтардан қолма-қол ақша алу бойынша операциялар болып келеді. Ал төлем карточкаларының негізгі мақсаты карт-шоттардағы ақшаны ұстамай, тауардың және көрсетілетін қызметтің ақысын төлейтін электрондық әмиян функцияларын орындау болып табылады. Облыс аумағында орналасқан екінші деңгейдегі банктер 01.01.2006 жылы барлығы 109,9 мың төлем карточкаларын айналысқа жіберді.

Олыстың әрбір алтыншы тұрғыны пластикалық карточканың пайдаланушысы болғанына қарамастан, халықтың негізгі бөлігінің төлем карталарын пайдаланудың мүмкіндіктері жөнінде толық түсінігі жоқ. Сондай-ақ, жағдай көптеген сауда (қызмет көрсетуші) ұйымдарда төлем жасау үшін карточкаларды қабылдайтын терминал жабдығының жоқтығына да байланысты қиындап отыр. Бұл, ең алдымен, тауардың және қызмет көрсетудің ақысын қолма-қол ақшасыз төлеу үшін төлем карточкаларын қабылдайтын сауда ұйымдары желісінің жеткіліксіз технологиялық дамуына байланысты болып отыр. Бүгінгі күні облыс аумағында екінші деңгейдегі банктердің 20 филиалы орналасқан, олардың ішінде 10 филиал немесе 50%-ы банктік карталар нарығының қатысушылары болып табылады (1-диаграмма).

**01.01.2006 ж. БҚО бойынша орнатылған ЕДБ
банкоматтарының үлесі**

1-диаграмма.

ҚР Үкіметінің «Қазақстан Республикасының аумағында сауда операцияларын жүзеге асыру (қызметтер көрсету) кезінде төлем карточкаларын пайдалана отырып, төлемдер қабылдауға міндетті сауда (қызмет көрсету) ұйымдарының санаттарын бекіту туралы» 2004 жылғы 15 желтоқсандағы №1328 қаулысының күшіне енуіне байланысты «ҚР Ұлттық Банкі» ММ-нің БҚФ-да ЕДБ филиалдары басшыларының қатысуымен жұмыс тәртібіндегі кеңесі өтті, онда сауда (қызмет көрсетуші) ұйымдарының шыққан қаулымен таныс болмауы мүмкін екендігін ескере отырып, ЕДБ мекемелеріне сауда (қызмет көрсетуші) ұйымдарының өтінуін күтпестен, терминал жабдығын орнату қажеттігі және эквайринг шартын жасау туралы түсіндірме сипатта жауап жұмыс жүргізу ұсынылды. Мәселе сондай-ақ көптеген шаруашылық жүргізуші субъектілердің жергілікті атқарушы және мемлекеттік органдар олармен тығыз жұмысты бастағанша бұның тура оларға қатысы жоқ деп есептеп, көп жағдайда қабылданатын заң актілеріне тиісті дәрежеде назар аудармауында.

Сондықтан, ЕДБ және облыс кәсіпорындарының тауар немесе көрсетілген қызмет үшін есеп айырысу кезінде төлем карталарын қолдануға ынталандыру жөнінде бірлесіп жұмыс істегені жөн. Мысалы, шет елдердің тәжірибесі төлем карточкаларының тартымдылығын арттыру мақсатында тауарға немесе қызметке төлем жасау үшін пайдаланған кезде ЕДБ-нің және сауда ұйымдарының сатып алушыларды ынталандыру жүйелерін пайдаланатынын көрсетеді. Яғни, өсіп отыратын жеңілдіктер ұсыну арқылы тұрақты сатып алушыларға сыйақы ұсыну.

Төлем карточкаларын қолма-қол ақшасыз есеп айырысу құралы ретінде пайдалану бірқатар проблемалармен ұшырасады. Мысалы, төлем жүйелері нарығында төлем карточкаларының әр түрлі жүйелері жұмыс істейді. Бұл сауда ұйымдарының жағдайын қиындатады және карточка ұстаушылар үшін белгілі бір қолайсыздықтар туғызады. Мысалы, қолма-қол ақша алу үшін бір банктің карточкасын басқа банктің қызмет көрсету жүйесінде пайдалану картаны пайдаланушылар үшін әжептәуір қымбатқа түседі.

Төлем карточкаларын пайдалану технологияларын ендіру айтарлықтай инвестицияларды және бірқатар техникалық, атап айтқанда, аймақтағы төлем карталары

нарығының бүгінгі күні мынадай көрсеткіштермен сипатталатын инфрақұрылымының жеткіліксіз дамуына және сапасына байланысты проблемаларды шешуді талап етеді.

1-кесте.

**Батыс Қазақстан облысы бойынша
төлем карточкаларына арналған жабдықтың саны**

Көрсеткіштер	01.01.2005 ж.	01.01.2006 ж.
Банкоматтар саны (дана)	45	65
POS-терминалдар саны (дана)		
<i>сауда кәсіпорындарында</i>	<i>61</i>	<i>154</i>
<i>банктерде</i>	<i>61</i>	<i>59</i>
Импринтерлер саны (дана)		
<i>сауда кәсіпорындарында</i>	<i>16</i>	<i>26</i>
<i>банктерде</i>	<i>15</i>	<i>9</i>
Айналыстағы төлем карточкаларының саны (мың бірл.)	-	109,9
Карточка ұстаушылар саны (мың адам)	-	105,4

Облыс халқының пластикалық карточкамен жұмыс істеуге психологиялық тұрғыдан дайын еместігін жеңу мәселесінің маңызы да аз емес. Төлем карточкалары нарығын дамытуға бағытталған ұмтылыстар халық төлем карточкаларын тек ақшаға жедел қол жеткізу құралы ретінде ғана пайдалану психологиясынан арылмайынша бекер болады. Соған байланысты, «ҚР Ұлттық Банкі» ММ-нің БҚФ, сондай-ақ ЕДБ филиалдары қазіргі кезде облыстың бұқаралық ақпарат құралдары арқылы осы тақырып бойынша бір мақсатқа бағытталған ақпараттық-түсіндірме жұмысын жүргізіп отыр.

Бүгінгі күні Батыс Қазақстан облысында карточкалар бойынша төлемдерді тек аздаған сауда кәсіпорындары ғана қабылдайды, оның үстіне олардың көпшілігі: ресторандар, кафелер, облыстың кейбір кәсіпорындары және т.с.с. Төлем карточкаларымен жүргізілетін операцияларға қызмет көрсететін сауда (қызмет көрсетуші) ұйымдарын тартқан кезде туындайтын қиындықтарға қарамастан, олардың саны қарқындап өсіп отыр.

«ҚР Ұлттық Банкі» ММ-нің БҚФ-ы екінші деңгейдегі банктердің филиалдарымен және сауда (қызмет көрсетуші) ұйымдарымен бірлесіп жүргізетін жоспарлы жұмысы оны табысты жүзеге асыруға болады деп сенуге, сөйтіп, Батыс Қазақстан облысында төлем карточкаларының көмегімен қолма-қол ақшасыз төлемдер жүйесін кеңейтуге негіз болады.

Банковские услуги населению

Ромазанова Н.К.,
директор Павлодарского филиала Национального Банка Республики Казахстан

Карпец С.Н.,
начальник отдела экономического анализа и статистики Павлодарского филиала
Национального Банка Республики Казахстан

«Правительство и Национальный Банк видят дальнейшее развитие финансового сектора в приведении всех его сегментов к международным стандартам в условиях предстоящей либерализации валютных отношений и возможного внедрения единого валютного пространства с отдельными странами.

Целью данной Концепции является формирование устойчивой и эффективно функционирующей финансовой системы, удовлетворяющей потребностям реального сектора экономики в финансовых ресурсах и предоставляющей качественные услуги финансовыми институтами в условиях свободной конкуренции» (из Постановления Правительства Республики Казахстан от 28 июля 2003 года N 753 «О Концепции развития финансового сектора Республики Казахстан»).

Прошедший 2005 год характеризовался дальнейшим ростом ресурсной базы банков второго уровня, причем одним из основных источников ее роста является увеличение депозитной базы банков, в том числе депозитов населения.

Депозитный рынок Павлодарской области за последние 3 года характеризуется следующими показателями:

Таблица 1
(млн.тенге)

	по состоянию на 01.01.04 г.	по состоянию на 01.01.05 г.	по состоянию на 01.01.06 г.
Депозиты в БВУ-всего	11 737,9	16134,6	20588,3
в том числе			
- в нацвалюте	5 613,6	9733,4	12267,8
- в иностранной валюте	6 124,3	6401,2	8320,5
Вклады населения-всего	11159,7	14656,3	19276,2
в том числе			
- в нацвалюте	5102,5	9149,8	11476,4
- в иностранной валюте	6 057,2	5506,5	7799,8
Вклады юр. лиц – всего			
в том числе	578,2	1478,3	1312,1
- в нацвалюте	511,1	583,6	791,4
- в иностранной валюте	67,1	894,7	520,7

Как видно из приведенной таблицы, рост объемов привлекаемых депозитов в 2003-2005 годах происходил за счет вкладов физических лиц, которые занимают ведущую позицию и на 1 января 2006 года составили 19276,2 млн. тенге или 93,62% в общем объеме депозитов. В сравнении с 2004 годом вклады населения увеличились на 4619,9 млн. тенге или на 31,5%, а в сравнении с 2003 годом на 8116,5 млн. тенге или на 72,7%.

Рост депозитов физических лиц является результатом проводимой банками второго уровня разъяснительной работы в направлении увеличения активности населения. Нарастание здоровой конкурентной борьбы, происходящей в настоящее время в банковском секторе, заставляет банки региона находить новые формы и методы работы с клиентами на

рынке депозитов. В течение 2005 года банками разрабатывались и внедрялись новые программы, в которых учитывались наиболее частые пожелания вкладчиков. Так же для своих вкладчиков банки регулярно проводили различного рода розыгрыши дополнительных денежных средств и бытовой техники.

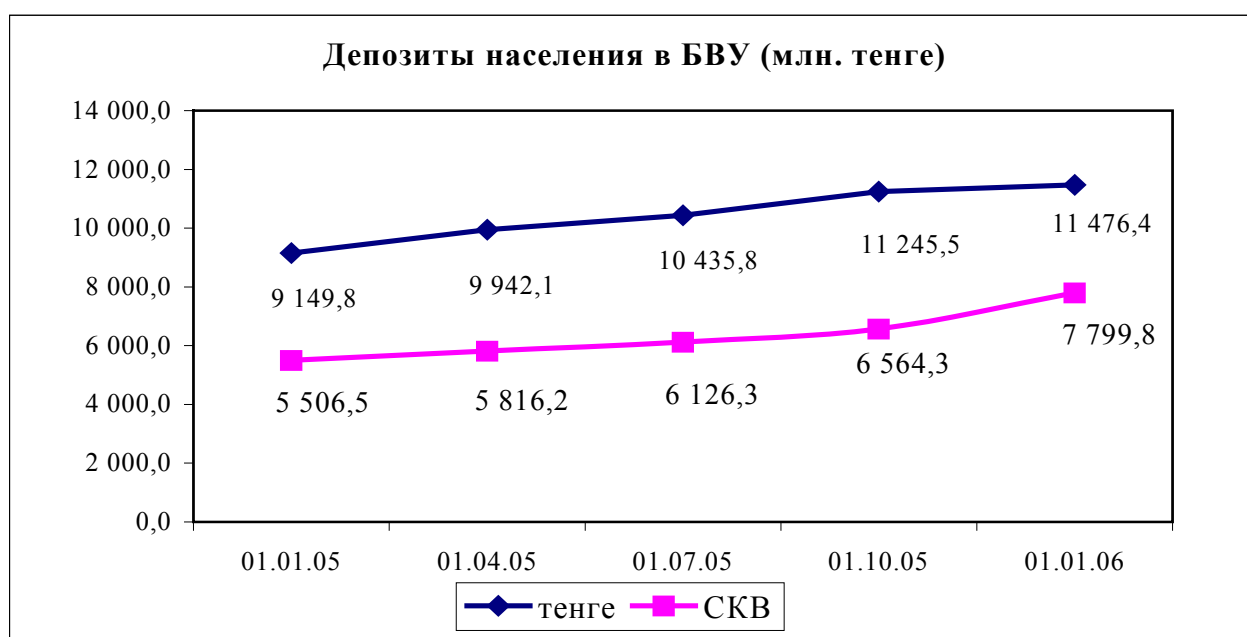
Например, любой открывший депозит в АО «ТемирБанк» на сумму от 65 000 тенге, 500 долларов США или 400 ЕВРО на 6 месяцев и более, участвует в ежемесячных розыгрышах бытовой техники и новогоднего розыгрыша 6 000 000 тенге.

АО «АТФ Банк» в честь 10 летнего юбилея был разработан депозит «АТФ-Юбилейный». Сроки размещения денег от 12 месяцев до 5 лет, минимальная сумма вклада 140 000 тенге, 1000 долларов США или ЕВРО, возможность пополнения без ограничения, возможность частичного изъятия, ежемесячная выплата вознаграждения, гибкие условия начисления вознаграждения при досрочном расторжении договора. Так же каждому вкладчику, открывшему вклад, дополнительно предоставляется денежная премия в виде % к сумме вклада. Размер премии зависит от валюты вклада и срока размещения денег.

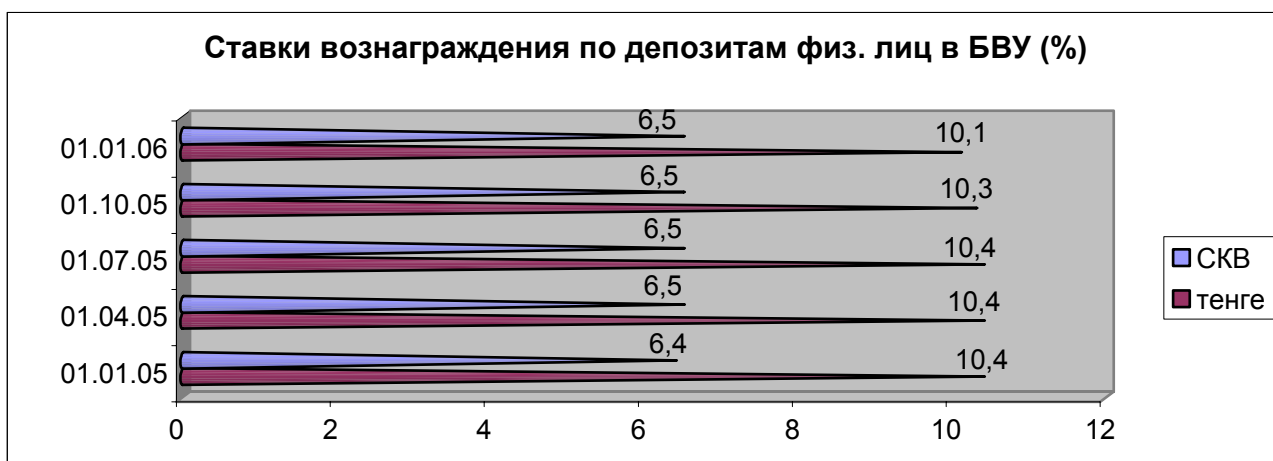
АО «Альянс Банк» проводил акцию под названием «Удвой сумму вклада». В акции участвовали депозиты, сумма по которым была свыше 60 000 тенге, 500 долларов США или ЕВРО. По итогам розыгрыша 100 вкладчиков АО «АльянсБанк» удвоили суммы средств находящихся на депозитах.

Филиалы АО «Цеснабанк» и АО «БанкТуранАлем» также предлагают новые подходы на депозитном рынке. Так, например, вкладчики имеют право на частичное изъятие денег с депозитного счета, на неограниченные дополнительные взносы или же могут свои накопления превратить в залог для оформления кредита на неотложные нужды, предоставление при открытии депозитов бесплатной платежной карты от локальных простых до самых респектабельных типа MasterCardGold, MasterCardPlatinum.

Для сравнения:

При размещении денежных средств на депозиты, большая часть населения предпочла «тенговые» счета, так по состоянию на 1 января 2006 года основную долю «тенговых» депозитов, а именно 93,5% составляют именно вклады населения. Одной из причин, послужило то, что уровень реальной доходности по «тенговым» депозитам в 2005 году сложился выше, чем уровень доходности по «валютным» депозитам. Так, на 1 января 2006 года доходность по «тенговым» депозитам составила 10,1%, по «валютным» депозитам доходность на 1 января 2006 года составила 6,5%.

По состоянию на 1 января 2006 года на каждого жителя Павлодарской области приходится по 27 721 тенге остатка депозитных вкладов, что больше на 8 831 тенге по сравнению с данными прошлого года. В 2003 году аналогичный показатель составлял 14 793 тенге на 1-го жителя Павлодарской области.

Рост депозитов населения, привлекаемых банками второго уровня, свидетельствует об увеличении доходов населения региона, росте заработной платы. Причем динамика увеличения доходов населения, среднемесячной номинальной заработной платы складывается положительной на протяжении последних 4-5 лет, о чем свидетельствуют данные ниже приведенной таблицы.

Таблица 2

	2001	2002	2003	2004	2005
Денежные доходы населения (в среднем на душу в месяц), тенге	6645	6309	7903	8847	19948*
Среднемесячная начисленная заработная плата одного работника, тенге	17631	19695	21801	26872	40235
Минимальная заработная плата, тенге	3484	4181	5000	6600	9200
Отношение среднемесячной начисленной заработной платы к минимальной заработной плате	506,1	471,1	436,0	407,2	360,4
Величина прожиточного минимума, в среднем на душу населения, тенге	4583	4790	4967	5143	7100*

*октябрь 2005 года

Как следствие роста доходов населения – увеличение объемов розничного товарооборота, свидетельствующее о росте потребления.

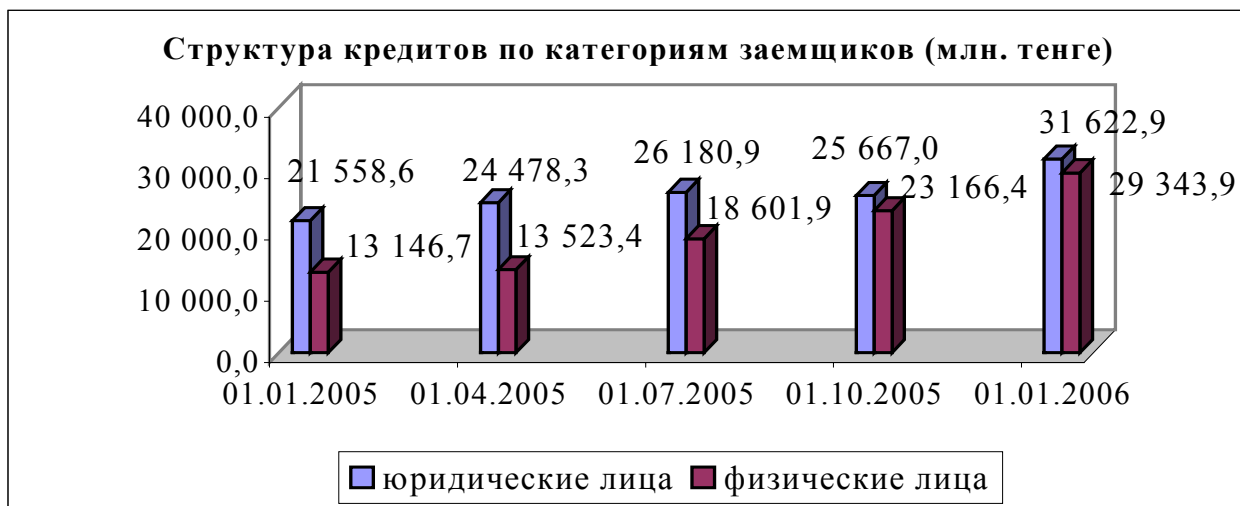
Таблица 3

	2001	2002	2003	2004	2005
Общий объем розничного товарооборота	28463,8*	35499,2*	40847,2*	48713,3*	49007,9*
Товарооборот на душу населения, тенге	37159	47119	54681	65422	65986
Товарооборот оптовой торговли	22417,2	25767,2	33069,5	56679,9	66296,1

* Без услуг общественного питания

Кроме того, увеличение спроса со стороны населения происходит на фоне снижения уровня безработицы, который снизился с 9,2% в 2001 году до 6,7% в 2005 году.

Увеличение доходов населения, рост заработной платы способствуют росту спроса, в частности на банковские услуги и банковские продукты. Как следствие этого, увеличение кредитной активности банков способствовало увеличению объемов кредитования, которые увеличились за 2005 год на 26 261,5 млн.тенге и составили на 1 января 2006 года 60 966,8 млн.тенге, в том числе кредиты населению составили 29 343,9 млн.тенге.

Задолженность по кредитам, предоставленным населению в 2005 году, выросла по сравнению с 2004 годом на 16 197,2 млн тенге или на 123%, а по сравнению с 2003 годом на 23 318,4 млн.тенге или в практически в 4 раза, что связано с увеличением разнообразия кредитных программ коммерческих банков, предусматривающих упрощение получения кредитов населением региона, в частности, банки области продолжают совершенствовать условия предоставления потребительских кредитов. Поскольку банковский рынок уже перенасыщен работой с корпоративными клиентами, банки все больше поворачиваются к рознице. В этой связи наблюдается такое оживление на рынке розничного кредитования. Задолженность по потребительским кредитам, предоставленным населению банками региона, составила на 1 января 2006 года - 15 465,0 млн.тенге или увеличилась по сравнению с 2004 годом на 8 087,5 млн.тенге, а по сравнению с 2003 годом на 12 252,0 млн.тенге или в 4,8 раза.

В последнее время потребительский кредит стал наиболее востребованным и популярным среди населения. И это оправдано: условия потребительских кредитов становятся лучше, выгоднее, суммы больше, а проценты меньше. Потребительский кредит – это кредит, предоставляемый физическим лицам для приобретения в рассрочку потребительских товаров или оплаты бытовых услуг. То есть, говоря другими словами, потребительский кредит представляет собой продажу торговыми предприятиями потребительских товаров с отсрочкой платежа или предоставление банками ссуд на покупку потребительских товаров, а также на оплату различного рода расходов личного характера.

По форме погашения различают потребительские кредиты с разовым погашением и потребительские кредиты с рассрочкой платежа.

Преимущество потребительского кредита заключается в возможности получить те вещи, которых без использования кредита пришлось бы очень долго ждать или которые были бы просто не доступны.

Кроме приобретения в кредит автомобилей и недвижимости, являющихся самыми масштабными объектами кредитования рынка потребительского кредитования, в Казахстане сегодня в рассрочку можно:

- приобрести ТНП (например, бытовую, компьютерную технику);

- получить деньги на какие-либо личные нужды (медицинскую операцию, свадебное путешествие и т. п.);
- получить деньги на открытие частного дела.

Банки области продолжают совершенствовать условия предоставления потребительских кредитов. Так филиалом АО «ЦеснаБанк» кредит на неотложные нужды выдается без подтверждения доходов на условиях выдачи кредита в пределах половины рыночной стоимости закладываемого имущества. При этом отсутствуют штрафные санкции при досрочном погашении кредита.

Филиалом «АО «Банк Каспийский» внедрен эксклюзивный проект «Экспресс-кредитование». Кредитование по данному проекту населения производится за 15 минут при минимальном пакете документов.

Лидерами на рынке потребительского кредитования региона являются ПОФ «Народный Банк Казахстана», филиалы АО Казкоммерцбанк, АО БанкЦентрКредит, АО БанкТуранАлем, на долю которых приходится 71% рынка потребительского кредитования области.

В связи с реализацией Государственной программы развития жилищного строительства, которая предусматривает обеспечение доступным жильем широких слоев населения, растет задолженность по ипотечным кредитам, выдаваемым на строительство и приобретения жилья гражданами, которая на 1 января 2006 года составила 5 728,5 млн. тенге и по сравнению с 2004 годом увеличилась на 3 175,3 млн. тенге или на 124%. По сравнению с 2003 годом данный показатель увеличился на 4 686,1 млн.тенге. Только в 2005 году выдано кредитов коммерческими банками на строительство и приобретения жилья гражданам на сумму 5 266,5 млн. тенге. Количество заемщиков, получивших кредит на покупку или строительство жилья составило на 1 января 2006 года составило 5 054 человека или увеличилось по сравнению с данными на 1 января 2005 года на 2 051 человека (на 1 января 2005 года - 3003 человека). На сегодняшний день выдачей кредитов на покупку и строительство жилья населению занимаются все банки региона, реализуя свои собственные программы и программы АО «Казахстанская ипотечная компания». Только в 2005 году в реализации данных программ кредитования присоединились 3 банка (АО Данабанк, филиал Ертис» АО Банк Каспийский, филиал №12 АО «Евразийский банк» в г. Павлодаре). Кроме того начал выдавать промежуточные кредиты филиал Жилищно-строительного сберегательного банка. Если в 2004 году реализацией программ ипотечного кредитования АО «Казахстанская ипотечная компания» занимались 6 банков региона, то в 2005 году уже 14 банков.

В целях выполнения Программы по поддержке и развитию малого предпринимательства, банками области за 2005 год выдано кредитов субъектам малого предпринимательства в сумме 31 991,2 млн.тенге, что на 10 654,0 млн. тенге больше, чем в 2004 году. Анализ работы банковского сектора области показывает, что объемы кредитования предприятий малого и среднего бизнеса, а также индивидуальных предпринимателей значительно увеличиваются. Общая задолженность по данной категории кредитов составила на 1 января 2006 года – 17 366,0 млн. тенге, что выше показателя сложившегося на 1 января 2005 года на 3 904,8 млн. тенге или 29%. По сравнению с 2003 годом данная категория кредитов увеличилась на 7 458,8 млн.тенге или в 1,7 раза.

На долю субъектов малого предпринимательства приходится в среднем 28-41% кредитного портфеля банковского сектора области, по отдельным кредитным учреждениям данная величина превышает данный уровень в 1,5-2 раза, в частности по АО «Данабанк» удельный вес кредитов субъектам малого предпринимательства в кредитном портфеле банка составляет 51,7%, а в Павлодарском филиале АО «Алматинский торгово-финансовый банк» данный показатель составляет 80,6%. Динамичность развития этого сегмента экономики делает его все более привлекательной сферой приложения банковского капитала. Банки второго уровня региона внедряют технологии микрокредитования и другие услуги, ориентированные на данную категорию клиентов.

Таблица 5

Объемы кредитных вложений по субъектам малого предпринимательства

(млн.тенге)

	на 1.01.2004	на 1.01.2005	на 1.01.2006
Всего кредитов, из них	9907,2	13461,1	17366,0
Краткосрочные, в т.ч.	3652,8	3947,4	4999,2
в нацвалюте	2676,3	3676,9	4747,5
в СКВ	976,5	270,5	251,7
Долгосрочные, т.ч.	6254,4	9513,7	12366,8
в нацвалюте	4185	7119,0	8912,7
в СКВ	2069,4	2394,7	3454,1

Причем данные приведенной таблицы свидетельствуют о тенденции опережающих темпов наращивания объемов долгосрочного кредитования, которые за истекший период текущего года выросли на 2,9 млрд.тенге, и составили 71,2% от общего объема кредитных вложений по субъектам малого предпринимательства. Снижение удельного веса краткосрочных кредитов в общем объеме кредитных вложений свидетельствуют о позитивных изменениях в кредитной политике банков второго уровня региона, которые «разворачиваются» в сторону долгосрочных кредитов, направляя кредитные ресурсы на приобретение предприятиями основных фондов и реализацию долгосрочных проектов.

Подтверждением роста благосостояния населения является и ситуация на валютном рынке региона. В 2005 году по сравнению с прошлым 2004 годом повысились спрос и предложение населения на наличную иностранную валюту по долларам США, а также спрос по российским рублям и предложение по евро:

- покупка и продажа долларов США увеличилась на 10379,11 тыс.ед. и на 125304,66 тыс.ед. соответственно;
- покупка российских рублей увеличилась на 215,23 тыс.ед., а продажа снизилась на 13568,21 тыс.ед.;
- продажа евро увеличилась на 3173,42 тыс.ед., а покупка снизилась на 291,02 тыс.ед.

Современные новейшие технологии в области платежных услуг позволяют внедрять новые продукты в области доставки и обработки финансово-банковской информации. Тому подтверждение развитие рынка банковских карт. Если несколько лет назад продуктом-«локомотивом» стали дебетовые «зарплатные» карты, то в настоящее время, учитывая новые потребности банков и их клиентов и развитие сферы потребительского кредитования, самым востребованным продуктом является кредитная карта. На сегодняшний день филиалы банков: АО «Народный Банк Казахстана», АО «Нурбанк» предлагают универсальные дебетно-кредитные карты, по которым пользователь карточки может открыть кредитную линию при соответствии определенных требований, предъявляемых банком-эмитентом карточки.

Филиал АО «Народный Банк Казахстана» является лидером по выпуску карточек и их обслуживанию в рамках «зарплатных» проектов. POS- терминалы АО «Народный Банк Казахстана» в настоящее время установлены во всех городах области, а также в селах: Железинка, Иртышск, Успенка, Щекбакты, Актогай, Акку и Майкаин. В области функционирует таможенный проект с Агентством таможенного контроля по оплате таможенных платежей и налогов. В рамках этого проекта установлено 9 терминалов на 7 постах области, в т.ч. на приграничных таможенных постах «Щербакты» и «Косак». Устанавливается оборудование на таможенном посту «Урлютобе». С 1 мая 2005 года держателям международных и локальных банковских карточек филиал АО «Народный Банк Казахстана» предлагает новый комплекс услуг - «Мобильный банкинг». Это позволит

клиенту без посещения банка узнать остаток или движение средств по счету с помощью SMS-сообщений на мобильный телефон.

Возможность осуществления переводов денежных средств с одной платежной карточки на другую, предлагаемая филиалами АО «Народный Банк Казахстана» и АО «Казкоммерцбанк» открывают новые перспективы для развития платежного бизнеса.

Филиалом АО «Казкоммерцбанк» внедрена новая услуга по предоставлению населению информации об остатке денег на карт-счете через банкоматы других банков, как на территории Республики Казахстан, так и за рубежом, а также появилась возможность у юридических лиц проводить операции через банкоматы (погашение кредита, получение выписки по счету).

Филиал АО «АТФ Банк» - Банк для Уверенного Роста предлагает хозяйствующим субъектам и физическим лицам услуги, оказываемые только этим банком - международные переводы на территории постсоветского пространства без открытия счета, также переводы по межфилиальной сети.

Филиалом АО «Темірбанк» активно проводятся операции по покупке и продаже дорожных чеков АО «Темірбанк» (действующих на территории Казахстана), дорожных чеков «Апех».

Устойчивое улучшение макроэкономического климата в Республике, который характеризуется общим ростом экономики, в том числе производственного сектора, увеличением розничного товарооборота и денежных доходов населения способствует изменению потребительских предпочтений населения, повышая тем самым спрос на банковские услуги.

Халыққа банктік қызмет көрсету

Ромазанова Н.Қ.,
Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі
Павлодар филиалының директоры

Карпец С.Н.,
Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі Павлодар филиалының
экономикалық талдау және статистика бөлімінің бастығы

«Үкімет және Ұлттық Банк валюталық қатынастарды алдағы ырықтандыру және жекелеген елдермен бірыңғай валюталық кеңістікті ықтимал енгізу жағдайларында қаржы секторын оның барлық сегменттерін халықаралық стандарттарға сәйкес келтіруде одан әрі дамытуды көздейді.

Осы Тұжырымдаманың мақсаты қаржы ресурстарында экономиканың нақты секторының қажеттіліктерін қанағаттандыратын және қаржы институттары еркін бәсекелестік жағдайында сапалы қызмет көрсететін тұрақты және тиімді қызмет жасайтын қаржы жүйесін қалыптастыру болып табылады (Қазақстан Республикасы Үкіметінің «Қазақстан Республикасының қаржы секторын дамытудың тұжырымдамасы туралы» 2003 жылғы 28 шілдедегі № 753 қаулысынан).

Өткен 2005 жыл екінші деңгейдегі банктердің ресурстық базасының одан әрі өсуімен сипатталды, сонымен бірге оның өсуінің негізгі көздерінің бірі банктердің депозиттік базасының, оның ішінде халықтың депозиттерінің көбеюі болып табылады.

Аймақтың депозиттік нарығы соңғы 3 жылда мынадай көрсеткіштермен сипатталады:

1-кесте
(млн.теңге)

	01.01.04 ж. жағдай бойынша	01.01.05 ж. жағдай бойынша	01.01.06 ж. жағдай бойынша
ЕДБ-дегі депозиттер -барлығы	11 737,9	16134,6	20588,3
оның ішінде			
- ұлттық валютамен	5 613,6	9733,4	12267,8
- шетел валютасымен	6 124,3	6401,2	8320,5
Халықтың салымдары-барлығы	11159,7	14656,3	19276,2
оның ішінде			
- ұлттық валютамен	5102,5	9149,8	11476,4
- шетел валютасымен	6 057,2	5506,5	7799,8
Заңды тұлғалардың салымдары – барлығы			
оның ішінде	578,2	1478,3	1312,1
- ұлттық валютамен	511,1	583,6	791,4
- шетел валютасымен	67,1	894,7	520,7

Келтірілген кестеде көрсетілгендей, тартылатын депозиттер көлемінің өсуі 2003 - 2005 жылдары жетекші позиция ұстаған жеке тұлғалардың салымдары есебінен болды және 2006 жылғы 1 қаңтарда депозиттердің жалпы көлемінде 19276,2 млн. теңге немесе 93,62% болды. 2004 жылмен салыстырғанда халықтың салымдары 4619,9 млн. теңгеге немесе 31,5%, ал 2003 жылмен салыстырғанда 8116,5 млн. теңгеге немесе 72,7% көбейді.

Жеке тұлғалардың депозиттерінің өсуі екінші деңгейдегі банктердің халықтың белсенділігін арттыру бағытындағы түсіндіру жұмысының нәтижесі болып табылады. Қазіргі уақытта банк секторында болып жатқан оңтайлы бәсекелестік күресінің өсуі аймақтың банктеріне депозиттер нарығында клиенттермен жұмыстың жаңа нысандары мен әдістерін табуға ықпалын тигізеді. 2005 жыл бойы банктер салымшылардың неғұрлым жиі талап-тілектері ескерілген жаңа бағдарламаларды жасады және ендірді. Сондай-ақ банктер

өздерінің салымшылары үшін тұрақты түрде қосымша ақша қаражатына және тұрмыстық техникаға түрлі ұтыс ойындарын өткізді.

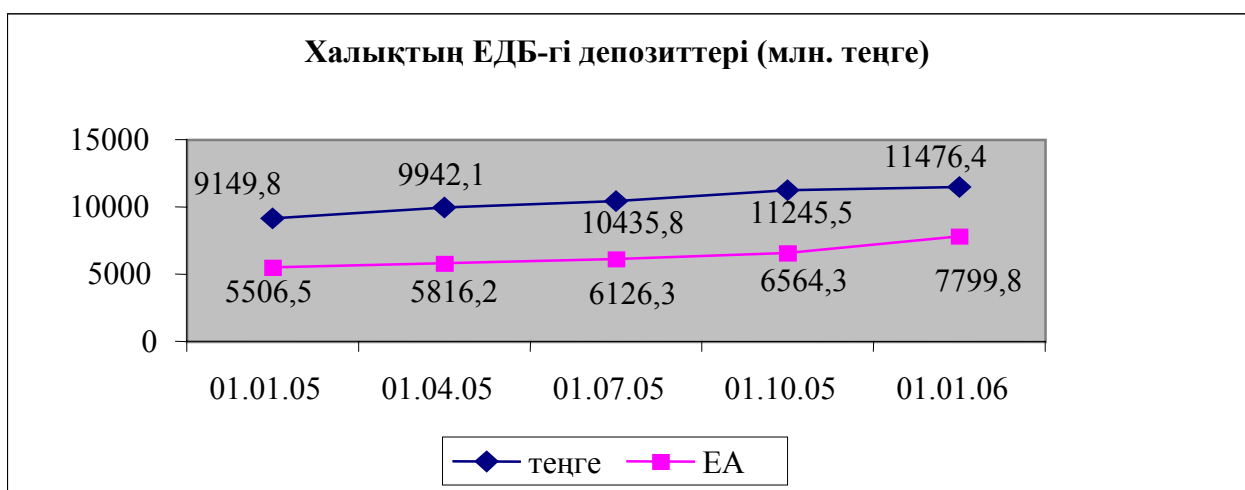
Мысалы, «ТемірБанк» АҚ-да 65 000 теңгеден бастап, 500 АҚШ долларына немесе 400 ЕУРО-ға 6 және одан астам айға депозит ашқан кез келген адам тұрмыстық техниканы ай сайын ұту ойынына қатысады және 6 000 000 теңгелік жаңа жылдық ұтыс ойынына қатысады.

«АТФ Банк» АҚ 10-жылдық мерейтой құрметіне «АТФ-Юбилейный» депозитін әзірледі. Ақшаны орналастыру мерзімі 12 айдан 5 жылға дейін, ең аз салым сомасы 140 000 теңге, 1000 АҚШ доллары немесе ЕУРО, шектеусіз толықтыру мүмкіндігі, ішінара алу мүмкіндігі, сыйақыны ай сайын төлеу, шартты мерзімінен бұрын бұзған кезде сыйақы есептеудің қолайлы жағдайы. Сондай-ақ салым ашқан әрбір салымшыға салым сомасына % түрінде ақшалай сыйлықақы қосымша төленеді. Сыйлықақының мөлшері салым валютасына және ақшаны орналастыру мерзіміне байланысты.

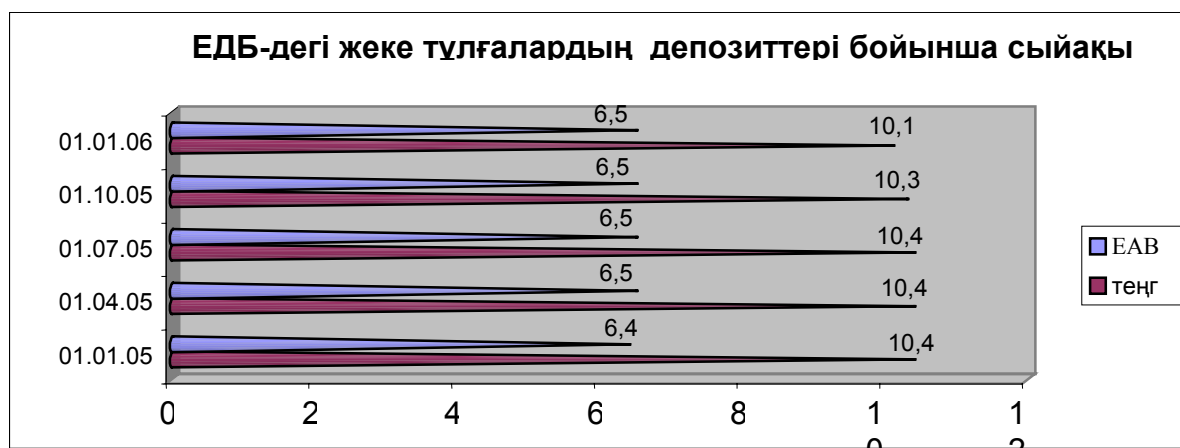
«Альянс Банк» АҚ «Салым сомасын көбейт» атауымен акция өткізді. Акцияға 60 000 теңгеден, 500 АҚШ долларынан немесе ЕУРО-дан жоғары сомадағы депозиттер қатысты. Ұтыс қорытындылары бойынша «АльянсБанк» АҚ-ның 100 салымшысы депозиттегі қаражат сомасын екі есеге көбейтті.

«Цеснабанк» АҚ-ның және «ТұранӘлемБанкі» АҚ-ның филиалдары да депозит нарығында жаңа тәсілдер ұсынады. Мәселен, салымшылар депозиттік шоттан ақшаны ішінара алуға, шектеусіз қосымша жарналарға немесе өзінің жинақ ақшасын шұғыл қажеттікке кредит ресімдеу үшін кепілге айналдыруға, депозиттер ашқан кезде жергілікті қарапайымнан MasterCardGold, MasterCardPlatinum сияқты ең респектабелді тегін төлем карточкаларын ұсынуға құқылы.

Салыстыру үшін:

Ақша қаражатын депозиттерге орналастыру кезінде халықтың көпшілігі «теңгелік» шотқа басымдық берді, мәселен, 2006 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша «теңгелік» депозиттердің негізгі үлесі, атап айтқанда 93,5% халықтың салымы болды. 2005 жылы «валюталық» депозиттер бойынша кірістілік деңгейіне қарағанда, «теңгелік» депозиттер бойынша нақты кірістілік деңгейінің жоғары болып қалыптасуы осының бір себебі болып табылады. Мәселен, 2006 жылғы 1 қаңтарда «теңгелік» депозиттер бойынша кірістілік 10,1% болды, «валюталық» депозиттер бойынша кірістілік 2006 жылғы 1 қаңтарда 6,5% болды.

2006 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша Павлодар облысының әрбір тұрғынына депозиттік салымдардың 27721 теңге қалдығы тиесілі, бұл өткен жылғы деректермен салыстырғанда 8831 теңгеге көп. 2003 жылы осы көрсеткіш Павлодар облысының 1 тұрғыны үшін 14793 теңге болды.

Екінші деңгейдегі банктер тартатын халық депозиттерінің өсуі аймақтағы халық кірісінің көбеюіне, жалақының өсуіне куә бола алады. Сонымен бірге халық кірісінің, орташа айлық номиналды жалақының көбею динамикасы соңғы 4-5 жылда оң түрде қалыптасты, бұған төменде келтірілген кестедегі деректер куә.

2-кесте

	2001	2002	2003	2004	2005
Халықтың ақшалай кірістері (айына орта есеппен жан басына), теңге	6645	6309	7903	8847	19948*
Бір қызметкердің орташа айлық есептелген жалақысы, теңгемен	17631	19695	21801	26872	40235
Ең аз жалақы, теңгемен	3484	4181	5000	6600	9200
Орташа айлық есептелген жалақының ең аз жалақыға қатынасы	506,1	471,1	436,0	407,2	360,4
Күн көру минимумының орташа есеппен жан басына шаққандағы мөлшері, теңгемен	4583	4790	4967	5143	7100*

* 2005 жылғы қазан

Халық кірісі өсуінің салдары ретінде – тұтынудың өсуін куәландыратын бөлшек тауар айналымы көлемінің көбеюі.

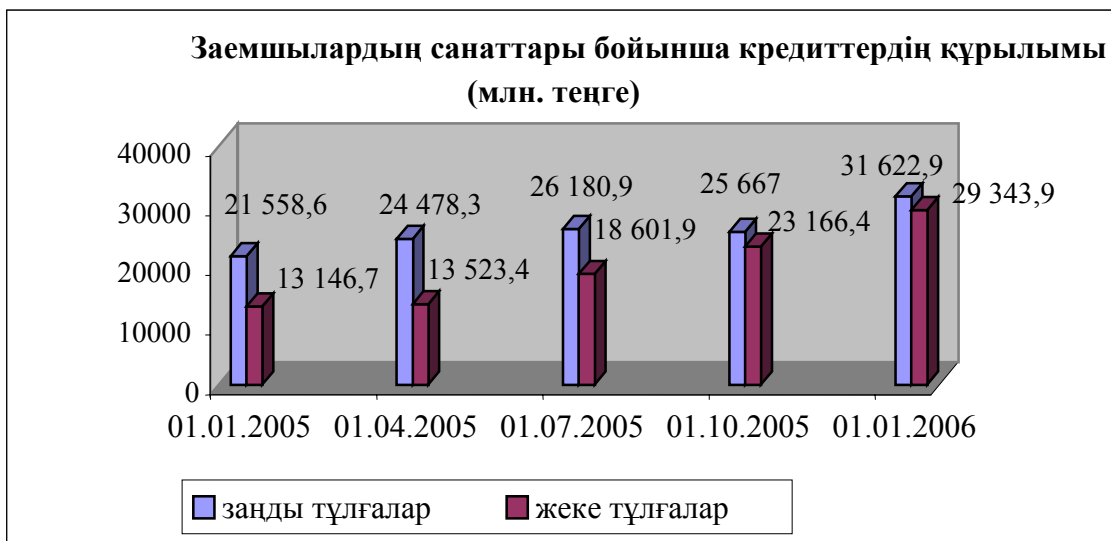
3-кесте

	2001	2002	2003	2004	2005
Бөлшек тауар айналымының жалпы көлемі	28463,8*	35499,2*	40847,2*	48713,3*	49007,9*
Халықтың жан басына тауар айналымы, теңге	37159	47119	54681	65422	65986
Көтерме сауданың тауар айналымы	22417,2	25767,2	33069,5	56679,9	66296,1

• Қоғамдық тамақтану қызметінсіз

Бұдан басқа, халық тарапынан сұраныстың көбеюі жұмыссыздық деңгейінің төмендеуі аясында болды, ол 2001 жылы 9,2%-дан 2005 жылы 6,7%-ға дейін төмендеді.

Халық кірісінің көбеюі, жалақының өсуі сұраныстың, атап айтқанда банк қызметіне және банк өнімдеріне сұраныстың өсуіне ықпал етті. Осының салдары ретінде, банктердің кредиттік белсенділігінің көбеюі кредиттеу көлемінің көбеюіне ықпал етті, ол 2005 жылы 26261,5 млн.теңгеге көбейді және 2006 жылғы 1 қаңтарда 60966,8 млн.теңге болды, оның ішінде халыққа кредиттері 29343,9 млн.теңге болды.

2005 жылы халыққа берілген кредиттер бойынша берешек 2004 жылмен салыстырғанда 16197,2 млн теңгеге немесе 123%, ал 2003 жылмен салыстырғанда 23318,4 млн.теңгеге немесе іс жүзінде 4 есе өсті, бұл аймақтағы халықтың кредит алуын жеңілдетуді көздейтін коммерциялық банктердің сан алуан кредиттік бағдарламаларының көбеюіне байланысты, атап айтқанда, облыс банктері тұтыну кредиттерін берудің шарттарын жетілдіру үстінде. Банк нарығы корпоративтік клиенттермен жұмысқа аса қаныққандықтан, банктер көбіне жеке жұмыс істеуге мойын бұруда. Осыған байланысты бөлшек кредиттеу нарығында жандану байқалады. Банктердің аймақтағы халыққа берген тұтыну кредиттері бойынша берешек 2006 жылғы 1 қаңтарда - 15465,0 млн.теңге болды немесе 2004 жылмен салыстырғанда 8087,5 млн.теңге, ал 2003 жылмен салыстырғанда 12252,0 млн.теңге немесе 4,8 есе өсті.

Соңғы уақытта тұтыну кредиті халықтың арасында неғұрлым қажет және танымал бола бастады. Және бұл ақталды да: тұтыну кредиттерінің шарттары пайдалы, тиімді бола бастады, сомасы көп, ал пайыздары аз. Тұтыну кредиті – бұл тұтыну тауарларын мерзімін ұзарта отырып, сатып алу немесе тұрмыстық қызмет көрсету үшін жеке тұлғаларға берілетін кредит. Яғни, басқаша айтқанда, тұтыну кредиті сауда кәсіпорындарының төлемнің мерзімін ұзарта отырып, тұтыну тауарларын сатуын немесе банктердің тұтыну тауарларын сатып алуға, сондай-ақ жеке сипаттағы түрлі шығыстарды төлеуге несиелер беруін білдіреді.

Өтеу нысаны бойынша біржолғы өтеумен тұтыну кредиттері және төлеу мерзімі ұзартылған тұтыну кредиттері деп бөлінеді.

Тұтыну кредитінің артықшылығы - кредитті пайдаланбай өте ұзақ күтуге тура келетін немесе қол жетпейтін заттарды алуға мүмкіндік беретіндігінде.

Тұтынушылық кредиттеу нарығындағы кредиттеудің ауқымды объектілері болып табылатын автомобильдер мен жылжымайтын мүлікті кредитке сатып алудан басқа, Қазақстанда бүгінде төлеу мерзімін ұзарта отырып мыналарды алуға болады:

- ХТТ сатып алу (мысалы, тұрмыстық, компьютерлік техниканы);

- қандай да бір жеке қажетке ақша алу (медициналық операция, той саяхаты және т.б.);

- жеке істі ашуға ақша алу.

Облыс банктері тұтыну кредиттерін беру шарттарын жетілдіруді жалғастыруда. Мәселен, «ЦеснаБанк» АҚ филиалы кепілге салынатын мүліктің нарықтық құнының жартысы шегінде кредит беру жағдайында кірісті растамай-ақ шұғыл қажеттілікке кредит береді. Бұл ретте кредитті мерзімінен бұрын өтеген кезде айыппұл санкциялары болмайды.

«Банк Каспийский» АҚ-ның филиалы «Экспресс-кредиттеу» эксклюзивті жобасын ендіردі. Осы жоба бойынша халыққа кредит беру ең аз құжаттар пакетімен 15 минутта жүргізіледі.

«Қазақстан Халық Банкі» ПОФ, Қазкоммерцбанк АҚ-ның, ЦентрКредитБанкі АҚ-ның, ТұранӘлем Банкі АҚ-ның филиалдары аймақта тұтынушылық кредиттеу нарығында көш бастаушылар болып табылады, олардың үлесіне облыстағы тұтынушылық кредиттеу нарығының 71% тиесілі.

Халықтың қалың көпшілігін қол жетерлік тұрғын үймен қамтамасыз етуді көздейтін Мемлекеттік тұрғын үй құрылысын дамыту бағдарламасының іске асырылуына байланысты азаматтардың тұрғын үй құрылысына және сатып алуына берілетін ипотекалық кредиттер бойынша берешегі өсуде, ол 2006 жылғы 1 қаңтарда 5728,5 млн. теңге болды және 2004 жылмен салыстырғанда 3175,3 млн. теңгеге немесе 124% көбейді. 2003 жылмен салыстырғанда осы көрсеткіш 4686,1 млн.теңгеге көбейді. 2005 жылы ғана коммерциялық банктер тұрғын үй құрылысына және сатып алуға азаматтарға 5266,5 млн. теңге сомаға кредит берді. Тұрғын үй салуға немесе сатып алуға кредит алған заемшылар саны 2006 жылғы 1 қаңтарда 5054 адам болды немесе 2005 жылғы 1 қаңтардағы деректермен салыстырғанда 2051 адамға (1.01.05 жылы - 3003 адам) көбейді. Бүгінгі күні аймақтың барлық банктері өздерінің жеке бағдарламаларын және «Қазақстан ипотекалық компаниясы» АҚ бағдарламасын іске асыра отырып, халыққа тұрғын үй құрылысына және сатып алуға кредит берумен айналысады. 2005 жылы кредиттеудің осы бағдарламаларын іске асыруға 3 банк (Данабанк АҚ, Банк Каспийский АҚ-ның «Ертіс» филиалы, «Евразийский банк» АҚ-ның Павлодар қаласындағы № 12 филиалы) қосылды. Бұдан басқа Тұрғын үй құрылыс жинақ банкінің филиалы аралық кредиттер бере бастады. Егер 2004 жылы «Қазақстан ипотекалық компаниясы» АҚ-ның ипотекалық кредиттеу бағдарламаларын іске асырумен аймақтағы 6 банк айналысса, 2005 жылы 14 банк айналысты.

Шағын кәсіпкерлікті қолдау және дамыту жөніндегі бағдарламаны орындау мақсатында облыстың банктері 2005 жылы шағын кәсіпкерлік субъектілеріне 31991,2 млн.теңге кредит берді, бұл 2004 жылға қарағанда 10654,0 млн. теңгеге көп. Облыстың банк секторының жұмысын талдау шағын және орта бизнес кәсіпорындарын кредиттеу көлемінің, сондай-ақ жеке кәсіпкерлердің едәуір көбейгендігін көрсетеді. Кредиттердің осы санаты бойынша жалпы берешек 2006 жылғы 1 қаңтарда – 17366,0 млн. теңге болды, бұл 2005 жылғы 1 қаңтарда қалыптасқан көрсеткіштен 3904,8 млн. теңге немесе 29% жоғары. 2003 жылмен салыстырғанда кредиттердің осы санаты 7458,8 млн.теңгеге немесе 1,7 есе көбейді.

Шағын кәсіпкерлік субъектілерінің үлесіне орташа алғанда облыстың банк секторының кредиттік портфелінің 28-41% тиесілі, жекелеген кредиттік мекемелер бойынша осы мөлшер бұл деңгейден 1,5-2 есе асып кетеді, атап айтқанда «Данабанк» АҚ бойынша шағын кәсіпкерлік субъектілеріне кредиттердің үлес салмағы банктің кредиттік портфелінде 51,7% болды, ал «Алматы сауда-қаржы банкі» АҚ-ның Павлодар филиалында осы көрсеткіш 80,6% болды. Экономиканың осы сегментінің даму қарқындылығы оны банк капиталын салудың неғұрлым тартымды саласы етеді. Аймақтың екінші деңгейдегі банктері микрокредиттеу технологиясын және клиенттердің осы санатына бағытталған басқа қызмет көрсетулерді ендіреді.

Шағын кәсіпкерлік субъектілері бойынша кредиттік салымдар көлемі**(млн.теңге)**

	1.01.2004	1.01.2005	1.01.2006
Кредиттердің барлығы, оның ішінде	9907,2	13461,1	17366,0
Қысқа мерзімді, о.і.	3652,8	3947,4	4999,2
ұлттық валютамен	2676,3	3676,9	4747,5
ЕАВ-мен	976,5	270,5	251,7
Ұзақ мерзімді, о.і.	6254,4	9513,7	12366,8
ұлттық валютамен	4185	7119,0	8912,7
ЕАВ-мен	2069,4	2394,7	3454,1

Сонымен бірге кестеде келтірілген деректер ұзақ мерзімді кредиттеу көлемін өсірудің басым қарқыны үрдісін куәландырады, ол ағымдағы жылдың аяқталған кезеңінде 2,9 млрд.теңгеге өсті және шағын кәсіпкерлік субъектілері бойынша кредиттік салымдардың жалпы көлемінен 71,2% болды. Қысқа мерзімді кредиттердің үлес салмағының кредиттік салымдардың жалпы көлемінде төмендеуі аймақтың екінші деңгейдегі банктерінің кредиттік саясатындағы оң өзгерістерін куәландырады, олар кредиттік ресурстарын кәсіпорындардың негізгі қорларды сатып алуына және ұзақ мерзімді жобаларды іске асыруына бағыттай отырып, ұзақ мерзімді кредиттерге қарай «бұрылады».

Аймақтың валюта нарығындағы ахуал да халықтың әл-ауқатының өсуін растау болып табылады. 2005 жылы өткен 2004 жылмен салыстырғанда халықтың АҚШ доллары бойынша қолма-қол шетел валютасына сұранысы мен ұсынысы, сондай-ақ ресей рублі бойынша сұранысы және еуро бойынша ұсынысы артты:

- АҚШ долларын сатып алу және сату тиісінше 10379,11 мың бірлікке және 125304,66 мың бірлікке көбейді;
- ресей рублін сатып алу 215,23 мың бірлікке көбейді, ал сату 13568,21 мың бірлікке төмендеді;
- еуро сату 3173,42 мың бірлікке көбейді, ал сатып алу 291,02 мың бірлікке төмендеді.

Төлемдік қызмет көрсету саласында қазіргі заманғы жаңа технология қаржылық-банктік ақпаратты жеткізу және өңдеу саласында жаңа өнімдер ендіруге мүмкіндік береді. Мұны банктік карталар нарығының дамуы растайды. Егер бұдан бірнеше жыл бұрын дебеттік «жалақы» карталары «локомотив» өнімі болса, қазіргі уақытта, банктердің және олардың клиенттерінің жаңа қажеттіліктерін және тұтынушылық кредиттеу саласын дамытуды ескере отырып, ең қажетті өнім кредиттік карта болып табылады. Бүгінгі күні «Қазақстан Халық Банкі» АҚ-ның, «Нұрбанк» АҚ-ның филиалдары әмбебап дебеттік-кредиттік карталар ұсынады, олар бойынша карточканы пайдаланушы карточканың эмитент банкі ұсынатын белгілі талаптар сәйкес келгенде кредиттік желі аша алады.

«Қазақстан Халық Банкі» АҚ-ның филиалы карточкалар шығару және оларға «жалақы» жобалары шеңберінде қызмет көрсету бойынша көш басшы болып табылады. «Қазақстан Халық Банкі» АҚ-ның POS-терминалдары қазіргі уақытта облыстың барлық қалаларында, сондай-ақ: Железинка, Иртышск, Успенка, Шарбақты, Ақтоғай, Аққу және Майкайың ауылдарында орнатылды. Облыста Кедендік бақылау агенттігімен бірлесіп кедендік төлемдер мен салықтар төлеу жөніндегі кедендік жоба жұмыс істейді. Осы жоба шеңберінде облыстың 7 күзет орнына, оның ішінде «Шарбақты» және «Қосақ» шекара жанындағы кедендік күзетке 9 терминал орнатылды. «Ұрлытөбе» кеден күзетіне жабдық орнатылуда. 2005 жылғы 1 мамырдан бастап халықаралық және жергілікті банктік карточкаларды ұстаушыларға «Қазақстан Халық банкі» АҚ филиалы - «Мобильді банкинг» - жаңа қызмет көрсету кешенін ұсынады. Бұл клиентке мобильді телефонға арналған SMS-хабарламалардың көмегімен шот бойынша қаражат қалдығын немесе қозғалысын банкке бармай-ақ білуге мүмкіндік береді.

«Қазақстан Халық Банкі» АҚ және «Қазкоммерцбанк» АҚ филиалдары ұсынатын бір төлем карточкасынан басқасына ақша қаражатын аударуды жүзеге асыру мүмкіндігі төлем бизнесін дамытудың жаңа перспективаларын ашады.

«Қазкоммерцбанк» АҚ филиалы Қазақстан Республикасының аумағында, сол сияқты шет елде басқа банктердің банкоматтары арқылы карт-шоттағы ақша қалдығы туралы ақпаратты халыққа беру туралы жаңа қызмет көрсетуді ендірді, сондай-ақ заңды тұлғаларда банкомат арқылы операциялар (кредит өтеу, шот бойынша үзінді алу) жүргізу мүмкіндігі пайда болды.

«Алматы сауда-қаржы банкі» АҚ-ның филиалы – Сенімді Өсу Банкі шаруашылық жүргізуші субъектілерге және осы банк қана қызмет көрсететін жеке тұлғаларға – кеңестік дәуірден кейінгі кеңістік аумағында шот ашпай-ақ халықаралық аударымдар, сондай-ақ филиаларалық желі бойынша аударымдар ұсынады.

«Темірбанк» АҚ филиалы «Темірбанк» АҚ-ның жол чектерін (Қазақстанның аумағында қолданылатын), «Атех» жол чектерін сатып алу және сату операцияларын белсенді түрде өткізуде.

Республикада экономиканың, оның ішінде өндірістік сектордың жалпы өсуімен, бөлшек тауар айналымының және халықтың ақшалай кірісінің көбеюімен сипатталатын макроэкономикалық ахуалдың тұрақты жақсаруы банктік қызмет көрсетуге деген сұранысты арттыра отырып, халықтың тұтынушылық артықшылықтарының өзгеруіне ықпал етеді.

Социально-экономическое развитие регионов Республики Казахстан за 2005 год

Сыдыкова К.С.,

Ведущий специалист-аналитик Управления стратегии и анализа
Департамента исследований и статистики Национального Банка Республики Казахстан

В данной статье на основе отчетов, представленных территориальными филиалами Национального Банка Республики Казахстан, представлен анализ социально-экономического развития областей за 2005 год. В 2005 году по всем областям отмечено повышение социально-экономического уровня развития. Общая экономическая ситуация сложившаяся на данный момент в регионах ясно отражает их степень развитости.

За 2005 год индекс потребительских цен, характеризующий общий уровень инфляции, по данным областных управлений статистики, сложился наиболее высоким в г. Алматы – 109,6%, Карагандинской области и г. Астана на уровне 108%. Повышение индекса цен, в указанных областях, произошло в основном за счет роста цен на потребительские товары.

Индекс потребительских цен был минимален в Жамбылской и Западно-Казахстанской областях, и составил по каждой области 106,5% и 106,4% соответственно.

В продовольственном сегменте наибольшее повышение цен зарегистрировано в г. Алматы – на 11,9% и Кызылординской области – на 9,1%, наименьшее повышение – в Павлодарской области – на 5,6%.

При этом в отчетном периоде, в связи с сезонным фактором, резкий рост цен отмечен на фрукты и овощи почти во всех регионах республики. Наибольшее повышение цен зарегистрировано в Атырауской области в 2,3 раза, Алматинской области - на 32,7%, наименьшее повышение в Мангистауской области – на 14,2%. Причиной роста цен плодоовощной продукции в значительной степени явились следующие факторы: превышение спроса над предложением, что связано с сокращением посевных площадей под эти культуры, неблагоприятные климатические условия для выращивания сельхозпродукции, подорожание ГСМ, уменьшение в общем объеме доли плодоовощной продукции из южных регионов республики, Киргизии и Узбекистана. На уровень цен заметно влияют и транспортные расходы, доля которых по оценке специалистов в продажной цене составляет 65-80%, а также высокая цена за аренду торгового места на рынках области.

Одной из основных мер по сдерживанию цен на продовольственные товары является создание прочного запаса плодоовощной и мясной продукции. Для этого необходимо проведение работ местными органами власти по восстановлению овощехранилищ и холодильных установок. Кроме того, строительство новых хранилищ позволит обеспечить увеличение объемов поставок, что расширит рынок сбыта. Как отмечает Мангистауский филиал, несмотря на значительный рост цен на продовольственные товары в данной области, рост цен в прошедшем году сложился ниже чем, в 2004 году, что обусловлено проведением ряда мероприятий в области, направленных на недопущение резких скачков цен, а также на снижение цен на продовольственные товары. В этих целях областным акиматом был сформирован областной штаб по оперативному реагированию на повышение цен и две рабочие группы. Поскольку, основной объем плодоовощной и мясной продукции в Мангистаускую область завозится из-за пределов области и уровень цен находится в прямой зависимости от объемов поставок и запасов продукции, деятельность названной структуры была направлена на создание прочного запаса плодоовощной и мясной продукции, в том числе за счет расширения площадей овощехранилищ и холодильных установок.

Результатом деятельности этих структур также явилось принятие решения Департаментом таможенного контроля указанной области не направлять на временные склады плодоовощную продукцию, а также готовность предприятия железных дорог ОАО

«Каскортранссервис» снизить стоимость тарифа на перевозку плодоовощной продукции до 25%.

Также отмечен рост цен на мясо и мясопродукты. Наибольшее повышение зафиксировано в Атырауской области в 1,5 раза, Северо-Казахстанской области – на 18% и г. Алматы – на 17,2%. Как отмечают Карагандинский, Кызылординский и Алматинский городской филиалы, динамика роста цен на мясную продукцию обусловлена следующими факторами: увеличение стоимости кормов, подорожание сырья для составляющих комбикорма для птицы, удорожание горюче-смазочных материалов и увеличение отпускной цены со стороны сельхозпроизводителей, а также неблагоприятные климатические условия. Кроме того, одним из факторов роста цен явился экспорт казахстанскими сельхозпроизводителями мяса в Россию. Отток, зачастую нелегальный, обусловил снижение уровня предложений мяса на внутреннем рынке и увеличение цен на мясо в 2005 году.

Наименьшее повышение цен на мясо и мясопродукты зарегистрировано в Павлодарской области – на 8,1% и Восточно-Казахстанской области – на 10,6%.

В целом, за рассматриваемый период во всех областях республики отмечено повышение цен на молоко и молочную продукцию. Наибольшее повышение зарегистрировано в Атырауской области – на 21,5%, где данное повышение произошло за счет снижения надоя молока, также в Актюбинской области – на 17,5%, г. Алматы и Астана – на 14,5% и 14,2% соответственно. Как отмечает Карагандинский филиал, основной причиной роста цен в данном регионе явилось повышение цен отечественных производителей сухого, цельного и обезжиренного молока на 19% и повышение стоимости сырого молока, закупаемого у населения. Снижение цен отмечено в Алматинской области – на 2,5%.

Наибольшее повышение цен на хлеб и хлебобулочные изделия отмечено в г. Астана – на 3,6% и Восточно-Казахстанской области – на 3,4%, снижение в Алматинской области – на 7,7%.

За рассматриваемый период во всех регионах наблюдалось повышение цен на сахар и морепродукты, что вызвано, в первую очередь, сезонным спросом на данные продукты. Значительное повышение индекса цен на сахар отмечено в Мангистауской области – на 4,8%, на морепродукты зарегистрировано в Кызылординской области – на 20,8% и Актюбинской области – на 18,4%.

Удорожание яиц было связано с удорожанием кормов, вследствие реструктуризации зернового рынка и увеличением в нем доли зерна на экспорт, соответственно уменьшением доли кормовых видов, также увеличением расходов хозяйств на противозидемические мероприятия по ликвидации птичьего гриппа. Наибольшее повышение цен на яйца, было отмечено в Акмолинской области – на 36,3%, снижение отмечено в Атырауской области – на 22,2%, на которое повлияло увеличение завоза яиц с соседних регионов страны и России.

В сегменте непродовольственных товаров за 2005 год по 3 областям отмечено наибольшее повышение индекса цен, в г. Алматы – на 10%, Мангистауской области – на 8,4% и в Атырауской области – на 7,7%. Наименьшее значение индекса сложилось в Жамбылской области – на 3,9%.

Вследствие сезонного фактора значительное повышение цен отмечено на одежду и обувь. В среднем за 2005 год цены на одежду и обувь в Атырауской области выросли в 2,2 и 1,5 раза соответственно. Также отмечено повышение индекса цен на одежду и обувь в г. Алматы – на 14,5% и 8%, в Мангистауской области – на 12,8% и 8,6% соответственно.

За отчетный период почти во всех регионах Казахстана отмечен рост цен на ГСМ. Наибольшее повышение цен на бензин отмечено в Акмолинской области – на 9,9%, Костанайской области и г. Астана – на 8,6%. Как отмечает Карагандинский филиал, повышение цен на бензин в анализируемом периоде объясняется увеличением отпускных цен, вследствие увеличения стоимости сырья у казахстанских и российских поставщиков. Павлодарский нефтеперерабатывающий завод полностью работает на завозном сырье, что в свою очередь делает внутренний рынок очень уязвимым.

Кроме того, следует отметить, что ввиду сложившихся мировых цен, нефтяным компаниям выгоднее экспортировать сырую нефть, нежели продавать ее на внутреннем рынке. Это, в свою очередь, способствовало к ее завозу извне, в основном, из России.

Наибольшее повышение индекса цен на дизельное топливо зарегистрировано в Северо-Казахстанской области – на 30,1% и в Западно-Казахстанской области – на 23,7%.

Также отмечен рост цен на мебель и ковровые изделия, что в свою очередь связан с увеличением цен на новые завозы товаров, а рост цен на ткани, одежду и обувь – с повышением цен на местах их приобретения.

По сегменту *платных услуг* повышение цен зарегистрировано во всех областях одновременно. Наибольшее повышение отмечено в Павлодарской области – на 12,7%, Восточно-Казахстанской области – на 11,1%, Алматинской области – на 9,2%, в г. Астана – на 8,9%. Наименьшее повышение зарегистрировано в Кустанайской и Актюбинской областях – на 5,7%.

За счет роста платы за услуги по содержанию основного жилья, в следующих областях отмечен наибольший рост индекса цен на жилищно-коммунальные услуги: в Павлодарской – на 16,3%, Жамбылской и Восточно-Казахстанской областей – на 12,4%. Незначительный рост цен на жилищно-коммунальные услуги отмечен в Кызылординской области – на 2,8% и Мангистауской области – на 1%.

Вследствие роста цен на бензин, отмечалось повышение цен на услуги пассажирского транспорта в Алматинской области – на 36,1%. Тем не менее, отмечено снижение на данный вид услуги, в Жамбылской области – на 10,2%, что связано, с решением частных автоперевозчиков областного центра по отмене всех видов проездных билетов и переходом на трехуровневую номинальную плату на внутригородском общественном транспорте.

Как отмечено филиалами, в 2005 году основным фактором, оказавшим влияние на уровень инфляции, стал высокий рост цен тарифов в сфере платных услуг для населения. Также оказало влияние и увеличение потребительского спроса, связанного с повышением заработной платы государственным служащим, представляющим основную массу занятого населения. Вместе с тем, наблюдаются положительные итоги работы исполнительных органов власти в регионах, направленные на снижение цен на плодоовощную продукцию, посредством альтернативной торговли с машин и открытием коммунального рынка.

В 2005 году величина прожиточного минимума повысилась во всех областях республики в среднем на 256 тенге. Наименьший рост величины прожиточного минимума был отмечен в Восточно-Казахстанской области – на 47 тенге и Мангистауской области – на 24 тенге. Показатель прожиточного минимума, как и прежде наиболее высок в Мангистауской, Атырауской областях и в г. Алматы – 8093 тенге, 7300 тенге и 7070 тенге соответственно, и минимален в Жамбылской области – 5424 тенге, Южно-Казахстанской области – 5581 тенге.

В реальном секторе экономики сложилась разнонаправленная динамика цен. Так, в промышленности в большинстве областей отмечен рост индекса цен предприятий производителей, и наибольший показатель зарегистрирован в Актюбинской области – на 47,8% и Мангистауской области – на 37,2%. При этом, наименьшее повышение цен отмечено в Атырауской области – на 2,2%. Как отмечает Актюбинский филиал, динамика цен в промышленности в 2005 году была неоднородной и во многом определилась их изменением на энергоресурсы, а также влиянием курса доллара.

В сельском хозяйстве наибольший рост отмечен в Мангистауской и Алматинской областях – на 7,7% и 7,5% соответственно. При этом, отмечено незначительное понижение в Северо-Казахстанской области – на 7% и Южно-Казахстанской области – на 2,9%.

В строительстве повышение цен отмечено по всем областям, при этом наибольшее повышение зарегистрировано в Костанайской области – на 8,8%.

Наибольший рост цен у предприятий грузоперевозчиков отмечен на 22,1% в Северо-Казахстанской области, наименьший рост цен отмечен в Акмолинской и Южно-Казахстанской областях на уровне 1,8% и 1,3%.

Промышленность

В 2005 году практически во всех областях республики отмечен экономический рост. Наибольший показатель индекса физического объема промышленного производства в сравнении с соответствующим периодом прошлого года был зарегистрирован в Актюбинской области – на 74,1% и Атырауской области – на 34%, при этом значительный спад производства отмечен в Кызылординской и Карагандинской областях – на 14,1% и 8,9%.

В горнодобывающей промышленности при общем росте объемов производства отмечено снижение в Жамбылской области - на 28,3% и Кызылординской области - на 15,1%. Как отмечено Жамбылским филиалом, причиной снижения производства в регионе явилось завершение буровых работ на Амангельдинском газовом месторождении.

В Кызылординской области основной причиной снижения объемов производства явилось нисходящая динамика добычи энергоресурсов и прежде всего нефти. Сокращение добычи нефти связано с действиями Правительства, обязывающего нефтедобывающие предприятия принять меры по утилизации попутного газа на нефтяных месторождениях.

В 2005 году наблюдался активный рост обрабатывающей промышленности. Наибольший показатель индекса физического объема в обрабатывающей промышленности в отчетном году отмечен в Западно-Казахстанской области – на 77,6% .

Значительные темпы роста в обрабатывающей промышленности достигнуты вследствие прироста производства нефтепродуктов, черных и цветных металлов, ядерных материалов, машиностроительной продукции, увеличением объемов производства пищевых продуктов, высокими темпами роста в издательском деле, текстильной и швейной промышленности.

Также отмечено, что на предприятиях регионов всей республики проводятся мероприятия по повышению качества выпускаемой продукции и внедрению международных стандартов серии ИСО 9000, 12000, 14000.

Несмотря на общий рост производства отрасли, в Карагандинской области отмечено снижение - на 10,2%, что в свою очередь связано со снижением производства металлургической промышленности - на 20,7%, вследствие пожаров на АО «Миттал Стил Темиртау», труб из черных металлов - на 21,9%, вследствие падения спроса со стороны покупателей, увеличения отпускной цены.

Сельское хозяйство

В 2005 году отмечен рост объемов продукции сельского хозяйства. Наибольший рост в отчетном периоде зафиксирован в Северо-Казахстанской области - на 21% и Атырауской области - на 13,3%. Увеличение производства связано в основном с ростом валовой продукции животноводства: увеличением удоев молока, производства мяса, яиц.

Как отмечает северо-казахстанский филиал, в сельхозформированиях сокращено поголовье крупного рогатого скота. Сезонный характер производственного цикла, многозатратность, зависимость от погодно - климатических условий, а также низкая закупочная цена на зерно, высокие транспортные расходы на перевозку сельхозпродукции, отсутствие сети заготовительных организаций по закупу, хранению и переработке овощей и картофеля - все перечисленное явилось причинами убыточности предприятий сельского хозяйства в 2005 году. Тем не менее, северо-казахстанская область остается одним из наиболее развитым регионом в сельскохозяйственном секторе.

Одной из актуальных задач развития сельского хозяйства является переработка произведенной продукции и доведение ее до конкурентоспособности. Как и прежде, основными производителями сельскохозяйственной продукции являются домашние и крестьянские хозяйства, на долю которых приходится около 90% от всего объема продукции.

Инвестиции

В 2005 году наблюдается рост инвестиций по республике в целом. Наиболее высокие показатели за 2005 год отмечены в Атырауской области - на 60%, в Северо-Казахстанской области - на 54,4%. В Западно-Казахстанской и Костанайской областях отмечено снижение объемов инвестиций - на 17,6% и 5,1%.

Высокие темпы роста инвестиций атырауской области были обусловлены как ростом объемов жилищного и промышленного строительства, так и увеличением средств, направленных на модернизацию и обновление оборудования.

В целом, по стране в 2005 году инвестиций были направлены в горнодобывающую, обрабатывающую промышленности, сельское хозяйство, транспорт, связь и на операции с недвижимым имуществом, при этом большая часть инвестиций была вложена в основной капитал.

Основным источником инвестиций являются собственные средства предприятий и физических лиц (в том числе и кредиты) – на их долю приходится около 57%, затем средства государственного бюджета – на их долю приходится около 19,3%, на долю иностранных инвестиций приходится около 14,9%, на другие заемные средства приходится около 8,8%.

Строительство

Продолжает активно развиваться строительный сектор экономики. В 2005 году наибольший рост в этой сфере отмечен в Алматинской области в 1,9 раз, Северо-Казахстанской области в 1,7 раз, Атырауской области в 1,6 раз и г. Алматы в 1,5 раз. При этом значительная часть объема выполненных работ приходится на новое строительство, реконструкцию, техническое перевооружение действующих объектов, затем на капитальный и текущий ремонт.

Также отмечается рост инвестиций в жилищное строительство. Как и прежде наибольший объем выделенных средств в 2005 году отмечен в г. Астана – 96,2 млрд. тенге, г. Алматы – 38 млрд. тенге и Атырауской области – 19,8 млрд. тенге. Наименьший объем отмечен в Северо-Казахстанской области – 2,7 млрд. тенге и Акмолинской области – 2,8 млрд. тенге.

Как отметили филиалы, по данным Агенства по статистике Республики Казахстан затраты на строительство 1 кв. м жилья составили: по г. Алматы – 61,5 тыс. тенге, Актюбинской области – 38,6 тыс. тенге, Мангистауской области – 28,2 тыс. тенге, Костанайской области – 27,9 тыс. тенге, Жамбылской области – 19,5 тыс. тенге и в Северо-Казахстанской области – 19,3 тыс. тенге.

Транспорт

В 2005 году почти во всех регионах республики отмечен рост объема услуг транспортных организаций. Наибольшее увеличение по сравнению с соответствующим периодом прошлого года зарегистрировано в г. Астана – на 25,4%, Карагандинской области – на 13,6% и в Атырауской области – на 10,2%. Увеличен объем перевозок всеми видами транспорта, объем услуг, оказанных предприятиями связи, а также объем работ выполненных по договорам строительного подряда.

Ключевые проблемы реального сектора

Несмотря на позитивные показатели роста, у предприятий реального сектора все еще очень много проблем, препятствующих их деятельности. Как отмечает большинство филиалов, актуальными проблемами в развитии предприятий реального сектора экономики остаются: недостаточное обеспечение собственными средствами; высокая степень износа основных средств; низкая конкурентоспособность продукции; невысокий уровень маркетинга и менеджмента; потеря кооперационных связей; неплатежеспособность потребителей; проблематичность оформления или доступности банковских кредитов (высокие проценты, низкая оценка залогового имущества); преимущественно краткосрочное

кредитование банками реального сектора; административные барьеры; рыночная конкуренция со стороны зарубежных предприятий; трудности в обеспечении горюче-смазочными материалами; низкие доходы хозяйствующих субъектов, не позволяющие делать масштабные инвестиции в техническое перевооружение; недостаток рынков сбыта, необходимость усиления рычагов воздействия государства на процесс ценообразования, а также недостаток квалифицированных работников.

Северо-Казахстанский филиал среди основных проблем области, прежде всего, выделяет их нахождение в зоне рискованного земледелия, также слабое финансовое положение, что делает недоступным к банковским кредитам и лизингу сельхозтехники и перерабатывающего оборудования. Также к числу основных проблем животноводческих предприятий относится недостаточность племенного скота и денежных средств на его приобретение. Помимо этого, значительные трудности создают большое количество посредников между сельхозтоваропроизводителем и покупателем. Также, проблемой является отсутствие договорной дисциплины, то есть, невыполнение договорных обязательств при получении ими авансовых платежей.

Для построения основы конкурентоспособной экономики необходимо усовершенствовать налоговое законодательство с целью стимулирования повышения эффективности производства товаров и услуг, создать законодательные и тарифные условия, стимулирующие внедрение энерго-материалосберегающих технологий, создать условия для повышения продуктивности сельскохозяйственного производства и поддержки отечественных конкурентоспособных товаропроизводителей и поставщиков услуг.

1. Финансовый рынок

Депозитный рынок

Развитие депозитного рынка в 2005 году характеризовалось тенденцией увеличения объемов депозитов в большинстве областей. Наибольший рост объемов депозитов в 2005 году отмечен в Акмолинской области – на 24,5%, Западно-Казахстанской области – на 22,4%. Снижение объемов депозитов отмечено в Актюбинской области – на 21,6%, Атырауской области – на 18,6%.

Рост депозитов в основном обусловлен улучшением экономической ситуации в регионах, увеличением доходов населения, повышением доверия населения к банковской системе, а также улучшением финансового состояния предприятий. Кроме того, в условиях жесткой конкуренции для привлечения новых вкладчиков банками проводится работа по расширению перечня вкладов и дополнительных услуг.

Продолжалась тенденция роста вкладов населения в национальной валюте, что свидетельствует о повышении уровня доверия вкладчиков к тенговым активам, а также привлекательными ставками вознаграждения, предлагаемыми банками по вкладам в национальной валюте.

В течение 2005 года по ставкам по привлекаемым депозитам наблюдалась разнонаправленная динамика. Так, по *тенговым депозитам*, в 7 областях за отчетный период отмечено увеличение ставок в среднем на 0,5% п.п., в 6 областях отмечено снижение в среднем на 0,5 п.п. и по 3 регионам изменений не произошло.

Самая высокая средневзвешенная ставка по *срочным депозитам* в *тенге* была зафиксирована в Павлодарской и Южно-Казахстанской области – на 9,9%. Самая низкая – в Атырауской области – на 2,4% и Мангистауской области – на 2,7%.

По депозитам в *иностранной валюте* увеличение ставок зарегистрировано в среднем на 0,7 п.п., из них наибольшее повышение было отмечено в Актюбинской области – на 3,8 п.п.

Самая высокая средневзвешенная ставка по *срочным депозитам* в *иностранной валюте* была зафиксирована в Карагандинской области - 6,8%, Алматинской области – 6,6%. Самая низкая в Атырауской области – 2,8%.

При рассмотрении депозитной базы по типу вкладчика во многих областях значительная часть привлеченных депозитов приходилась, как и прежде, на физические лица (79,1%). Такие депозиты составляли более чем 90% в структуре депозитного портфеля банков, за исключением г. Астана и Алматы, где на долю физических лиц приходилось всего 45,9% и 41,8% соответственно.

Динамика объемов депозитов на душу населения представлена в таблице 1.

Таблица 1

Объем депозитов на душу населения*

(без учета текущих счетов и счетов нерезидентов)

Области	На 1 января 2005 года			На 1 января 2006 года		
	общий объем вкладов населения (млн. тенге)	население (тыс. человек)	на душу населения (тыс. тенге)	общий объем вкладов населения (млн. тенге)	население (тыс. человек)	на душу населения (тыс. тенге)
Акмолинская	5460	747,2	7,3	8018	746,7	10,7
Актюбинская	16227	678,6	23,9	22513	686,9	32,8
Алматинская	4510	1589,8	2,8	4842	1604,2	3,0
Атырауская	9847	463,5	21,2	12013	472,2	25,4
Восточно-Казахстанская	30408	1442,1	21,1	37292	1430,9	26,1
Жамбылская	6411	992,1	6,5	8346	1001	8,3
Западно-Казахстанская	10426	606,5	17,2	14789	609,2	24,3
Карагандинская	50404	1331,7	37,8	69250	1334,3	51,9
Костанайская	19972	907,4	22,0	26376	903,1	29,2
Кызылординская	4321	612,1	7,1	5955	618,1	9,6
Мангистауская	10867	361,7	30,0	14607	374,6	39,0
Павлодарская	16135	743,8	21,7	20588	742,7	27,7
Северо-Казахстанская	8810	665,9	13,2	11649	662,9	17,6
Южно-Казахстанская	10375	2193,6	4,7	14141	2233,3	6,3
г. Алматы	402954	1209,5	333,2	568425	1247,4	455,7
г. Астана	80870	529,3	152,8	88590	550,2	161,0

* по расчетам Департамента исследований и статистики

Исходя из таблицы, самый высокий показатель объема депозитов на душу населения на 1 января 2006 года зафиксирован в г. Алматы и г. Астана – 455,7 тыс. тенге и 161 тыс. тенге соответственно. В Алматинской и Южно-Казахстанской областях данный показатель минимален – 3,0 тыс. тенге и 6,3 тыс. тенге. Стоит отметить, что ситуация по распределению самых высоких и низких показателей на душу населения по областям в 2005 году не изменилась.

Кредитный рынок

В 2005 году наблюдалась тенденция увеличения объемов кредитования. Наибольшее увеличение основного долга по кредитам произошло в Алматинской области - на 28,2%, Акмолинской области - на 27,9% и г. Алматы - на 25,6%. Наименьшее увеличение отмечено в Западно-Казахстанской и Карагандинской областях – на уровне 11,1% и 8,6% соответственно.

Распределение долей кредитов в национальной валюте в отчетном периоде сложилось следующим образом. Наибольший удельный вес зарегистрирован в Кызылординской, Карагандинской и Алматинской областях – 82,3%, 71,2% и 70,4% соответственно. Наименьший удельный вес зафиксирован в Южно-Казахстанской области - 42,4%, г. Алматы – 43,4% и г. Астана – 47,9%.

В структуре кредитов по срокам кредитования, опережающий рост отмечался по долгосрочным кредитам. В результате, почти по всем регионам удельный вес долгосрочных

кредитов превысил 60%, и наибольшее его значение сложилось в Жамбылской области – 89,3%, Мангистауской области – 83,5% и Кызылординской области – 82,6%.

Самые низкие ставки по кредитам в тенге зарегистрированы в г. Алматы – 13,8%, г. Астана и Актюбинской области – 15,9% по каждой области. Самые высокие – в Алматинской области – 21,2% и Акмолинской области – 20,4%.

Самые низкие ставки по кредитам в иностранной валюте зарегистрированы в Мангистауской области – 11,6% и г. Алматы – 12%.

Как и прежде, значительная часть кредитов направлена в сферу торговли: по краткосрочным кредитам их доля занимает до 57,2%, по долгосрочным до 47,9%, а также в промышленность, строительство, сельское хозяйство и услуги транспорта и связи.

В 2005 году продолжилась тенденция роста кредитования банками субъектов малого предпринимательства во всех регионах Казахстана. В целом, наибольшее увеличение объемов кредитов, выданных малому бизнесу, отмечено в Акмолинской области – на 33,6% и г. Астана – на 26%.

Налично-денежное обращение

Практически во всех областях Казахстана в 2005 году отмечено увеличение объемов эмиссии наличных денег, кроме Южно-Казахстанской области, где снижение составило 4,9% по сравнению с 2004 годом. Увеличение составило от 8,3% до 36% в целом по всем регионам. Такая ситуация является вполне ожидаемой для 2005 года, так как рост эмиссионного показателя связан прежде всего с повышением оплаты труда, в том числе государственным служащим, увеличением доходов населения. Кроме того, растут потребности хозяйствующих субъектов, постепенно увеличивается выпуск промышленной продукции, увеличивается розничный товарооборот.

В Акмолинской области основными факторами, способствовавшими увеличению эмиссии денег явились полученные областью официальные трансферты.

Как отмечает Центральный филиал основными факторами высокого уровня эмиссии по г. Астана являются, реализация государственных программ развития столицы и относительно высокий уровень зарплаты по сравнению с другими областями.

Тем не менее, несмотря на экономически обоснованные причины роста эмиссии наличных денег, Павлодарский филиал акцентирует внимание на том, что практически основная доля расчетов между участниками рынка товаров и услуг осуществляется наличными деньгами (средние, малые предприятия и частные предприниматели), что является одним из методов сокрытия доходов в целях сокращения отчислений в бюджет. Это, в свою очередь, способствует увеличению объема наличных денег в обращении. Также филиал отмечает слабо развитую систему безналичных расчетов, подтверждением чему служит тот факт, что платежные карточки служат в основном для снятия наличных денег, а не для расчетов за приобретаемые товары и услуги. Такая ситуация складывается практически во всех областях Казахстана.

К тому же, увеличению эмиссии наличных денег, особенно в регионах, где слабо развита легкая, пищевая и др. виды промышленности, скудная продукция сельского хозяйства, способствует миграция наличных денег в регионы, из которых завозятся дефицитные товары.

Обменные операции с иностранными валютами

Почти во всех регионах Казахстана, отмечено увеличение объемов покупок доллара США. Наибольшее увеличение зарегистрировано в Алматинской области - на 60,9% и Кызылординской области - на 53,4%. При этом, в Южно-Казахстанской области наблюдалось незначительное снижение – на 1,7%. По продаже объемы операций увеличились почти во всех областях в среднем - на 31,5%, наибольшее повышение отмечено в Южно-Казахстанской области и Жамбылской области более чем в 2 раза.

По *евро* отмечено увеличение объемов покупки в среднем на 37,9%. Снижение объемов покупки отмечено в Павлодарской области - на 3%. По операциям продажи снижение объемов отмечено в Актюбинской области - на 10,1%, увеличение в среднем составило 34,9%.

По *российскому рублю* по операциям покупки отмечено увеличение почти во всех областях в среднем на 23,8%, кроме Южно-Казахстанской области, где снижение составило 5,9%. По операциям продажи увеличение составило в среднем 42,5%.

Наибольший удельный вес по видам валют за 2005 год пришелся на операции с долларом, затем на операции с российским рублем и наименьший удельный вес пришелся на евро.

Социальное положение

В 2005 году по всей республике отмечается рост среднемесячной заработной платы на одного работника. Наибольший рост номинальной заработной платы за 2005 год отмечен в Жамбылской области – на 28,3% и г. Алматы – на 24,2%, наименьший – в Западно-Казахстанской и Карагандинской областях - на 11,9% и 13,8% соответственно.

Как и прежде сохраняется значительный разрыв доходов населения по региональному признаку. Самая высокая среднемесячная заработная плата отмечена в Атырауской и Мангистауской областях – 65,5 тыс. тенге и 61,8 тыс. тенге соответственно, также в г. Алматы и Астана – 49,2 тыс. тенге и 50,9 тыс. тенге, тогда как самый минимальный показатель отмечен в Южно-Казахстанской и Северо-Казахстанской областях – 22,3 тыс. тенге и 22,4 тыс. тенге соответственно.

В большинстве регионов максимальную заработную плату получают работники горнодобывающей промышленности, финансовой сферы, сферы предоставления услуг по операциям с недвижимым имуществом и аренды, сферы строительства, транспорта и связи, тогда как самая минимальная остается у работников лесоводства, рыбоводства, сельского хозяйства, здравоохранения и образования.

Динамика численности занятых по регионам складывалась разнонаправленно, основную роль в этом сыграла скрытая безработица. В итоге наивысший уровень официальной безработицы в 2005 году составил в Алматинской области 58,9 тыс. чел., в Жамбылской области – 48,5 тыс. чел. и Северо-Казахстанской области – 31,1 тыс. чел.

Наибольшее снижение зарегистрировано в Актюбинской области – на 32,3%. Аналогичная динамика складывалась и по просроченной задолженности по заработной плате рабочим и служащим. Наибольший объем просроченной задолженности зафиксирован в Карагандинской области – 413,2 млн. тенге и Мангистауской области – 386,2 млн. тенге. Наибольшие суммы просроченной задолженности по оплате труда, как и прежде, приходится на обрабатывающую промышленность, предприятия транспорта и связи, предприятия строительства, бюджетным организациям, а также сельское хозяйство. Наименьшая задолженность по заработной плате приходится на Алматинскую область – 26,2 млн. тенге и Павлодарскую область – 31,8 млн. тенге, также отмечено, что в Атырауской и Северо-Казахстанской областях задолженность по заработной плате предприятиями своим работникам не наблюдается.

Основные выводы

- Общая экономическая ситуация по республике в целом в 2005 году характеризуется устойчивыми темпами роста объемов производства в реальном секторе экономики, чему способствовали сложившиеся благоприятные условия для развития экономики и реализация ряда мер, направленных на стабилизацию экономической ситуации в республике.
- В 2005 году индекс потребительских цен, характеризующий общий уровень инфляции, по данным областных управлений статистики, сложился наиболее высоким

в г. Алматы –109,6%, Карагандинской области и г. Астана на 108%, в основном за счет роста цен на потребительские товары

- В 2005 году величина прожиточного минимума повысилась во всех областях республики в среднем на 256 тенге. Показатель прожиточного минимума, как и прежде наиболее высок в Мангистауской, Атырауской областях и г. Алматы – 8093 тенге, 7300 тенге и 7070 тенге.
- В 2005 году отмечен рост объемов продукции сельского хозяйства. Увеличение производства связано в основном с ростом валовой продукции животноводства: увеличением удоев молока, производства мяса, яиц. Как и прежде основными производителями сельхозпродукции являются крестьянские хозяйства, на долю которых приходится около 90% от всего объема продукции.
- Инвестиций в 2005 году по республике были направлены в горнодобывающую, обрабатывающую промышленности, сельское хозяйство, транспорт, связь и на операции с недвижимым имуществом, при этом большая часть инвестиций была вложена в основной капитал.
- Рост депозитов в основном обусловлен улучшением экономической ситуации в регионах, увеличением доходов населения, повышением доверия населения к банковской системе, в результате функционирования системы страхования вкладов населения, а также улучшением финансового состояния предприятий. Также наблюдается тенденция увеличения объемов кредитования.
- Практически во всех областях Казахстана в 2005 году по сравнению с 2004 годом отмечено увеличение объемов эмиссии наличных денег. Рост эмиссионного показателя связан прежде всего с повышением оплаты труда, в том числе государственным служащим, увеличением доходов населения и деловой активности в экономике.
- В 2005 году наибольший удельный вес по видам валют пришелся на операции с долларом, затем на операции с российским рублем и наименьший удельный вес пришелся на евро.

Платежные карточки - как средство доступа к деньгам

Кадыргазиев Т.М.,
Начальник отдела по работе с наличными деньгами Атырауского филиала
Национального Банка Республики Казахстан

Развитие платежных карточек является одним из приоритетных направлений деятельности Национального Банка в области платежной системы. Перевод в безналичный расчет значительного объема налично-денежного оборота позволило бы сократить «теневую» экономику и увеличить налоговые поступления в бюджет.

По данным Национального Банка Республики Казахстан, сегодня каждый пятый житель страны или треть экономически активного населения имеет пластиковую карту.

Согласно Закону «О валютном регулировании и валютном контроле» вывезти без декларации из страны можно только до 10 тысяч в долларовом эквиваленте. Все, что свыше, подлежит обязательному декларированию. В отличие от наличных денег сумма в пластиковой карточке при пересечении границы не декларируется. Не существует инструкции или правил, по которой таможенники имели бы право любопытствовать, сколько у вас денег на «пластиковом» счете. Карточка - это не денежные средства, это всего лишь средство доступа к счету.

По состоянию на 1 февраля 2006 года 21 банк второго уровня и АО «Казпочта» имеют лицензию на выпуск платежных карточек. В настоящее время банками республики наряду с локальными платежными карточками, обслуживаемыми только на ее территории, выпускаются карточки международных систем Europay International, VISA International, American Express, Diners Club International, которые можно использовать как на территории республики, так и за ее пределами. Банками второго уровня выпускаются платежные карточки локальных систем: Altyn Card – АО «Народный Банк Казахстана» и АО «АТФБанк»; SmartAlemCard – АО «Банк ТуранАлем»; Каспийский - АО «Банк «Каспийский»; локальная карточка Ситибанка Казахстан - АО «Ситибанк Казахстан»; Дуэт - АО «Валют-Транзит Банк»; локальная карточка Цесна Банка - АО «Цесна Банк» и KazCard – АО «Казпочта».

В январе 2006 года объемы транзакций с использованием платежных карточек казахстанских эмитентов составили 64,1 млрд. тенге (рост по сравнению с январем 2005 года составил 53%). При этом следует отметить опережающий рост объемов безналичных платежей на 69%, по сравнению с ростом объемов операций по снятию наличных денег (51%). Количество транзакций за январь 2006 года составило 3,5 млн. транзакций и увеличилось на 42%. Также наблюдается опережающий рост количества безналичных платежей в полтора раза по сравнению с ростом количества операций по снятию наличных денег (40%).

Все активнее практикуется «зарплатные» проекты с крупными работодателями. Естественно, это выгодно и предприятию, так как, уменьшаются затраты и время на выдачу заработной платы, отпадает необходимость иметь наличность в кассе и затрат на инкассационные расходы по их доставке. Карточками можно расплачиваться в крупных магазинах и супермаркетах. Для этого правительство страны обязало крупным торговым учреждениям оборудовать терминалы для пластиковых карточек.

Отметим, что банки постепенно переходят на карты нового поколения - так называемые смарт-карты со встроенным микропроцессором (чипом) объемом до 8 кб. Очевидное преимущество в том, что информация о состоянии счета клиента будет храниться на чипе. Кроме того, смарт-карты более долговечны, нежели их предшественницы с магнитной полосой. Размещенные на чипе данные невозможно скопировать, также чиповые карты «KazCard» позволяют свободно интегрироваться в международную карточную

систему нового поколения «smart card». По другому их даже называют "умными" карточками. Благодаря чипу карточка может выполнять функции документа, кошелька, кредитной карточки и т.д. Темпы роста безналичных платежей за прошедший год по Атырауской области составил 35%. За прошедший год дополнительно установлено 33 новых банкоматов, общее количество достигло 101. Для обслуживания платежных карточек установлено 228 штук POS-терминалов, что привело к увеличению их численности на 64%. Количество торговых предприятий увеличилось на 88% или 6115 единиц. Если удельный вес безналичных платежей области в общем объеме республики составляет 3,6 %, то в операциях по выдаче наличных денег это несколько выше – 6,6 %, что указывает на ряд имеющихся проблем.

Филиалом Нацбанка за прошлый год проведено 428 проверок работоспособности банкоматов БВУ находящихся в эксплуатации, по итогам которых выявлено 46 случаев неисправной работы банкоматов. В большинстве случаев неисправности банкоматов вызваны техническими проблемами. Отсутствие наличных денег в банкомате стало причиной одной четверти случаев.

Дальнейшее развитие рынка пластиковых карточек в первую очередь зависит от того, как быстро будет развиваться инфраструктура по приему карт, особенно в районах, где отсутствуют необходимые каналы связи. До сих пор не охвачены банкоматами для получения заработной платы сельские районы области, некоторые микрорайоны города СМП-136, Жилгородок и Балыкши. Для решения проблемы областному подразделению «Казакхтелеком» необходимо выделить до центра авторизации современные телефонные линии связи.

В ближайшие годы в стране будет обеспечена эффективная работа платежных карточек, кроме того, безналичные платежи будут обеспечены информационными технологиями в соответствии с последними достижениями.

Төлем карточкалары ақшаға қол жеткізу құралы ретінде

Қадырғазиев Т.М.,
Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі Атырау филиалының
Қолма-қол ақшамен жұмыс бөлімінің бастығы

Төлем карточкаларын дамыту Ұлттық Банктің төлем жүйесі саласындағы қызметінің басым бағыттарының бірі болып табылады. Қолма-қол ақша айналымының едәуір көлемін қолма-қол ақшасыз есеп айырысуға көшіру «қалтарысты» экономиканы қысқартуға және бюджетке түсетін салықтық түсімдерді көбейтуге мүмкіндік берген болар еді.

Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің деректері бойынша, бүгінгі күні елдің әрбір бесінші тұрғынының немесе экономикалық тұрғыдан белсенді тұрғындардың үштен бірінің пластикалық картасы бар.

«Валюталық реттеу және валюталық бақылау туралы» Заңға сәйкес, елден долларлық баламасымен тек қана 10 мыңға дейін декларациясыз алып шығуға болады. Осыдан артығының бәрі міндетті түрде мәлімделуі тиіс. Қолма-қол ақшамен салыстырғанда, пластикалық карточкадағы сома шекарадан өткенде мәлімделмейді. Кеденшілерге сіздің «пластикалық» шотыңызда қанша ақша бар екеніне ынтығуға құқық беретіндей нұсқаулық немесе ереже жоқ. Карточка – бұл ақша қаражаты емес, бұл небары шотқа қол жеткізу құралы.

2006 жылғы 1 ақпандағы жағдай бойынша екінші деңгейдегі 21 банктің және «Қазпочта» АҚ-ның төлем карточкаларын шығаруға лицензиясы бар. Қазіргі кезде республика банктері тек қана оның аумағында қызмет көрсететін жергілікті төлем карточкаларымен қатар EuroPay International, VISA International, American Express, Diners Club International халықаралық жүйелерінің карточкаларын да шығарады, оларды республика аумағында, сол сияқты одан тыс жерлерде де пайдалануға болады. Екінші деңгейдегі банктер жергілікті жүйелердің төлем карточкаларын: «Қазақстан Халық Банкі» АҚ және «АСҚ Банкі» АҚ – Altyn Card; «ТұранӘлем Банкі» АҚ – SmartAlemCard; «Каспийский» Банкі» АҚ – Каспийский; «Қазақстан Ситибанкі» АҚ – Қазақстан Ситибанкінің жергілікті карточкасын; «Валют-Транзит Банкі» АҚ – Дуэт; «Цесна Банк» АҚ – Цесна Банкінің және «Қазпочта» АҚ – KazCard жергілікті карточкасын шығарады.

Қазақстандық эмитенттердің төлем карточкаларын пайдалана отырып жасалған транзакциялар көлемі 2006 жылғы қаңтарда 64,1 млрд. теңгені құрады (өсім 2005 жылғы қаңтармен салыстырғанда 53% болды). Бұл ретте қолма-қол ақшасыз төлемдер көлемінің қолма-қол ақша алу бойынша операциялар көлемінің өсімімен (51%) салыстырғанда 69% алда екендігін атап өткен жөн. Транзакциялар саны 2006 жылғы қаңтарда 3,5 млн. транзакцияны құрап, 42% артты. Сондай-ақ қолма-қол ақшасыз төлемдер саны өсімінің қолма-қол ақша алу бойынша операциялар санының өсімімен салыстырғанда бір жарым есе (40%) алда екендігі байқалады.

Ірі жұмыс берушілермен «жалақы» жобалары барған сайын белсендірек тәжірибеге енгізілуде. Әрине, бұл кәсіпорынға да пайдалы, жалақы беруге жұмсалатын шығын және уақыт азаяды, кассада қолма-қол ақша ұстаудың және оларды жеткізуге арналған инкассациялық шығыстарға жұмсалатын шығынның қажеттілігі болмайды. Карточкалармен ірі дүкендерде және супермаркеттерде есеп айырысуға болады. Бұл үшін ел үкіметі ірі сауда мекемелеріне пластикалық карточкаларға арналған терминалдар жабдықтауды міндеттеді.

Банктердің біртіндеп ішіне көлемі 8 кб-қа дейін жететін микропроцессор (чип) орнатылған смарт-карталар деп аталатын жаңа буын карталарына көшіп жатқанын атап өту керек. Көзге түсерлік артықшылығы клиент шотының жағдайы туралы ақпараттың чипте сақталатынында болып отыр. Бұдан басқа, смарт-карталар магнит жолағы бар олардың

алдындағы карталарға қарағанда ұзағырақ өмір сүреді. Чипте орналастырылған деректерді көшіріп алу мүмкін емес, сондай-ақ «KazCard» чип карталары жаңа буынды «smart card» халықаралық карточкалық жүйесімен еркін бірігуге мүмкіндік береді. Оларды тіпті басқаша "ақылды" карточкалар деп те атайды. Карточка чиптің арқасында құжаттың, әмиянның, кредиттік карточканың функцияларын орындай алады және т.с.с. Қолма-қол ақшасыз төлемдердің өсу қарқыны өткен жылы Атырау облысы бойынша 35% болды. Өткен жылы қосымша 33 жаңа банкомат орнатылды, жалпы саны 101-ге жетті. Төлем карточкаларына қызмет көрсету үшін 228 дана POS–терминал орнатылды, бұл олардың санының 64% артуына әкелді. Сауда кәсіпорындарының саны 88% немесе 6115 бірлікке артты. Егер облыстың қолма-қол ақшасыз төлемдерінің үлес салмағы республиканың жалпы көлемінде 3,6 %-ды құраса, қолма-қол ақша беру бойынша операцияларда бұл едәуір жоғары – 6,6 % болды, бұның өзі бірқатар проблемалардың бар екенін көрсетеді.

Өткен жылы Ұлттық Банктің филиалы пайдаланудағы ЕДБ банкоматтарының жұмыс қабілетіне 428 тексеріс жүргізді, олардың қорытындысы бойынша банкоматтардың ақаулы жұмысының 46 оқиғасы анықталды. Көп жағдайларда банкоматтардың бұзылуы техникалық проблемаларға байланысты болды. Оқиғалардың бір ширегіне банкоматта қолма-қол ақшаның болмай қалуы себеп болды.

Пластикалық карточкалар нарығының бұдан әрі дамуы ең алдымен карталарды қабылдау бойынша инфрақұрылымның, әсіресе қажетті байланыс арналары жоқ аудандарда қалай жылдам дамуына байланысты болады. Осы уақытқа дейін облыстың ауылдық аудандары, қаланың кейбір ҚМК-136, Тұрғынқалашық және Балықшы сияқты шағын аудандары жалақы алу үшін банкоматтармен қамтылмаған. Проблеманы шешу үшін, «Қазақтелеком» облыстық бөлімшесіне авторизациялау орталығына дейін қазіргі заманғы телефон байланысының желілерін бөлу қажет.

Таяу жылдары елде төлем карточкаларының тиімді жұмысы қамтамасыз етіледі, сонымен қатар, қолма-қол ақшасыз төлемдер соңғы жетістіктерге сәйкес ақпараттық технологиялармен қамтамасыз етіледі.

Особенности налично-денежного обращения в Австрии

Балахметов А.А.,

Заместитель начальника управления планирования фондов
Департамента по работе с наличными деньгами Национального Банка Республики Казахстан;

Жумабекова А.Ж.,

Главный специалист-аналитик управления планирования фондов
Департамента по работе с наличными деньгами Национального Банка Республики Казахстан.

Наличный денежный оборот является неотъемлемой частью денежного оборота в рамках любой экономики. Он реализуется как постоянный кругооборот наличных денег в экономике. В статье рассматриваются основные принципы налично-денежного обращения в Австрии и возможности применения опыта Национального Банка Австрии в Республике Казахстан.

Наличный денежный оборот во всех странах, независимо от уровня развития экономики, составляет меньшую часть денежного оборота, но имеет важное функциональное значение. От состояния наличного денежного обращения во многом зависит покупательная способность валюты.

Национальный Банк Австрии, в структуру которого входит головной офис и 3 филиала, в сфере наличного денежного обращения на национальном уровне осуществляет следующие задачи: выпуск в обращение банкнот и монет; контроль за качеством банкнот и монет путем установления требований кассового центра Geldservice Austria (GSA); консолидация отчетов и свод аналитических данных по банкнотам и монетам в обращении; обработка поддельных и дефектных банкнот; прием денежных знаков, переставших быть законным платежным средством; контроль за качеством денег выдаваемых GSA и изготавливаемых банкнотной фабрикой (OeBS); распределение банкнот и монет по всей Австрии, а также транспортировка в соседние страны.

Банк Австрии несет ответственность за наличные деньги, находящиеся в хранилище, а также доставку наличности в филиалы, в то время как кассовый центр GSA ответственен за наличность в обращении и обработку банкнот и монет.

Тенденции в организации наличного денежного обращения, складывающиеся из-за стремлений центральных банков к аутсорсингу ряда своих функций, т.е. передачи их в частный сектор, имеет место и в Австрии. Эти тенденции заключаются в обработке наличных денег коммерческими организациями (например, банками и инкассаторскими компаниями, которые помимо доставки денег могут осуществлять и их сортировку), что позволяет снизить совокупные расходы на функционирование наличного денежного обращения.

В Австрии аутсорсинг реализован путем создания центральным банком кассового центра – GSA. GSA – организация предоставляющая услуги в 7 кассовых центрах, расположенных по всей Австрии. Услуги GSA доступны не только для банков, но для других коммерческих организаций – частные предприниматели, почта, инкассаторские компании. В список предоставляемых услуг входит:

- 1) обработка банкнот и монет: пересчет сортировка, проверка подлинности, упаковка;
- 2) ведение бухгалтерии по счетам клиентов сдающих/получающих наличные деньги;
- 3) перевозка наличных денег.

В результате передачи GSA функций по обработке и доставке наличных денег затраты, возникающие на конечном этапе сортировки и проверки качества (уровень центрального банка) снизились.

Задача центрального банка при организации наличного денежного обращения – обеспечить его устойчивость, эластичность и экономичность. Поэтому оборот наличных денег служит объектом тщательного прогнозного планирования. Хотелось бы отметить отдельные моменты в определении потребности в изготовлении единой европейской валюты – евро.

С момента подготовки ввода в обращение евро, а особенно после ее введения в обращение, в сфере налично-денежного обращения Национальный Банк Австрии функционирует в тесной взаимосвязи, а иногда и подчиняясь, Европейскому Центральному Банку.

Для ввода единой валюты центральный банк каждой страны, входящей в зону евро, определял потребность в изготовлении новой валюты самостоятельно. В 2002 году каждый национальный банк обеспечивал изготовление своих собственных потребностей в 1-2 номиналах. После 2002 года планирование изготовления осуществляется централизованно Европейским Центральным Банком, который распределяет между странами зоны евро процент изготовления 1-2 двух номиналов для каждой страны. Это – так называемый сценарий слияния центральных банков в сфере производства банкнот. Основные принципы этого сценария следующие:

- каждый центральный банк производит определенный процент (смешанную долю) банкнот, согласно требованиям Евросистемы;
- процент основан на доле каждого центрального банка согласно начальным требованиям производства банкнот;
- для одинакового распределения производства номиналов используются коэффициенты, учитывающие различные затраты;
- отсутствует плата за поставки банкнот между различными центральными банками Европейского Союза.

Основой расчета для планирования изготовления используются два показателя ВВП и население страны. Методика расчета показателя наличных денег в обращении относится к разряду «неопубликованных», то есть не может быть предоставлена третьим лицам. Методы разбивки по номиналам Европейского Центрального Банка в целом совпадают с методикой, применяемой Национальным Банком Казахстана. В таблице 1 представлена таблица расчета изготовления по каждому номиналу на 2005 год.

Таблица 1.

Потребность изготовления на 2005 (млн.шт.)

	выпущено в обращение на 30/04/	ожидаемый выпуск в обращение на 31/12/	увеличение выпуска в обращение	количество ветхих банкнот 31/12/2005 ¹	резервы на 30/04	заказано в 2003 ³	выпуск излишков в 2004 ⁴	ожидаемые резервы на 31/12/2005	требования к резервам на 31/12/2005 ⁵	потребность в изготовлении в 2005	превышение резервов на 31/12/2005
	2004	2005			2004						
	(a)	(b)	(c)=(b)-(a)	(d)	(e)	(f)	(g)	(h)=(e)+(f)-(c)-(d)-(g)	(i)	(j)=(i)-(h)	
Е 500											
Е 200											
Е 100											
Е 50											
Е 20											
Е 10											
Е 5											
Всего	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

1) с 01/05/2004 по 31/12/2005

2) включая резервы с неотсортированными банкнотами, если эти резервы были больше нормального уровня на 30/04/2004

3) заказано, но не получено на конец апреля 2004

4) выпуск излишков согласно ежемесячному графику поставки с начала 2003 по 01/05/2005 и далее

5) требования к резервам на основе базовых уровней +/- 10%

Европейский Центральный Банк также определяет контроль годности банкнот, находящихся в обращении. Этот контрольный механизм включает:

- 1) частоту возврата банкнот в центральный банк, на которую оказывают влияние имеющаяся инфраструктура, цены на осуществление операций наличными деньгами и уровень обслуживания;
- 2) политика сортировки банкнот;
- 3) качество процессов сортировки;
- 4) качество (новых) банкнот в обращении.

Рассмотрим вопросы сортировки и качества банкнот Национальным Банком Австрии. Так, качество банкнот базируется на единой политике сортировки, которая определена в рекомендациях Европейского Центрального Банка для сортировки банкнот евро (документ ЕСВ/2001/NP8). Также центральным банкам рекомендовано разрабатывать новые, более совершенные методы проверки качества банкнот и минимизировать сортировку банкнот на годные и ветхие.

Во исполнение задачи контроля качества банкнот в обращении применяются единые стандарты обработки банкнот третьими лицами (например, коммерческими банками). Они включают в себя требования к проверке и дальнейшей работе с фальшивыми банкнотами, минимальные стандарты сортировки и общие процедуры проверки.

Следует отметить, что Национальный банк Австрии проводит активную разъяснительную работу о выявлении поддельных банкнот. Помимо выступлений и разъяснений на радио, телевидении, в газетах и в интернете, банк проводит тренинги для специалистов в области денежного обращения. Как в головном офисе, так и в филиалах банка проводятся тренинги для 3 категорий слушателей:

- 1) для кассиров банков и полицейских;
- 2) работников торговых точек и
- 3) граждан.

Желающие прослушать принять участие в тренинге могут зарегистрироваться через Интернет-сайт. В результате таких мероприятий, 72% населения Австрии хорошо осведомлены о защитных характеристиках банкнот евро, а репутация центрального банка достаточно высока, т.к. 80% населения доверяют банку.

Особенностью Банка Австрии в деятельности по ознакомлению населения с защитными характеристиками денежных знаков является введение «euro-bus-tour» (автобусного тура) в 2002 году. Изначально тур представлял собой разовую услугу по обмену австрийских шиллингов и информированию населения о новой валюте евро. В 2002 году было обслужено 30 000 посетителей. В 2003 году из-за большого спроса населения Австрии, «euro-bus-tour» продолжил свою деятельность, обслужив 55 000 посетителей. В 2004 «euro-bus-tour» приобрел популярность, и Банк Австрии принял решение сделать «euro-bus-tour» передвижным филиалом Национального Банка в течение летних месяцев (выездная касса) в места большого скопления людей. В 2005 году «euro-bus-tour» продолжил свою деятельность, став более успешным, проехав через всю Австрию, сделав при этом 89 остановок и обслужив более 104 000 посетителей.

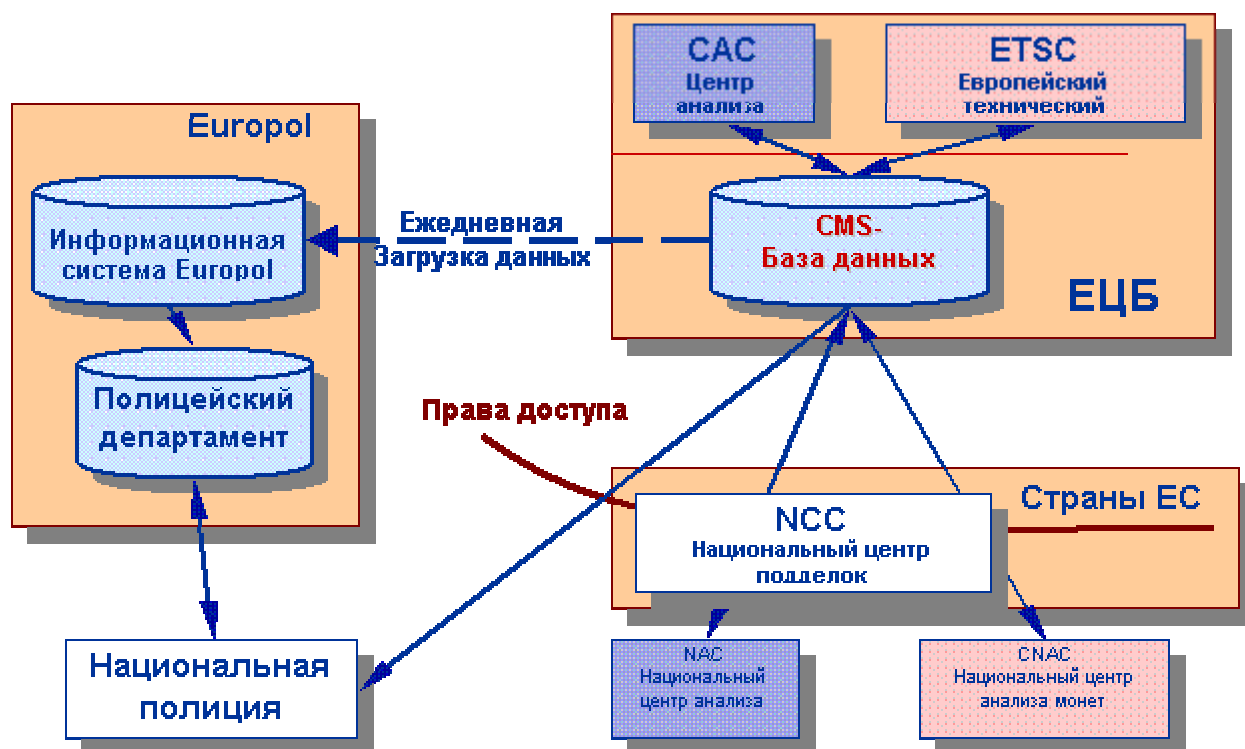
В задачи «euro-bus-tour» входит: информационное обслуживание населения о защитных элементах евро, индивидуальное обучение идентификации подлинных и поддельных банкнот; обмен австрийских шиллингов на евро.

В Австрии функционирует единая для всех стран ЕС система мониторинга за фальшивомонетничеством, схематично представленная ниже (Рис.1).

Как и во всей мировой практике, более всего подвержены подделке средние номиналы – в зоне евро банкнота номиналом 50 евро. В частности, был эмитирован элемент, выполняемый оптически изменяющейся краской, которая при изменении угла зрения изменяет свой цвет. Отличие имитации этого элемента от настоящего заключалось только в

различии цветов от настоящей краски: если на настоящей банкнот краска изменяется с темно-фиолетового на зеленый, то на поддельной краска изменялась с темно-фиолетового на светло-фиолетовый или почти розовый.

Однако статистика показывает, что подделок высокого качества изготавливается гораздо меньше, чем подделок с низким качеством.

Рисунок 1. Система мониторинга за фальшивомонетничеством

Таким образом, на наш взгляд функционирования кассового центра Австрии (GSA) является половинчатым решением по аутсорсингу, так как центральный банк, хотя в большей мере косвенно участвует в системе сортировки и доставки наличных денег, однако в ряде случаев прямо участвует в этой сфере. Поэтому, принимая во внимание сотрудничество Национального Банка Республики Казахстан (Центра кассовых операций и хранения ценностей) с кассовым центром Австрии по разработке пилотного проекта, необходимо передать ряд функций в сфере наличного денежного обращения центрального банка частному сектору (аутсорсинг), а также изучать иные схемы, применяемые в ряде развитых стран.

Хотя национальная валюта меньше подвержена фальшивомонетничеству по сравнению с другими валютами, знания о защитных характеристиках населения и лиц, профессионально работающих с наличными деньгами, является наиболее действенной мерой борьбы с фальшивомонетничеством, поэтому положительным моментом является проведение активной кампании по ознакомлению населения с защитными свойствами банкнот.

В целом, опыт Национального Банка Австрии положителен и может быть применен и в Республике Казахстан, особенно в сфере обмена валюты, предстоящего в этом году, и организации обработки денежной наличности путем аутсорсинга.

Австриядағы қолма-қол ақша айналысының ерекшеліктері

Балахметов А.А.,

Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің Қолма-қол ақшамен жұмыс департаментінің
қорларды жоспарлау басқармасы бастығының орынбасары

Жұмабекова А.Ж.,

Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің Қолма-қол ақшамен жұмыс департаментінің
қорларды жоспарлау басқармасының бас маманы-талдаушысы

Қолма-қол ақша айналымы кез келген экономика шеңберіндегі ақша айналымының ажырамас бөлігі болып табылады. Ол экономикадағы ақша айналымының тұрақты айналымы ретінде іске асырылады. Мақалада Австриядағы қолма-қол ақша айналысының негізгі қағидаттары және Қазақстан Республикасындағы Австрия Ұлттық Банкі тәжірибесін қолдану мүмкіндіктері қарастырылады.

Қолма-қол ақша айналымы барлық елде, экономикасының даму деңгейіне қарамастан, ақша айналымының аз бөлігін құрайды, бірақ маңызды функционалдық мәні болады. Қолма-қол ақша айналысының жағдайына көбіне валютаның сатып алу қабілеттілігі тәуелді болады.

Құрылымына бас офис және 3 филиал кіретін Австрия Ұлттық Банкі ұлттық деңгейдегі қолма-қол ақша айналысы саласында мынадай міндеттерді жүзеге асырады: банкноталар мен монеталарды айналысқа шығару; Geldservice Austria (GSA) кассалық орталықтың талаптарын белгілеу арқылы банкноталар мен монеталардың сапасын бақылау; айналыстағы банкноталар мен монеталар бойынша есептерді шоғырландыру және талдау деректерін жинау; жасанды және ақаулы банкноталарды өңдеу; заңды төлем құралы болудан қалған ақша белгілерін қабылдау; GSA беретін және банкнота фабрикасы (OeBS) дайындайтын ақша сапасын бақылау; бүкіл Австрия бойынша банкноталар мен монеталарды бөлу, сондай-ақ көрші елдерге тасымалдау.

Австрия Банкі қоймадағы қолма-қол ақша үшін, сондай-ақ филиалдарға қолма-қол ақшаны жеткізу үшін жауапкершілік атқарады, ал GSA кассалық орталығы айналыстағы қолма-қол ақшаға және банкноталар мен монеталарды өңдеуге жауапты болады.

Орталық банктердің өзінің функцияларын аутсорсингке, яғни жеке секторға беруінен қалыптасатын қолма-қол ақша айналысын ұйымдастырудағы үрдісі Австрияда да бар. Осы үрдістер коммерциялық ұйымдардың (мысалы, банктер мен ақшаны жеткізуден басқа оларды іріктеуді жүзеге асыратын инкассаторлық компаниялар) қолма-қол ақшаны өңдеуін білдіреді, бұл қолма-қол ақша айналысының жұмыс істеуіне жиынтық шығыстарды азайтуға мүмкіндік береді.

Австрияда аутсорсинг орталық банктің GSA – кассалық орталығын құру арқылы іске асырылады. GSA – бүкіл Австрия бойынша орналасқан 7 кассалық орталықта қызмет көрсететін ұйым. GSA қызметтері банктер үшін ғана емес, басқа да коммерциялық ұйымдар – жеке кәсіпкерлер, пошта, инкассаторлық компаниялар үшін де қол жетімді. Ұсынылатын қызметтердің тізбесіне:

- 1) банкноталар мен монеталарды өңдеу; іріктеуді қайта есептеу, түпнұсқалығын тексеру, орау;
- 2) қолма-қол ақшаны тапсырушы/алушы клиенттердің шоттары бойынша бухгалтерия жүргізу;
- 3) қолма-қол ақшаны тасымалдау кіреді.

Қолма-қол ақшаны өңдеу және жеткізу бойынша GSA функцияларын беру нәтижесінде сапасын (орталық банктің деңгейі) сұрыптау және тексерудің соңғы кезеңінде

пайда болатын шығыстар азайды. Қолма-қол ақша айналысын ұйымдастыру кезіндегі орталық банктің міндеті – оның тұрақтылығын, икемділігін және үнемділігін қамтамасыз етеді. Сондықтан қолма-қол ақша айналымы мұқият болжамды жоспарлау объектісі болып табылады. Бірыңғай еуропа валютасы – еуроны дайындаудағы қажеттілікті айқындаудағы жекелеген сәттерді айтып кеткен жөн.

Еуроны айналысқа енгізуді дайындаған сәттен бастап, әсіресе оны айналысқа енгізгеннен кейін қолма-қол ақша айналысы саласында Австрия Ұлттық Банкі Еуропа Орталық Банкімен тығыз байланыста, кейде оған бағына отырып жұмыс істейді.

Бірыңғай валютаны енгізу үшін еуро аймаққа кіретін әрбір елдің орталық банкі жаңа валютаны дайындаудағы қажеттілікті дербес айқындады. 2002 жылы әрбір ұлттық банк 1-2 номиналдағы өзінің меншікті қажеттілігін дайындауды қамтамасыз етті. 2002 жылдан кейін дайындауды жоспарлауды әрбір ел үшін 1-2 номинал дайындау пайызын еуро аймақ елдері арасында бөлетін Еуропа Орталық Банкі жүзеге асыратын болды. Бұл – банкнота өндіру саласындағы орталық банктердің қосылу сценарийі деп аталды. Бұл сценарийдің негізгі қағидаттары:

- әрбір орталық банк Еурожүйенің талаптарына сәйкес банкноталардың белгілі бір пайызын (аралас үлес) шығарды;
- пайыз банкноталарды өндірудің бастапқы талаптарына сәйкес әрбір орталық банктің үлесіне негізделген;
- номиналдар өндірісін бірдей бөлу үшін әр түрлі шығыстарды ескеретін коэффициенттер пайдаланылады;
- Еуропа Одағының әр түрлі орталық банктері арасында банкноталарды жеткізу үшін ақы төленбейді.

Дайындауды жоспарлау үшін негізгі есепке ЖІӨ-нің екі көрсеткіші және ел тұрғындары пайдаланылады. Айналыстағы қолма-қол ақша көрсеткішін есептеу әдістемесі «жарияланбағандар» қатарына жатады, яғни ол үшінші тұлғаларға ұсынылмайды. Тұтастай алғанда Еуропа Орталық Банкінің номиналы бойынша бөлу әдісі Қазақстан Ұлттық Банкі қолданатын әдістемеге сәйкес келеді. 1-кестеде 2005 жылдағы әрбір номинал бойынша дайындау есебі берілген.

1-кесте.

2005 жылға арналған дайындау қажеттілігі (млн. дана)

	30/04/-да айналысқа шығарылды	31/12/-да айналысқа шығаруға күтілетін шығарылым	айналысқа шығаруы көбейту	тозған банкноталар саны 31/12/2005 ¹	30/04-жылғы резервтер	2003 ³ тапсырыс берілді	2004 ⁴ жылғы айналыстағы артығы	31/12/2005 жылы күтілетін резервтер	31/12/2005 ⁵ жылғы резервтерге таланттар	2005 жылғы дайындауға қажеттілік	31/12/2005 жылғы резервтерден асып түсу (k)=1x(j), болса (j)<0
	2004	2005			2004						
	(a)	(b)	(c)=(b)-(a)	(d)	(e)	(f)	(g)	(h)=(e)+(f)-(c)-(d)-(g)	(i)	(j)=(i)-(h)	(j)<0
Е 500											
Е 200											
Е 100											
Е 50											
Е 20											
Е 10											
Е 5											
Всего	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

1) 01/05/2004 - 31/12/2005 аралығында

2) осы резервтер 30/04/2004 жылғы қалыпты деңгейден көп болған жағдайда сұрыпталмаған банкноталары бар резервтерді қоса алғанда

- 3) тапсырыс берілген, бірақ 2004 жылғы сәуірдің соңында алынбаған
- 4) 2003 - 01/05/2005 аралығында ай сайынғы кестеге сәйкес артықтарын шығару
- 5) базалық деңгей +/- 10% негізінде резервтерге қойылатын талаптар

Еуропа Орталық Банкі айналыстағы банкноталардың жарамдылығын бақылауды айқындайды. Бұл бақылау тетігіне:

- 1) Жұмыс істеп тұрған инфрақұрылым әсер ететін орталық банкке банкноталарды қайтару жиілігі, қолма-қол ақшамен операцияларды жүзеге асыру бағасы және қызмет көрсету деңгейі;
- 2) банкноталарды сұрыптау саясаты;
- 3) сұрыптау процестерінің сапасы;
- 4) айналыстағы (жаңа) банкноталардың сапасы кіреді.

Австрия Ұлттық Банкінің банкноталарды сұрыптау және сапасы мәселелерін қарастырамыз. Мәселен, банкноталардың сапасы еуро банкноталарын (ECB/2001/NP8 құжаты) сұрыптау үшін Еуропа Орталық Банкінің ұсынымдарында айқындалған сұрыптаудың бірыңғай саясатына негізделеді. Сондай-ақ орталық банктерге банкнота сапасын тексерудің жаңа, неғұрлым жетілген әдістерін әзірлеу және банкноталарды жарамды және тозған банкноталарға сұрыптауды азайту ұсынылды.

Айналыстағы банкноталардың сапасын бақылау міндеттерін орындау мақсатында үшінші тұлғалардың (мысалы, коммерциялық банктер) банкноталарды өңдеуінің бірыңғай стандарттары қолданылады. Оларға тексеруге және жалған банкноталармен жүргізілетін одан әрі жұмыстарға қойылатын талаптар, сұрыптаудың ең төменгі стандарттары және тексерудің жалпы рәсімдері кіреді.

Австрия Ұлттық Банкінің қолдан жасалған банкноталарды анықтау туралы белсенді түрде түсіндірме жұмысын жүргізетінін атап айтқан жөн. Радиодағы, телевидениедегі, газеттердегі және интернеттегі ақша айналысы саласындағы жарияланымдар мен түсіндірмелерден басқа банк мамандар үшін тренингтер өткізеді. Бас офистегі сияқты банк филиалдарында да тыңдаушылардың 3 санатына арналған тренингтер өкізіледі:

- 1) банк кассирлері мен полицейлер үшін;
- 2) сауда нүктелерінің қызметкерлері үшін;
- 3) азаматтар үшін.

Тренингке қатысқысы келетіндер Интернет-сайт арқылы тіркелуге болады. Осындай іс-шаралар нәтижесінде Австрия халқының 72% еуро банкноталарының қорғаныш сипаттамалары туралы хабардар, ал орталық банктің беделі өте жоғары, яғни банкке халықтың 80% сенеді.

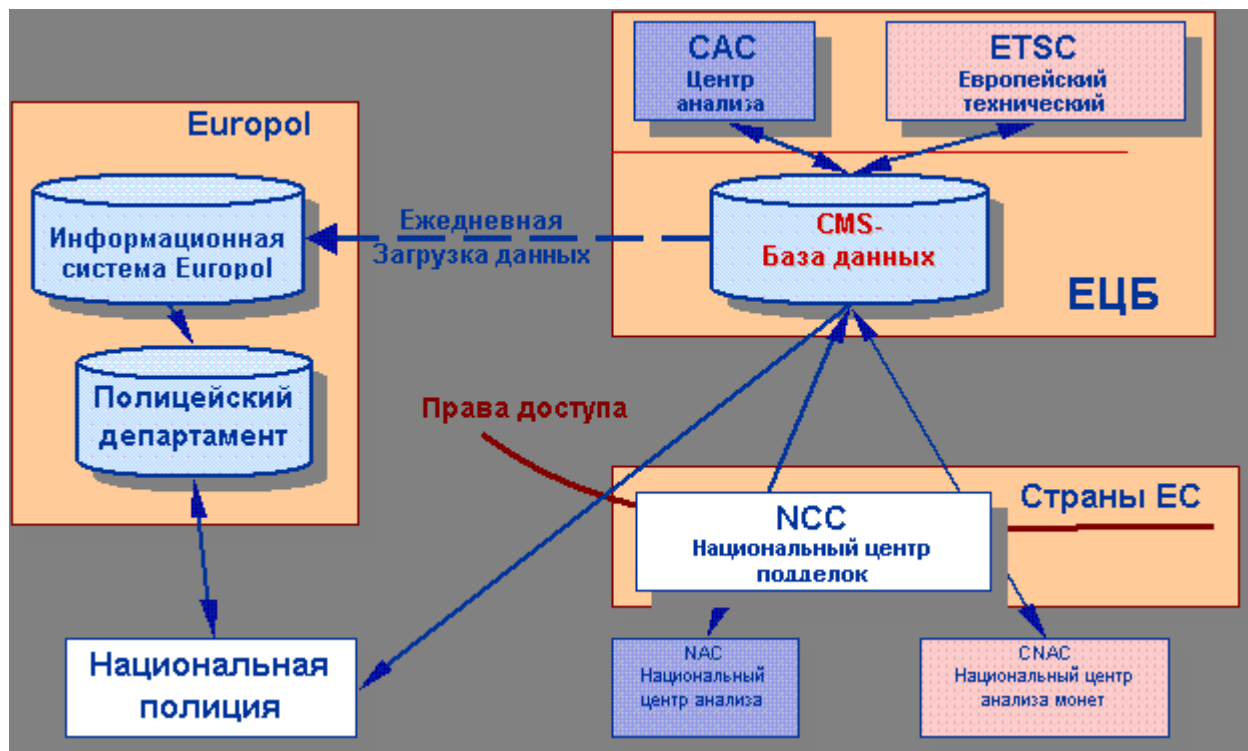
Ақша белгілерінің қорғаныш сипаттамаларымен халықты таныстыру жөніндегі Австрия Банкі қызметінің ерекшеліктері 2002 жылы «euro-bus-tour» (автобус туры) ендіру болып табылады. Бастапқыда тур австрия шиллингін айырбастау және жаңа валюта еуро туралы біржолғы қызметті білдірді. 2002 жылы 30 000 келушіге қызмет көрсетілді. 2003 жылы Австрия халқы сұранысының көбеюіне байланысты 55 000 келушіге қызмет көрсете отырып, «euro-bus-tour» өз қызметін жалғастырды. 2004 жылы «euro-bus-tour» танымал болды және Австрия Банкі «euro-bus-tour»-ды адамдар көп шоғырланған жерде жаз айлары ішінде (көшпелі касса) Ұлттық Банктің көшпелі филиалы ретінде қолдану туралы шешім қабылдады. 2005 жылы «euro-bus-tour» бүкіл Австрияны аралап, өте табысты қызмет көрсетіп, жұмысын жалғастырды, бұл ретте 89 аялдама жасады және 104 000 астам келушілерге қызмет көрсеті.

«Euro-bus-tour» міндетіне: еуроның қорғаныш элементтері туралы халыққа ақпараттық қызмет көрсету, түпнұсқа және жасанды банкноталарды бірегейлендіруді жеке оқыту; австрия шиллингін еуроға айырбастау.

Австрияда кесте түрінде төменде берілген жалған ақша жасаушыларды бақылаудың ЕО-ның барлық елдері үшін бірыңғай жүйесі жұмыс істейді (1-сурет).

Әлемдік тәжірибедегі сияқты, қолдан жасалған жалған ақшаға орташа номиналдар – еуро аймағында 50 еуро номиналы ұшырап отыр. Атап айтқанда, банкнотаның бұрышынан қиғаштап қараған кезде бояуды өзгертіп көрсететін элемент шығарылды. Осы элементтің имитациядан ерекшелігі түр-түстің нағыз бояудан айырмашылығында: түпнұсқа банкнотада бояу қоңыр күлгін түстен жасыл түске өзгереді, ал қолдан жасалған банкноталарда қоңыр күлгін түстен ақшыл күлгін түске немесе ал қызыл түске өзгереді.

Алайда статистика сапасы жоғары жалған ақшаның сапасы төмен жалған ақшалардан гөрі аз жасалатынын көрсетіп отыр.

1-сурет. Жалған ақша жасаушылықты бақылаудың мониторинг жүйесі

Сонымен, Австрия кассалық орталығының (GSA) жұмыс істеуі аутсорсинг бойынша жартылай шешім болып табылады, өйткені орталық банк қолма-қол ақшаны сұрыптау және жеткізу жүйесіне көбіне жанама қатысқанымен, бір қатар жағдайларда осы салаға тікелей араласады. Сондықтан, пилоттық жробаны әзірлеу жөніндегі Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің (Кассалық операциялар және құндылықтарды сақтау орталығы) Австрия кассалық орталығымен ынтымақтастығын назарға ала отырып, орталық банктің қолма-қол ақша айналысы саласының бірқатар функциясын жеке секторға (аутсорсинг) беру, сондай-ақ көптеген дамыған елдерде қолданылатын өзге де схемаларды зерделеу қажет.

Басқа валюталарға қарағанда ұлттық валюта қолдан жасауға аз ұшырайтындығына қарамастан, халықтың және қолма-қол ақшамен кәсіби жұмыс істейтін тұлғалардың қорғаныш сипатамалары туралы білімі жалған ақша жасаушылықпен күрестің неғұрлым пәрменді шарасы болып табылады, сондықтан банкноталардың қорғаныш қасиеттерімен халықты таныстыру жөніндегі белсенді науқан жүргізу оң жұмыс болып табылады.

Тұтастай алғанда, Австрия Ұлттық Банкінің тәжірибесі дұрыс және биылғы жылғы валюта айырбастау және аутсорсинг арқылы қолма-қол ақшаны өңдеуді ұйымдастыру саласында Қазақстан Республикасында қолданылуы мүмкін.

Становление и развитие системы валютного регулирования в казахстане.

Мустафин А.Ж.,

Начальник сводно-экономического отдела алматинского областного филиала
Национального банка республики казахстан

Исторически валютное законодательство включали в состав законодательства о финансах и кредите, рассматривая как составную часть финансового права. Действительно, предметы финансового и валютного права очень близки, а непосредственно финансовое и валютное право имеют общие области регулирования. Данная статья посвящена истории развития законодательства суверенного казахстана в области валютного регулирования и валютного контроля.

Становление и развитие молодой казахстанской экономики невозможно без развитого финансового рынка, составной частью которого является валютный рынок. Являясь формой организации движения валютных ценностей в Казахстане, валютный рынок в последние годы развивался быстрыми темпами: появились новые уполномоченные банки, валютная биржа, широкая сеть обменных пунктов, растет объем валютной выручки предприятий от экспорта товаров, работ и услуг, из года в год растет объем внешнеторгового оборота предприятий – производителей промышленной продукции.

Оглядываясь назад и вспоминая с чего же все - таки началась самостоятельная внешнеэкономическая деятельность Казахстана, можно выделить ряд прорывных в своем роде законодательных актов. Это, несомненно, Указ Президента Казахской ССР от 31 августа 1991 года №411 “Об обеспечении самостоятельности внешнеэкономической деятельности Казахской ССР”, согласно которой было установлено, что на территории республики деятельность субъектов внешнеэкономических связей определяется и регулируется законами и нормативными актами Казахской ССР. Порядок работы на валютном рынке устанавливался Национальным государственным банком Казахской ССР.

Необходимость либерализации и развития внешнеэкономической деятельности, а также рост внешнеторгового оборота страны потребовали наличия в стране правового механизма валютного регулирования. К тому же распад СССР и образование суверенного государства Республики Казахстан привели к необходимости ведения Казахстаном самостоятельной экономической политики, в том числе кредитно-денежной и валютной.

Учитывая, что многие положения Закона Казахской ССР «О валютном регулировании», принятого 13 июня 1991 года фактически перестали действовать, актуальной стала задача скорейшего принятия аналогичного закона суверенного Казахстана. В связи с этим 14 апреля 1993 года был принят Закон Республики Казахстан «О валютном регулировании». В этом законодательном акте были уточнены и развиты основные понятия валютного законодательства, а также, с учетом накопленного опыта регулирования валютных отношений, существенно изменена его структура и содержание.

Например, помимо определений основных понятий впервые примененных в Законе, было введено положение о том, что расчеты между резидентами осуществляются только в валюте РК и без ограничений, а расчеты с нерезидентами – осуществляются по соглашению сторон в любой валюте в соответствии с Правилами о валютных операциях. Законом было определено, что органами валютного контроля в РК являются Национальный Банк Республики Казахстан и Национальная комиссия Республики Казахстан по ценным бумагам, а также ответственность юридических лиц-резидентов, в том числе уполномоченных банков, физических лиц резидентов и нерезидентов за нарушение валютного законодательства.

24 декабря 1996 г. был принят новый Закон Республики Казахстан «О валютном регулировании», где впервые в юридический оборот был введен институт «агентов валютного контроля», то есть уполномоченные банки и уполномоченные организации, осуществляющие отдельные виды банковских операций, а также другие организации, на которые в

соответствии с полученными лицензиями возложена обязанность контроля за соблюдением валютного законодательства при проведении ими операций, зафиксированы права и обязанности должностных лиц органов и агентов валютного контроля.

В целях реализации Указа Президента Республики Казахстан от 28 марта 2002 года №827 «О дальнейших мерах по реализации Стратегии развития Казахстана до 2030 года» Постановлением Правительства Республики Казахстан от 29 января 2003 года №103 была утверждена Программа либерализации валютного режима в Республике Казахстан на 2003-2004 годы, разработанная Национальным Банком РК. (далее Программа либерализации валютного режима на 2003-2004 годы)

Основной целью Программы стало повышение эффективности использования валютных средств за счет расширения инвестиционных возможностей резидентов Казахстана, подготовка стратегии финансовых инвестиций за рубеж, а также исходя из долгосрочной цели либерализации валютного режима в Республике Казахстан - стимулирование устойчивого экономического роста.

Для достижения этой цели в рамках первого этапа либерализации предполагалась реализация следующих задач:

1) создание условий для диверсификации инвестиционного портфеля путем смягчения режима валютного регулирования инвестиций в ценные бумаги нерезидентов инвестиционного качества;

2) стимулирование прямых инвестиций резидентов за рубеж, расширяющих производственный потенциал республики, создающих условия для проникновения на новые перспективные рынки и дающих необходимый уровень контроля над объектом инвестирования;

3) повышение эффективности валютного регулирования и экспортно-импортного валютного контроля за наиболее значимыми валютными операциями, наряду с устранением чрезмерных административных преград при осуществлении внешнеэкономических операций;

4) дальнейшее совершенствование статистического учета валютных операций и снижение рисков, связанных с более свободным движением капитала (гл. 4 Программы либерализации валютного режима на 2003-2004 годы).

Необходимость упорядочивания режимов валютного регулирования и создания должной правовой базы, отвечающей требованиям данного этапа развития валютных отношений и последовательной либерализации, требовало разработки нового закона «О валютном регулировании и валютном контроле», систематизирующего основные нормы и правила и единого нормативного правового акта, регулирующего порядок и процедуры, валютного регулирования всех категорий валютных операций, связанных с движением капитала - режимы лицензирования, регистрации, уведомления, что обеспечило бы единообразное их понимание и применение.

В рамках реализации данной программы 13 июня 2005 года был принят Закон РК «О валютном регулировании и валютном контроле», который вступил в силу с 18 декабря 2005 года.

В данном законопроекте уже отсутствует разделение валютных операций на текущие и операции, связанные с движением капитала. Наряду с этим введены новые понятия, такие как базовый актив, производные финансовые инструменты и финансовые займы. В законопроекте наряду с лицензированием и регистрацией валютных операций также отражены основные процедуры нового режима уведомления о валютных операциях, который не ограничивает их проведение, а является источником информации о движении валютных ценностей.

На базе Закона РК «О валютном регулировании и валютном контроле» Национальным Банком были разработаны и Постановлением Правления от 29 октября 2005 года утверждены «Правила осуществления валютных операции в Республике Казахстан». Внесены изменения и дополнения в другие нормативно-правовые акты Национального банка

и в кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях, по определению ответственности за невыполнение требований при проведении валютных операций.

В условиях реализации второго этапа либерализации валютного режима в рамках принятой Программы либерализации валютного режима в Республике Казахстан на 2005-2007 годы, одобренного Постановлением Правительства Республики Казахстан от 25 июня 2004 года № 705 предусмотрена последовательная отмена ограничений на проведение валютных операций и перехода на полную конвертируемость национальной валюты, начиная с 2007 года.

Итак, согласно п. 1 и п.2 статьи 34 Закона РК «О валютном регулировании и валютном контроле» с 1 января 2007 года будет отменено лицензирование валютных операций и осуществлен переход на принципы репатриации иностранной и национальной валюты в зависимости от сроков, предусмотренных условиями сделки (внешнеторговых контрактов).

Обеспечение эффективного перехода от разрешительного порядка проведения валютных операций к системе последующего мониторинга и селективного контроля, начиная с 2007 года, в свою очередь требует выработки новых подходов к регулированию внешних и внутренних экономических рисков, связанных с осуществлением валютных операций.

Таким образом, реализация мероприятий, направленных на упрощение административных процедур валютного регулирования и валютного контроля должны создать необходимые условия для более активного использования резидентами Казахстана эффективных стратегий управления и хеджирования рисков. По оценкам специалистов сокращение функций агентов валютного контроля будет способствовать снижению затрат у банков второго уровня и повышению их конкурентоспособности, тогда как упрощение порядка проведения валютных операций, снизит административные издержки участников внешнеэкономической деятельности и косвенно повлияет на сокращение масштабов теневого вывоза капитала.

Қазақстандағы валюталық реттеу жүйесінің қалыптасуы және дамуы.

Мұстафин Ә.Ж.,

Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің Алматы облыстық филиалы жиынтық-экономикалық бөлімінің бастығы

Валюталық заңнама тарихи тұрғыдан алғанда қаржылық құқықтың құрамдас бөлігі ретінде қарастырыла отырып қаржы және кредит туралы заңнаманың құрамына енгізілген болатын. Шын мәнінде қаржылық және валюталық құқық мәндері өте жақын, ал тікелей алғанда қаржылық және валюталық құқықтың реттеу салалары ортақ. осы мақала егеменді қазақстан заңнамасының валюталық реттеу және валюталық бақылау саласындағы даму тарихына арналған.

Қазақстанның жас экономикасының қалыптасуы мен дамуы құрамдас бөлігі валюта нарығы болып табылатын дамыған қаржы нарығынсыз мүмкін емес. Валюта нарығы Қазақстандағы валюталық құндылықтардың қозғалысын ұйымдастырудың нысаны бола отырып, соңғы жылдары жедел қарқынмен дамыды: жаңа уәкілетті банктер, валюта биржасы, айырбастау пункттерінің ауқымды желісі пайда болды, кәсіпорындардың тауарлар, жұмыстар және қызметтер экспортынан валюталық түсімдердің көлемі өсуде, жылдан жылға өнеркәсіп өнімдерін өндіруші кәсіпорындардың сыртқы сауда айналымының көлемі өсуде.

Өткенге көз жіберіп, Қазақстанның дербес сыртқы экономикалық қызметі неден басталғанын еске түсіре отырып, бірқатар аса батыл заң актілерін атап өтуге болады. Бұл әрине, Қазақ КСР Президентінің “Қазақ КСР сыртқы экономикалық қызметінің дербестігін қамтамасыз ету туралы” 1991 жылғы 31 тамыздағы № 411 Жарлығы, оған сәйкес республика аумағында сыртқы экономикалық байланыстар субъектілерінің қызметі Қазақ КСР заңдарымен және нормативтік актілерімен айқындалады және реттеледі. Валюта нарығындағы жұмыс тәртібін Қазақ КСР Ұлттық мемлекеттік банкі белгіледі.

Сыртқы экономикалық қызметті ырықтандыру және дамыту, сондай-ақ елдің сыртқы сауда айналымының өсуі елдегі валюталық реттеудің құқықтық тетігінің болуын талап етті. Сонымен қатар КСРО тарауы және егеменді мемлекет Қазақстан Республикасының құрылуы Қазақстанның дербес экономикалық саясат, оның ішінде ақша-кредит және валюта саясатын жүргізу қажеттілігіне алып келді.

1991 жылғы 13 маусымда қабылданған “Валюталық реттеу туралы” Қазақ КСР Заңының көптеген ережелерінің шын мәнінде қолданылуы тоқтатылғанын ескере отырып, егеменді Қазақстанның осындай заңын жедел қабылдау міндеті өзекті болды. Осыған байланысты 1993 жылғы 14 сәуірде “Валюталық реттеу туралы” Қазақстан Республикасының Заңы қабылданды. Осы заң актісінде валюталық заңнаманың негізгі ұғымдары нақтыланды және дамытылды, сондай-ақ валюталық қатынастарды реттеудің жинақталған тәжірибесі ескеріле отырып, оның құрылымы және мазмұны біршама өзгертілді.

Мысалы, Заңда алғашқы қолданылған негізгі ұғымдардың анықтамаларымен қатар резиденттер арасындағы есеп айырысу тек ҚР валютасымен ғана және шектеусіз жүзеге асырылатыны, ал резидент еместермен есеп айырысу тараптардың келісімі бойынша Валюталық операциялар туралы ережеге сәйкес кез келген валютамен жүзеге асырылатыны жөнінде ереже енгізілді. Заңда Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі және Қазақстан Республикасының Бағалы қағаздар жөніндегі ұлттық комиссиясы Қазақстан Республикасындағы валюталық бақылау органдары болып табылатыны, сондай-ақ резидент заңды тұлғалардың, оның ішінде уәкілетті банктердің, резидент және резидент емес жеке тұлғалардың валюталық заңнаманы бұзғаны үшін жауапкершілігі айқындалды.

1996 жылғы 24 желтоқсанда “Валюталық реттеу туралы” Қазақстан Республикасының жаңа Заңы қабылданды, онда алғашқы рет заң айналымына “валюталық бақылау агенттері” институты, яғни уәкілетті банктер және банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын уәкілетті ұйымдар, сондай-ақ алынған лицензияларға сәйкес операциялар жүргізу

кезінде валюталық заңнаманы сақтауды бақылау міндеті жүктелген басқа ұйымдар енгізілді, валюталық бақылау органдарының және агенттерінің лауазымды тұлғаларының құқықтары мен міндеттері белгіленді.

Қазақстан Республикасы Президентінің “Қазақстанның 2030 жылға дейінгі Даму стратегиясын іске асыру жөніндегі одан арғы шаралар туралы” 2002 жылғы 28 наурыздағы № 827 Жарлығын жүзеге асыру мақсатында Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2003 жылғы 29 қаңтардағы № 103 қаулысымен ҚР Ұлттық Банкі әзірлеген Қазақстан Республикасында валюталық режимді ырықтандырудың 2003-2004 жылдарға арналған бағдарламасы (бұдан әрі Валюталық режимді ырықтандырудың 2003-2004 жылдарға арналған бағдарламасы) бекітілді.

Бағдарламаның негізгі мақсаты Қазақстан резиденттерінің инвестициялық мүмкіндіктерін кеңейту есебінен валюта қаражатын пайдалану тиімділігін арттыру, шетелге қаржы инвестицияларының стратегиясын дайындау, сондай-ақ Қазақстан Республикасындағы валюталық режимді ырықтандырудың ұзақ мерзімді мақсатына сәйкес тұрақты экономикалық өсуді ынталандыру болды.

Осы мақсатқа жету үшін ырықтандырудың бірінші кезеңі шеңберінде мынадай міндеттерді жүзеге асыру болжанды:

1) резидент еместердің инвестициялық сипаттағы бағалы қағаздарына инвестицияларды валюталық реттеу режимін жұмсарту арқылы инвестициялық портфельді түрлендіруге жағдайлар жасау;

2) резиденттердің республиканың өндірістік әлуетін кеңейтетін, жаңа перспективалық нарықтарға кіруге жағдайлар жасайтын және инвестициялау объектісін бақылаудың қажетті деңгейін беретін шетелге тікелей инвестицияларын ынталандыру;

3) сыртқы экономикалық операцияларды жүзеге асыру кезінде шамадан тыс әкімшілік кедергілерді жоюмен қатар неғұрлым маңызды валюталық операцияларды валюталық реттеу және экспорттық-импорттық валюталық бақылаудың тиімділігін арттыру;

4) валюталық операциялардың статистикалық есебін одан әрі жетілдіру және капиталдың неғұрлым еркін қозғалысына байланысты тәуекелдерді төмендету (Валюталық режимді ырықтандырудың 2003-2004 жылдарға арналған бағдарламасының 4-тарауы).

Валюталық реттеу режимдерін ретке келтіру және валюталық қатынастардың осы кезеңінің және жүйелі ырықтандырудың талаптарына сай келетін тиісті құқықтық база жасау қажеттілігі негізгі нормалар мен ережелерді жүйеге келтіретін “Валюталық реттеу және валюталық бақылау туралы” жаңа заңды және капитал қозғалысына байланысты валюталық операциялардың барлық санатын – лицензиялау, тіркеу, хабарлау режимдерін валюталық реттеуді, тәртібі мен рәсімдерін реттейтін бірыңғай нормативтік құқықтық актіні әзірлеуді талап етті, бұл оларды біркелкі түсінуді және қолдануды қамтамасыз еткен болар еді.

Осы бағдарламаны жүзеге асыру шеңберінде 2005 жылғы 13 маусымда “Валюталық реттеу және валюталық бақылау туралы” ҚР Заңы қабылданды, ол 2005 жылғы 18 желтоқсаннан бастап күшіне енгізілді.

Осы заң жобасында валюталық операцияларды ағымдағы және капитал қозғалысына байланысты операциялар деп бөлу жоқ. Осымен қатар базалық актив, туынды қаржылық құралдар және қаржылық заемдар сияқты жаңа ұғымдар енгізілді. Заң жобасында валюталық операцияларды лицензиялаумен және тіркеумен қатар сондай-ақ валюталық операциялар туралы хабарлаудың жаңа режимінің негізгі рәсімдері көрсетілді, бұл режим операцияларды жүргізуді шектемейді, керісінше валюталық құндылықтардың қозғалысы туралы ақпараттың көзі болып табылады.

“Валюталық реттеу және валюталық бақылау туралы” ҚР Заңы негізінде Ұлттық Банк “Қазақстан Республикасында валюталық операцияларды жүзеге асыру ережесін” әзірлеп, Басқарманың 2005 жылғы 29 қазандағы қаулысымен бекітті. Ұлттық Банктің басқа да нормативтік құқықтық актілеріне және Қазақстан Республикасының әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы кодексіне валюталық операцияларды жүргізу кезінде талаптарды орындамағаны үшін жауапкершілікті айқындау бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізілді.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2004 жылғы 25 маусымдағы № 705 қаулысымен мақұлданған Қазақстан Республикасында Валюталық режимді ырықтандырудың 2005-2007 жылдарға арналған бағдарламасы шеңберінде қабылданған валюталық режимді ырықтандырудың екінші кезеңін жүзеге асыру жағдайында валюталық операцияларды жүргізуге арналған шектеулерді біртіндеп жою және 2007 жылдан бастап ұлттық валютаның толық айырбасталуына көшу көзделді.

Сонымен, “Валюталық реттеу және валюталық бақылау туралы” ҚР Заңының 34-бабының 1 және 2-тармақтарына сәйкес 2007 жылғы 1 қаңтардан бастап валюталық операцияларды лицензиялау жойылады және мәміле (сыртқы сауда келісім-шарттарының) талаптарында көзделген мерзімдерге қатысты шетел және ұлттық валютасын қайтару қағидаттарына көшу жүзеге асырылады.

Валюталық операцияларды жүргізудің рұқсат беру тәртібінен 2007 жылдан бастап кейінгі мониторинг және іріктеп бақылау жүйесіне тиімді көшуді қамтамасыз ету өз кезегінде валюталық операцияларды жүзеге асыруға байланысты сыртқы және ішкі экономикалық тәуекелдерді реттеудің жаңа тәсілдерін әзірлеуді талап етеді.

Осылайша, валюталық реттеу мен валюталық бақылаудың әкімшілік рәсімдерін жеңілдетуге бағытталған іс-шараларды жүзеге асыру Қазақстан резиденттерінің тәуекелдерді басқарудың және хеджирлеудің тиімді стратегиясын неғұрлым белсенді пайдалануға арналған қажетті жағдайлар жасауы тиіс. Мамандардың бағалауы бойынша валюталық бақылау агенттерінің функцияларын қысқарту екінші деңгейдегі банктердің шығындарын азайтуға және олардың бәсекеге қабілеттігін арттыруға мүмкіндік жасайтын болады, ал валюталық операцияларды жүргізу тәртібін жеңілдету сыртқы экономикалық қызметке қатысушылардың әкімшілік шығасыларын азайтады және капиталды жасырын әкету ауқымын қысқартуға жанама әсер етеді.

Либерализация финансового сектора: поможет ли она решить проблемы кредитования сельского хозяйства?

Абильмажинова С.К.

Начальник сводно-экономического отдела Акмолинского филиала
Национального Банка Республики Казахстан

Развитие сельскохозяйственной отрасли производства, характеризующегося сезонностью производственного цикла, требует привлечения заемных ресурсов. Кооперация позволит улучшить финансовые возможности участников путем концентрации собственных финансовых ресурсов, а также создаст благоприятные условия для привлечения займов различных финансовых институтов.

В совместном заявлении Правительства Республики Казахстан и Национального банка Республики Казахстан №141 от 1 марта 2006 года, «Об основных направлениях экономической и социальной политики и прогнозе экономических показателей на 2006 год» развитие аграрного сектора обозначено одним из приоритетов экономической и социальной политики государства на 2006 год.

С текущего года начинается реализация Концепции устойчивого развития агропромышленного комплекса РК на 2006–2010 годы, основными приоритетами которой намечены обеспечение устойчивости развития агропромышленного комплекса на основе роста производительности и доходности отраслей агропромышленного комплекса, а также развитие национальных конкурентных преимуществ отечественной продукции.

При этом на среднесрочную перспективу перед отраслью поставлены задачи:

- индустриализация агропромышленного комплекса через принятие мер по качественному росту технической оснащенности отраслей агропромышленного комплекса, соблюдению научно обоснованных технологий, усилению научного обеспечения и внедрения инновационных разработок, формированию системы кадрового обеспечения в соответствии с потребностями реального сектора;
- развитие обслуживающей инфраструктуры, включая формирование системы оценки безопасности и качества продукции в соответствии с международными требованиями;
- развитие национальных конкурентных преимуществ агропромышленного комплекса через поддержку кластерных инициатив;
- совершенствование механизмов государственного регулирования продовольственных рынков.

По оперативным статистическим данным, по итогам 2005 года доля сельскохозяйственного производства в структуре валового регионального продукта республики сложилась на уровне 479,7 млрд. тенге и составила 7,1 %. При этом основными производителями сельскохозяйственной продукции являются Костанайская (14,1%), Алматинская (13,8%), Северо-Казахстанская (12,1%), Южно-Казахстанская (11,7%) и Акмолинская (10,7%) области.

В структуре экономики Акмолинской области за 2005 год доля аграрного сектора составила 28,8%, традиционно определяя лидирующую отрасль экономики региона. Рост объема продукции аграрного сектора за истекший год по области составил 11%, это во многом связано с реализацией Государственной агропродовольственной программы на 2003-2005 годы, разносторонней финансовой поддержкой государства. По статистически данным курирующих исполнительных органов за период действия программы 2003-2005 годы в отрасль направлено 11,7 млрд. тенге бюджетных средств, в том числе и на возвратной основе.

Итоги реализации Программы в области свидетельствуют о достижении отдельных положительных результатов, однако конечной цели - создание основы для производства конкурентоспособной продукции, формирование сбалансированных рынков производства и

реализации не достигло. В предстоящей среднесрочной перспективе необходима дальнейшая работа. При этом одной из важнейших задач является достижение наиболее эффективного режима финансирования отрасли, направленного на саморазвитие предприятий, искоренения принципа получения разовой прибыли, в пользу расширения и развития предпринимательской инициативы.

Сельскохозяйственная отрасль находится на пороге нового этапа, который должен обеспечить ее эффективное развитие в условиях открытой экономики и мировой системы торговли продуктами питания и сельскохозяйственной продукции. Сегодня необходимо принятие всесторонних мер по поддержке отечественного товаропроизводителя, обеспечению благоприятных стартовых условий для вступления в условия открытого рынка.

Развитие сельскохозяйственной отрасли производства, в силу специфичности производства, характеризующегося ярко выраженной сезонностью производственного цикла требует привлечения заемных ресурсов. Сельскохозяйственное производство остро нуждается в сезонном кредитовании с целевым использованием полученных ресурсов на покупку ГСМ, удобрений, запасных частей и других видов оборотных средств. Общая потребность сельхозпредприятий республики в кредитных ресурсах только на пополнение оборотных средств для выполнения посевных и уборочных работ в растениеводстве, по данным специалистов, ежегодно составляет 25-30 млрд. тенге.

Взаимодействие же предприятий аграрного сектора с банковскими и кредитными учреждениями на сегодняшний день сталкивается с рядом трудностей, непосредственно связанных с проблемными вопросами отрасли.

Анализ структуры кредитных вложений банков и валового регионального продукта области, свидетельствует о значительной диспропорции структуры валового продукта и кредитных вложений. Так, в общем объеме валового регионального продукта области, составляющего 178,3 млрд. тенге (по итогам 2005 года), на сельское хозяйство приходится – 28,8%, промышленность – 20,4%, торговлю – 10,5%, транспорт и связь -14,2%, строительство - 1,8%, прочие –24,3%.

Вышеуказанное позволяет сделать вывод, что сельскохозяйственные товаропроизводители, являясь основным звеном экономики области не являются приоритетными заемщиками на рынке финансовых услуг, хотя некоторая тенденция перелива кредитных ресурсов из сферы торговли в отрасль сельского хозяйства наблюдается.

Динамика кредитных вложений банков второго уровня по Акмолинской области

Отрасли	на 1.01.03 г.		на 1.01.04 г.		на 1.01.05 г.		на 1.01.06 г.	
Сельское хозяйство	1115,8	12,7%	4955,5	37,7%	1662,2	16,1%	3708,2	16,6%
Торговля	5620,1	64,3%	5063,4	38,5%	2546,4	24,6%	3351,3	15 %
Промышленность	1115,8	12,8%	264,5	2,0%	296,3	2,86%	1959,5	8,7%
Прочие	887,6	10,2%	2850,6	21,7%	5825,9	56,3%	13330,7	59,7%
Всего	8739,3	100%	13134	100%	10330,8	100%	22349,7	100%

Таким образом, на сегодняшний день кредитная политика банков второго уровня больше заинтересована в получении краткосрочной финансовой выгоды, нежели в установлении стратегических взаимосвязей с ведущей отраслью экономики области. Банки переживают бум потребительского кредитования.

Причиной трудностей во взаимоотношениях банков и сельхозпредприятиями являются слабость залоговой базы и значительными накладными расходами кредитного процесса. Наблюдавшаяся в течение 1990-2000 г.г. реструктуризация сельхозформирований усугубила ситуацию с низкой платежеспособностью предприятий, общее количество сельскохозяйственных предприятий всех форм хозяйствования республики возросло с 4918 до 111899 предприятий. Раздробление сельскохозяйственных формирований привело к появлению большого количества мелких и средних предприятий, развалу имевшейся

материально-технической базы. К 2001 году, по оценке специалистов, изношенность машинно-тракторного парка сельскохозяйственной отрасли страны, составляла 80%.

Таким образом, кредитование сельского хозяйства связано со многими трудностями: сезонный характер производства с продолжительным производственным циклом, отсутствие ликвидного залога, высокая степень риска производства (природный фактор).

При сложившейся ситуации с целью концентрации финансовых средств сельхозтоваропроизводителей и создания альтернативных источников кредитования на селе была создана законодательная база для создания сельских кредитных товариществ (СКТ). Сегодня в регионе они являются единственными жизнеспособными финансовыми организациями, действующими на основе самоорганизации сельхозтоваропроизводителей.

Стимулом к созданию СКТ являлось выделение государственных средств на кредитной основе через ЗАО «Аграрная кредитная корпорация» (Корпорация).

По состоянию на 1 января 2006 года в области создано 11 сельских кредитных товариществ, число потенциальных участников которых составило 222 единицы, а уставный капитал составляет 312 млн. тенге. Фактически организовали кредитную деятельность и стабильно функционируют 6 организаций. По данным статистической отчетности, представляемой кредитными товариществами объем совокупного уставного капитала, сформированного для обеспечения кредитной деятельности и получения ресурсов из государственного бюджета в соответствии с установленными требованиями составил 286,8 млн. тенге. В их активах числится ссудная задолженность сельхозпредприятий – участников в сумме 1,8 млрд. тенге. Для сравнения в кредитных портфелях банков второго уровня области числится задолженность аграриев в сумме 3,7 млрд. тенге.

Решающим фактором в деятельности товариществ является разница в стоимости кредитных ресурсов, так, если средняя ставка по кредитам банков за 2006 год составила 19 % годовых, то стоимость кредитов товариществ составляет 8% годовых.

Показатели кредитной деятельности СКТ Акмолинской области

	на 1.01.04 г.	на 1.01.05 г.	на 1.01.06 г.
Количество СКТ	3	4	6
Оплаченный уставный капитал, млн. тенге	106,8	178,5	286,8
Ресурсы корпорации, млн. тенге	602,2	873,4	1786,9
Задолженность по кредитам, млн. тенге	612,8	918,4	1859,1
в т.ч. просроч. млн. тенге	0	1,7	12,1
Ставка, % годовых	8-10%	8-10%	8-10%

Как видно из указанных данных собственные возможности кредитных товариществ невелики – 96% кредитов осуществлено за счет ресурсов корпорации, но хорошим показателем является возвратность кредитов и низкий уровень просроченной задолженности.

За истекшие 5 лет сельские кредитные товарищества доказали свою жизнеспособность и стабильность, позволили адресно направлять кредитные ресурсы непосредственно на нужды сельскохозяйственного товаропроизводителя при этом значительно сокращая накладные расходы и обеспечивая возвратность средств. Способствуя формированию у участников навыков финансовой дисциплины и ответственности за своевременный возврат ресурсов.

Положительным моментом является направление значительной доли ресурсов - 77 % долгосрочных кредитов на приобретение основных средств, обновление машино - тракторного парка. Слабым звеном в деятельности СКТ является узкая направленность вложений, поскольку основной прибыльной отраслью деятельности сельского хозяйства региона является зерноводство, то в целях минимизации рисков, этой отрасли отдается предпочтение. Проблема заключается в отсутствии комплексного подхода к производству и

переработке сельскохозяйственной продукции, снижающего затраты и исключаящее двойное налогообложение, а также созданию продукции с высокой добавленной стоимостью.

Упрощение порядка создания кредитных товариществ - отмена лицензирования, снимают требования по капитализации товариществ, дополнительную отчетную нагрузку и контроль. При этом указанные требования и функции по их контролю фактически переходят ЗАО «Аграрная кредитная корпорация» как администратора государственной программы по выделению кредитных ресурсов.

Отмена лицензирования кредитных товариществ и ломбардов и соответственно требований по их капитализации могут создать благоприятную среду для активизации мелких предприятий и частных хозяйств, однако опыт создания МКО в Акмолинском регионе свидетельствует о вялом интересе сельскохозяйственных предприятий к микрокредитованию, несмотря на активную разъяснительную работу исполнительных органов областного и районного уровня. При наличии спроса на микрокредиты у населения, предприниматели не заинтересованы в создании МКО. По данным юстиции в области на начало года зарегистрировано 8 МКО, практически все они созданы в г.Кокшетау и не охватывают аграрный сектор даже на уровне домашних хозяйств.

Поэтому более эффективным, считаем дальнейшее развитие СКТ, создание предпосылок для создания в рамках одного товарищества технологической цепочки, включающей стадию от производства до переработки продукции. Либо разработки дополнительных схем взаимного кредитования, позволяющих обеспечить выделение средств в рамках производственных циклов от стадии производства сырья до их переработки.

Сегодня рынок действует благодаря отдельным крупным производителям и большому числу мелких розничных торговцев. Кооперация позволит улучшить положение своих участников путем рационального использования совместных ресурсов, исключая параллельности в работе и посредников, будет решена проблема обновления оборудования и внедрения новых технологий. Новой структуре легче предусмотреть службы транспортного обеспечения, сертификации и контроля продукции, информационно - маркетингового обслуживания.

В рамках объединения финансирование может быть организовано по нескольким направлениям: собственные средства, республиканские и банковские средства, средства отечественных инвесторов, средства иностранных организаций и инвесторов. Определяющим фактором для получения кредитов и привлечения инвесторов является возврат заемных средств, обеспечиваемый совокупной залоговой массой.

Это означает, что эффективным решением одинаковых проблем для отдельных предприятий, является их объединение, основанное на взаимопомощи, обеспечивающее не прекращение самостоятельной экономической деятельности, а усиливающее, развивающее ее.

При этих условиях решение задачи развития сельского хозяйства, пищевой промышленности – определенной как одной из направлений кластерных инициатив государства будет наиболее результативным.

Қаржы секторын ырықтандыру: ол ауыл шаруашылығын кредиттеу проблемасын шешуге көмектесе ала ма?

Әбілмәжінова С.Қ.

Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің Ақмола филиалы
Жиынтық-экономикалық бөлімінің бастығы

Өндірістің маусымдық өндіріс циклімен сипатталатын ауылшаруашылық саласын дамыту заемдық ресурстарды тартуды талап етеді. Кооперация меншікті қаржы ресурстарын шоғырландыру арқылы қатысушылардың қаржылық мүмкіндіктерін жақсартуға, сондай-ақ түрлі қаржы институттарының заемдарын тартуға арналған қолайлы жағдайлар жасауға мүмкіндік жасайды.

Қазақстан Республикасының Үкіметі мен Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің “2006 жылға арналған экономикалық және әлеуметтік саясатының негізгі бағыттары және экономикалық көрсеткіштердің болжамы туралы” 2006 жылғы 1 наурыздағы № 141 бірлескен мәлімдемесінде аграрлық сектордың дамуы мемлекеттің 2006 жылға арналған экономикалық және әлеуметтік саясаты басымдықтарының бірі болып белгіленді.

Ағымдағы жылдан бастап ҚР агроөнеркәсіп кешенін тұрақты дамытудың 2006-2010 жылдарға арналған тұжырымдамасын жүзеге асыру басталады, оның негізгі басымдықтары агроөнеркәсіп кешені салаларының өнімділігі мен кірістілігінің өсуі негізінде агроөнеркәсіп кешенінің тұрақты дамуын қамтамасыз ету, сондай-ақ отандық өнімнің ұлттық бәсекелестік артықшылықтарын дамыту болып белгіленді.

Бұл ретте сала алдына орта мерзімді перспективаға мынадай міндеттер қойылды:

- агроөнеркәсіп кешені салаларын техникалық жарақтандырудың сапалық өсуі, ғылыми негізделген технологияларды сақтау, инновациялық әзірлемелерді ғылыми қамтамасыз етуді және ендіруді күшейту, нақты сектордың қажеттілігіне сәйкес мамандармен қамтамасыз ету жүйесін қалыптастыру жөнінде шаралар қабылдау арқылы агроөнеркәсіп кешенін индустриализациялау;

- халықаралық талаптарға сәйкес өнімнің қауіпсіздігін және сапасын бағалау жүйесін қалыптастыруды қоса алғанда қызмет көрсететін инфрақұрылымды дамыту;

- кластерлік бастамаларды қолдау арқылы агроөнеркәсіп кешенінің ұлттық бәсекелестік артықшылықтарын дамыту;

- азық-түлік нарықтарын мемлекеттік реттеу тетіктерін жетілдіру.

2005 жылдың қорытындысы жөніндегі жедел статистикалық деректер бойынша республиканың жиынтық аймақтық өнім құрылымындағы ауылшаруашылық өндірісінің үлесі 479,7 млрд. теңге деңгейінде қалыптасты және 7,1 % болды. Бұл ретте ауылшаруашылық өнімнің негізгі өндірушілері Қостанай (14,1%), Алматы (13,8%), Солтүстік Қазақстан (12,1%), Оңтүстік Қазақстан (11,7%) және Ақмола (10,7%) облыстары болып табылады.

2005 жылы Ақмола облысы экономикасының құрылымындағы аграрлық сектордың үлесі аймақ экономикасының көшбасы саласын дәстүрлі түрде айқындай отырып, 28,8% болды. Аграрлық сектор өнімі көлемінің өткен жылғы өсуі облыс бойынша 11% құрады, бұл көбінесе 2003-2005 жылдарға арналған Мемлекеттік аграрлық азық-түлік бағдарламасын жүзеге асыруға, мемлекеттің жан-жақты қаржылық қолдауына байланысты. Жетекші атқарушы органдардың бағдарламаның қолданылу кезеңіндегі статистикалық деректері бойынша 2003-2005 жылдары салаға 11,7 млрд. теңге бюджеттік қаражат жұмсалды, оның ішінде қайтару негізінде.

Облыстағы Бағдарламаны жүзеге асырудың қорытындысы жекелеген оң нәтижеге қол жеткізілгендігін растайды, дегенмен түпкілікті мақсат – бәсекеге қабілетті өнім өндірісіне арналған негіз жасауға, теңестірілген өндіріс нарықтарын қалыптастыруға және жүзеге асыруға қол жеткізілген жоқ. Алда тұрған орта мерзімді перспективада одан әрі жұмыс жүргізу қажет. Бұл ретте маңызды міндеттердің бірі саланы қаржыландырудың

кәсіпорындардың өзін-өзі дамытуына бағытталған неғұрлым тиімді режиміне қол жеткізу, кәсіпкерлік бастаманы кеңейту және дамыту пайдасына бір жолғы пайда алу қағидатын жою болып табылады.

Ауылшаруашылық саласы жаңа кезең алдында тұр, бұл кезең оның ашық экономика және тамақ өнімдері мен ауылшаруашылық өнімі саудасының әлемдік жүйесі жағдайында тиімді дамуын қамтамасыз етуі тиіс. Бүгінгі күні отандық тауар өндірушіні қолдау, ашық нарық жағдайына кіруге арналған қолайлы бастапқы шарттарды қамтамасыз ету жөніндегі жан-жақты шараларды қабылдау қажет.

Өндірістің айқын көрсетілген маусымдық өндіріс циклімен сипатталатын ерекшелігіне байланысты ауылшаруашылық саласын дамыту заемдық ресурстарды тартуды талап етеді. Ауылшаруашылық өндірісі ЖЖМ, тыңайтқыш, қосалқы бөлшектер және айналым құралдарының басқа түрлерін сатып алу үшін алынған ресурстарды мақсатты пайдаланумен маусымдық кредиттеуге өте мұқтаж. Республиканың ауылшаруашылық кәсіпорындарының дала шаруашылығындағы астық себу және жинау жұмысын орындау үшін айналым қаражатын толықтыруға ғана арналған кредит ресурстарына деген жалпы қажеттілігі мамандардың деректері бойынша жыл сайын 25-30 млрд. теңгені құрайды.

Аграрлық сектор кәсіпорындарының банктік және кредиттік мекемелермен өзара іс-әрекет жасауы бүгінгі күні саланың проблемалық мәселелеріне тікелей байланысты бірқатар қиындықтарға душар болуда.

Облыс банктерінің кредиттік салымдарының және аймақтық жиынтық өнімнің құрылымын талдау жиынтық өнім және кредиттік салымдар құрылымының біршама сәйкессіздігін растайды. Мәселен, облыстың 178,3 млрд. теңгені құрайтын (2005 жылдың қорытындысы бойынша) аймақтық жиынтық өнімінің жалпы көлемінде ауылшаруашылығы – 28,8%, өнеркәсіп – 20,4%, сауда – 10,5%, көлік және байланыс – 14,2%, құрылыс – 1,8%, басқалары – 24,3% болады.

Жоғарыда көрсетілген деректер сауда саласынан ауылшаруашылық саласына кредит ресурстарының кейбір құйылу үрдісі байқалып отырса да, ауылшаруашылық тауарын өндірушілер облыс экономикасының негізгі буыны болып табыла отырып, қаржылық қызмет көрсету нарығындағы артықшылықты заемшылар болып табылмайды деген тұжырым жасауға мүмкіндік береді.

Ақмола облысы бойынша екінші деңгейдегі банктердің кредиттік салымдарының динамикасы

Салалар	1.01.03 ж.		1.01.04 ж.		1.01.05 ж.		1.01.06 ж.	
Ауылшаруашылығы	1115,8	12,7%	4955,5	37,7%	1662,2	16,1%	3708,2	16,6%
Сауда	5620,1	64,3%	5063,4	38,5%	2546,4	24,6%	3351,3	15 %
Өнеркәсіп	1115,8	12,8%	264,5	2,0%	296,3	2,86%	1959,5	8,7%
Басқалары	887,6	10,2%	2850,6	21,7%	5825,9	56,3%	13330,7	59,7%
Барлығы	8739,3	100%	13134	100%	10330,8	100%	22349,7	100%

Осылайша алғанда, бүгінгі күні екінші деңгейдегі банктердің кредит саясаты облыс экономикасының жетекші саласымен өзара стратегиялық байланыс орнатудан гөрі, қысқа мерзімді қаржылық пайда алуға көп мүдделі. Банктер тұтынушылық кредиттеу дүрбелеңін бастан кешіруде.

Банктер мен ауылшаруашылық кәсіпорындарының өзара қарым-қатынасындағы қиындықтың себебі кепілдік базаның әлсіздігі және кредиттік процестің едәуір үстеме шығыстары болып табылады. 1990-2000 жылдар ішінде байқалған ауылшаруашылық құрамаларын қайта құрылымдау кәсіпорындардың төлем жасауға төмен қабілеттілігімен жағдайды ушықтырды, республиканың шаруашылық жүргізудің барлық нысанындағы ауылшаруашылық кәсіпорындарының жалпы саны 4918-ден 111899-ға өсті.

Ауылшаруашылық құрамаларын бөлшектеу ұсақ және орта кәсіпорындар санының көп болуына, қолда бар материалдық-техникалық базаның бүлінуіне әкеп соқты. 2001 жылы мамандардың бағалауы бойынша елдің ауылшаруашылық саласының машина-трактор паркінің тозуы 80% болды.

Осылайша алғанда, ауылшаруашылығын кредиттеу көптеген қиындықтарға байланысты: өндірістің ұзақ өндірістік циклі бар маусымдық сипаты, өтімді кепілдің болмауы, өндіріс тәуекелінің жоғары дәрежесі (табиғат факторы).

Қалыптасқан жағдай кезінде ауылшаруашылық өндірушілерінің қаржы құралдарын шоғырландыру және кредиттеудің балама көздерін жасау мақсатында ауылда ауылдық кредиттік серіктестіктер (АКС) құруға арналған заңнама базасы жасалды. Бүгінгі күні олар аймақта ауылшаруашылық тауар өндірушілерінің өзін-өзі ұйымдастыру негізінде іс-әрекет жасайтын жұмыс жасауға қабілетті жалғыз қаржы ұйымдары болып табылады.

“Аграрлық кредиттік корпорация” ЖАҚ (Корпорация) арқылы кредит негізінде мемлекеттік қаражат бөлу АКС құруға ынталандыру болып табылды.

2006 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша облыста 11 ауылдық кредиттік серіктестік құрылды, олардың әлуетті қатысушыларының саны 222 бірлік болды, ал жарғылық капитал 312 млн. теңгені құрады. Шын мәнінде 6 ұйым кредиттік қызметті қалыптастырды және тұрақты жұмыс істеуде. Кредиттік серіктестіктер ұсынатын статистикалық есептіліктің деректері бойынша кредиттік қызметті қамтамасыз ету және мемлекеттік бюджеттен ресурстар алу үшін белгіленген талаптарға сәйкес қалыптастырылған жиынтық жарғылық капиталдың көлемі 286,8 млн. теңге болды. Олардың активтерінде қатысушы ауылшаруашылық кәсіпорындарының несие берешегі 1,8 млрд. теңге сомасында есепке алынған. Салыстыру үшін облыстағы екінші деңгейдегі банктердің кредиттік портфельдерінде аграрийлердің берешегі 3,7 млрд. теңге сомасында есепке алынған.

Серіктестіктердің қызметінде шешуші фактор кредиттік ресурстардың құнындағы айырма болып табылады, егер банктердің кредиттері бойынша орташа ставка 2006 жылы жылдық 19% құраса, онда серіктестіктер кредиттерінің құны жылдық 8% құрайды.

Ақмола облысының АКС кредиттік қызметінің көрсеткіштері

	1.01.04 ж.	1.01.05 ж.	1.01.06 ж.
АКС саны	3	4	6
Төленген жарғылық капитал, млн. теңге	106,8	178,5	286,8
Корпорацияның ресурстары, млн. теңге	602,2	873,4	1786,9
Кредиттер бойынша берешек, млн. теңге	612,8	918,4	1859,1
оның ішінде мерзімі өткен, млн. теңге	0	1,7	12,1
Ставка, жылдық %	8-10%	8-10%	8-10%

Көрсетілген деректерден көрініп отырғандай, кредиттік серіктестіктердің өз мүмкіндіктері көп емес – кредиттердің 96%-ы корпорациялардың ресурстары есебінен жүзеге асырылды, бірақ кредиттердің қайтарылуы және мерзімі өткен берешектің төмен деңгейі жақсы көрсеткіш болып табылады.

Өткен 5 жыл ішінде ауылдық кредиттік серіктестіктер өзінің жұмыс қабілеттілігін және тұрақтылығын дәлелдеді, кредиттік ресурстарды тікелей ауылшаруашылық тауар өндірушілерінің мұқтажына арнайы бағыттауға мүмкіндік берді, бұл ретте үстеме шығыстар едәуір қысқартылды және қаражаттың қайтарымдылығы қамтамасыз етілді. Қатысушыларда қаржылық тәртіп дағдыларын және ресурстардың уақтылы қайтарылуына жауапкершілікті қалыптастыруға мүмкіндік жасалды.

Ресурстардың едәуір бөлігі – ұзақ мерзімді кредиттердің 77%-ы негізгі құрал-жабдықтарды сатып алуға, машина-трактор паркін жаңартуға бағытталуы оң жағдай болып табылады. Салымдар бағытының тарлығы АКС қызметінің әлсіз буыны болып табылады, себебі аймақтың ауылшаруашылық қызметінің негізгі пайдалы саласы астық шаруашылығы

болса, онда тәуекелдерді төмендету мақсатында осы салаға басымдық беріледі. Проблема шығындарды төмендететін және қосарланған салықты болдырмайтын ауылшаруашылық өнімін өндіруге және қайта өңдеуге, сондай-ақ жоғары қосарланған құны бар өнімді жасауға кешенді тәсілдердің болмауынан тұрады.

Кредиттік серіктестіктерді құру тәртібін жеңілдету – лицензиялаудың жойылуы серіктестіктерді капиталдандыру жөніндегі талаптарды, қосымша есеп беру жүктемесін және бақылауды алып тастайды. Бұл ретте көрсетілген талаптарды және оларды бақылау жөніндегі функциялар нақты алғанда кредиттік ресурстар бөлу жөніндегі мемлекеттік бағдарламаның басқарушысы ретінде “Аграрлық кредиттік корпорация” ЖАҚ-на өтеді.

Кредиттік серіктестіктер мен ломбардтарды лицензиялауды және тиісінше оларды капиталдандыру жөніндегі талаптарды жою ұсақ кәсіпорындар мен жеке шаруашылықтарды жандандыру үшін қолайлы орта жасауы мүмкін, дегенмен Ақмола аймағында МКҰ құру тәжірибесі облыстық және аудандық деңгейдегі атқарушы органдардың белсенді түсіндірме жұмысына қарамастан ауылшаруашылық кәсіпорындарының микрокредиттеуге енжар қызығушылығын растайды. Халықта микрокредитке сұраныс болған кезде кәсіпкерлер МКҰ құруға мүдделі емес. Әділет деректері бойынша облыста жыл басынан бері 8 МКҰ тіркелген, шын мәнінде олардың барлығы Көкшетау қаласында құрылған және аграрлық секторды тіпті үй шаруашылығы деңгейінде қамтымайды.

Сондықтан АКС одан әрі дамытуды, бір серіктестік шеңберінде өнімді өндіруден қайта өңдеуге дейінгі кезең кіретін технологиялық тізбек жасауға арналған алғышарттар жасауды неғұрлым тиімді деп санаймыз. Не шикізат өндіру кезеңінен оларды қайта өңдеуге дейінгі өндірістік циклдер шеңберінде қаражат бөлуді қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін өзара кредиттеудің қосымша схемаларын әзірлеу.

Нарық бүгінгі күні жекелеген ірі өндірушілердің және ұсақ бөлшек саудагерлердің көп санының арқасында жұмыс істейді. Кооперация өз қатысушыларының жағдайын жұмыстың қатар болуын және делдалдарды алып тастай отырып бірлескен ресурстарды ұтымды пайдалану арқылы жақсартуға мүмкіндік жасайды, жабдықтарды жаңарту және жаңа технологияларды өндіру проблемасы шешілетін болады. Жаңа құрылымда көлікпен қамтамасыз ету қызметін, өнімді сертификаттау мен бақылауды, ақпараттық маркетингтік қызмет көрсетуді қарастыру жеңіл.

Қаржыландыру біріктіру шеңберінде бірнеше бағыт бойынша ұйымдастырылуы мүмкін: меншікті қаражат, республикалық және банктік қаражат, отандық инвесторлардың қаражаты, шетелдік ұйымдар мен инвесторлардың қаражаты. Кредиттер алуға және инвесторлар тартуға арналған айқындаушы фактор жиынтық кепілдік массамен қамтамасыз етілетін заемдық қаражатты қайтару болып табылады.

Бұл жекелеген кәсіпорындар үшін біркелкі проблемаларды тиімді шешу олардың өзара көмек жасауға негізделген, дербес экономикалық қызметті тоқтатуды емес, оны күшейтуді, дамытуды қамтамасыз ететін бірлестігі болып табылады.

Бұл жағдайда мемлекеттің кластерлік бастамалары бағыттарының бірі ретінде айқындалған ауылшаруашылығын, тамақ өнеркәсібін дамыту міндеттерін шешу неғұрлым нәтижелі болады.

Қолма – қол ақшаның қазіргі замандағы ролі

Омарбеков А.Е.,

Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің Қолма-қол ақшамен жұмыс департаменті қорларды жоспарлау басқармасының маман-талдаушысы.

Әрбір мемлекеттің экономикасында ақшаның пайда болуымен оның дамуы тарихта маңызды орын алады. Ақша экономиканың күйзелісі, оның өркендеуіне, оған қоса мемлекеттік бюджеттің кірісін өсірумен қатар тапшылығын қаржыландыруға септігін тигізеді. Осы ұсынылып отырған мақалада ақшаның экономикадағы мәні мен маңызы қарастырылған және жалпы экономиканың әлеуметтік, саяси жағдайларға тигізетін факторлар көрсетілген.

Кез келген экономикалық жүйеде қолма-қол ақшаның алатын ролі аса жоғары болып келеді. Экономикасы ең дамыған, ғылыми техникасы ең озық елдерде ақша массасын құрайтын қолма-қол ақшаға көп көңіл бөледі. Қазіргі замандағы ақша жүйесі ұзақ тарихи дамудың нәтижесінде қалыптасқан, экономикаға қажетті қаражат құралдары да осының нәтижесінде дами бастаған, валютаның тұрақтылығы келесі негізгі көрсеткіштерге байланысты болады: экономиканың көлемі және оның мүмкіндігінен, жалпы ішкі өнімнің (ЖІӨ) мөлшерінен, елдің ғылыми техникалық ілгерлігінен, ақша-несие және бюджет саясаты және басқа да экономикалық көрсеткіштерге байланысты болады.

Көптеген мемлекеттердің тәжірибесі көрсеткендей экономикасы қандай деңгейде дамыған болса да және қолма-қол ақшасыз есеп айырысу құралдары ақша – несие жүйесінің көп бөлігін алса да, экономикадағы қолма-қол ақшаның алатын ролі әлі де ерекше болып келеді.

Еш бір басқа қаржы құралы бұндай әмбебап өтімді көрсеткіштерге ие бола алмайды. К. Марк өз заманында көрсеткендей «жеке адам қоғаммен қарым – қатынасын және қоғамдағы билігін өз қалтасында тасиды».

Экономикалық және қоғамдық күйзелістер кезінде ақша жүйесінің тұрақтылығы төмендей түседі, нақты айтқанда бұл уақытта қолма-қол ақшамен орындалатын операциялардың көлемі мен ролі арта түседі. Экономикалық, әлеуметтік және саяси тұрақсыздықтар кезінде ақша жүйесіндегі қолма-қол ақшаның ролі бірінші орынға шыға бастайды.

Бұндай кезде ақша жүйесіне қойылатын шарттардың бәрін қолма-қол ақша орындай алады. Өйткені ақша активтері қолма-қол ақшаның арқасында дами бастады.

Ақша массаның жүйесіндегі қолма-қол ақшасыз есебі жақсы жұмыс істейтін және дамыған жүйеде қолма-қол ақша 12-15% құрайды.

Ақша жүйесінің құрамына көптеген факторлар әсер етеді. Ақшаның көлемі экономиканың қажеттілігін қанағаттандыру үшін қажет және ол өндірілген өніммен және көрсетілген қызметпен, олардың бағамы және ақшаның жылдамдығымен тығыз байланысты болып келеді. Экономика теориясында бұл байланыс «ақшаның сатып алу күші» деген американың экономисі Фишердің жұмысында формула түрінде көрсетілген.

$$MV=PY$$

Бұл формула экономиканың ақшадағы қажеттілігін экономикадағы ақшаның шығарылған көлемі және оның айналым жылдамдығы, өндірілген табыстың бағасымен мөлшеріне тең болады.

Осыған қоса бұл формулада көптеген әсер ететін факторлардың түрлері бар, олар: экономикалық, әлеуметтік жағдайлар, ғылыми - техникалық жетістіктер, тағы басқа факторлар. Осы аталғандар ақша құралдарының қажеттілігіне өз әсерін тигізеді.

Ақша массасындағы ақшаның саны тек қана экономикалық заңдылықтармен ғана анықталмай, сонымен бірге мемлекеттің нарықтық факторларды реттеумен қатар төлем айналысының қызметіне де байланысты болады.

Әдетте ақшаның мөлшерін жалпы ішкі өнімнің көлемімен салыстырады, өйткені жалпы ішкі өнім соңғы өткізілген тауармен көрсетілген қызметті көрсетеді.

Неғұрлым экономиканың құрылымы күрделі болған сайын, соғұрлым ақша келісімдері орындалады.

Осы операциялардың негізгі бөлігі қолма-қол ақшасыз есеп айырысумен жүргізіледі. Сонымен қатар қолма-қол ақшасыз есеп айырысумен бірге, қолма-қол ақшаны операцияларда қолдану мөлшері де жоғары болады.

Шаруа субъектілері қолданылатын қолма-қол ақша келісімдерін байқау үшін республикамыздың картасына қарасақ бәрі анық көрінеді, неге десеңіз, оның бірнеше себептері бар, соның ішінде: облыстың климат жағдайы, региондағы халық тығыздығы, шаруа жүргізу ерекшеліктері, оның өмір салтын жүргізу түрлері, тағы басқа толып жатқан себептерге байланысты болады.

Қолма-қол ақшаның басым бөлігі адамдардың күнделікті өмірінде көп қолданылады. Оның негізгі себебі халық соңғы тауарларды тұтынады. Сондықтан ЖІӨ жеке қажеттілікерге тұтынылатын бөлігі экономикаға қажетті ақшасын қолма-қол ақшаның қажеттілігіне жатқызуға болады. Қолма-қол ақша айналымын реттеу Ұлттық Банктің негізгі бір міндеттері болып табылады, Ұлттық Банк ұлттық валютаның тұрақтылығымен сенімділігін арттыру үшін әр түрлі іс шаралар жүргізеді.

Ұлттық Банк экономикаға қажетті ақша көлемін анықтайтын объективті факторлардың бәрін ескеріп іс жүзінде қолданылады. Объективті факторлар олар: ақша есебінде қолданылатын ғылыми-техникалық прогресс идеяларын жүзеге асыру, жеке саудадағы ұсақ операциялардың көлемі, шағын және орта бизнестегі жүргізілетін ерекше жұмыстар, мемлекеттегі жоғары табысты адамдардың басылымдылығы.

Көптеген сауда орталықтарында тағы басқа жерлердегі қолма-қол ақшасыз есеп айырысу, яғни пластикалық карточкаларды әр түрлі сауда орталықтарында қолданылады, қазақстан экономикасында қолма-қол ақшаның рөлі әлі өте жоғары.

Оның себебі, халықтың жалпы табыс деңгейінің төмендігі, қолма-қол ақшасыз есеп айырысу жүйесін қолданылатын адамдар санының аздығы, ғылыми-техникалық дамудың жылдамдығына адамдардың психологиясы олардың жалпы бейімделуінің қиындығы.

Қазіргі кезде ақша жүйесінде ғылыми-техникалық прогрестерді қолдану саны шектеулі, көптеген облыстарда, ауылдарда тұрмыс деңгейінің төмендігі инфраструктураның ескіруі, осылардың бәрін қоса алсақ онда қолма-қол ақшаның алатын рөлі біздің республикамызда әлі жоғары деңгейде.

Ұсақ сауда байланыстарда қолма-қол ақшамен есеп айырысу ыңғайлы болып табылады, дамыған елдерде өткізілген зерттеулерге сүйенсек онда қолма-қол ақшаның ұсақ сауда және қызмет көрсетулерде қолма-қол ақшаның басымдылығын анық көруге болады. Ол жерде халықтың 3/4 бөлігі қолма-қол ақшамен есепті жақтаған, мысалға, АҚШ үй шаруашылықтың шығындары 1/3 бөлігі тек қана қолма-қол ақшамен жүргізіледі.

Шағын бизнесте қолма-қол ақшаны қолдану өте лайық болып келеді, өйткені шағын кәсіпорындар өз операцияларын ғылыми-техникалық прогрестің қойылған талаптарын орындау оларға қаражат жағынан көтеру қыйынға соғады.

Соңғы жылдары электрондық карточкалардың дамығанын байқасақ та қолма-қол ақшаның ақша жүйесінде алатын рөлі бәрі бір жоғары мысалы, АҚШ және басқа дамыған елдерде электрондық карточкаларды енгізудің бірінші кезеңінде оларға эйфория байқалған, сол кезде қолма-қол ақша нарықтан жойылып кетеді деп көбісі ой пікір білдірген. Осыған қарамастан қолма-қол ақшаның төлем айналысында басымдылығы байқалады.

Қолма-қол ақшаның рөлі – ол ақша массасындағы ақша құралының ең өтімдісі. Сондықтан ол ақша массасының тұрақтылығымен беріктілігін құрайды, осыған байланысты қолма-қол ақша қоғамның ең бір қажетті бөлігі болып саналады.

Қолма-қол ақша арқылы мемлекеттің экономикалық тұрақтылығымен дамуын байқауға болады. Олар дүние жүзіндегі елдің саяси және экономикалық ролін көрсетеді. Мысалы, АҚШ долларын дамыған және дамып келе жатқан мемлекеттердің ақша

айналысында қолданылуы. Қолма-қол ақша айналымын орталық банктің ұйымдастыру үшін үлкен материалдық шығындар қажет етеді. Олар үлкен спектарлы жұмыс жұмыстарды қамтиды, ақша белгілерін дайындаудан бастап айналым процесіндегі оның сапасымен санын бақылау, ақша белгілерін өңдеу оларды айналымнан алуға дейін жұмыстарды қосады.

Әрине тек қана ақша айналым жұмысын жүзеге асыра отырып төлем жүйесін дамыту мүмкін емес. Тәжірбиеге қолма-қол ақшасыз есеп айырысу жүйесін ендіру Ұлттық Банктің жұмысындағы негізгі бір мақсатты болып табылады.

Негізгі бағыттарды экономика және қаржы жүйесін одан әрі жетілдіру жұмыстарына жұмсау қажет, сонымен бірге нарықтағы субектілер арасындағы өзара есеп айырысу климатын дамыту керек.

Мемлекетіміздің экономикасы, әлеуметтік жағдайы қарқынды тұрақты дамуын жалғастыра берсе, мемлекеттік органдар өзара жұмыс қатынастарын көлеңкелі бизнеспен күресте одан әрі тығыз жүргізе, қазіргі заманға сай техникаларды енгізу жұмыстарымен қатар халықты осы жүйеге ынталандыра берсек, онда экономикамыздың ақша айналым жүйесінде қолма-қол ақшамен қатар, қолма-қол ақшасыз есеп айырысу жүйесі де қарқынды даму жолына түседі.

Кузница профессионалов своего дела.

Араева Е.М.,

Начальник отдела экономического анализа и статистики Карагандинского филиала
Национального Банка Республики Казахстан

Исключительная роль образования, интеллектуальных ресурсов в жизни страны еще раз четко обозначена в Послании Президента народу Казахстана. Сегодня рынок предъявляет все более жесткие требования к квалификации выпускника и репутации учебного заведения, которые во многом определяют востребованность специалиста.

История Карагандинского Финансового института

Одним из приоритетных направлений устойчивого развития Республики Казахстан является образование.

Согласно Конституции, образование в нашей Республике занимает особое место среди приоритетных долгосрочных направлений государства, и, по сути, представляет собой проблему национальной безопасности.

Президент Республики Казахстан в своем Послании отмечает «Страна не умеющая развивать знания, в XXI веке обречена на провал. Мы должны сформировать кадровый задел для высокотехнологических и наукоемких производств. Без современной системы образования и современных менеджеров, мыслящих широко, масштабно, по-новому, мы не сможем создать инновационную экономику».

В целях наиболее полного удовлетворения потребности учреждений Госбанка и сберегательных касс в Казахской ССР в специалистах, дальнейшего расширения подготовки национальных кадров приказом заместителя председателя Правления Государственного банка СССР от 12 августа 1975 года за №145 с 1 января 1976 года в г. Караганде был открыт Учетно-кредитный техникум, который в этом году отметил свой 30-летний юбилей. Учебное заведение стало готовить кадры средней квалификации по специальностям «Денежное обращение и кредит», «Финансирование и кредитование сельского хозяйства», «Учет и оперативная техника в Госбанке».

Открытие в г. Караганде Учетно-кредитного техникума (второго в Казахстане) объясняется развитием в 70-е годы промышленности, транспорта, связи и других отраслей. Открытие Карагандинского Учетно-кредитного техникума явилось историческим событием, которое совпало с началом работы XXV съезда КПСС.

Для решения задач по подготовке специалистов в Караганде был построен и сдан в эксплуатацию в 1976 году современный учебный комплекс, включающий 4-х этажный учебный корпус, 9-ти этажное комфортабельное общежитие, соединенное с учебным корпусом, учебный банк для прохождения производственной практики студентов, 2-х этажное здание, включающее в себе дом культуры и столовую, соединенные галереей с общежитием, а также хозяйственные постройки, овощехранилище, гаражи.

В 1991 году учебное заведение было преобразовано в учетно-кредитный техникум Государственного Банка Республики Казахстан.

За период с 1991 по 1998 годы техникум пережил несколько реорганизаций.

В соответствии с Указом Президента РК №120 от 25 февраля 1993 года и постановлением Государственного Комитета РК по государственному имуществу №42 от 15 июня 1993 года в 1993 году техникум был передан в состав учебно-методического комплекса Казахской Государственной Академии Управления с сохранением статуса юридического лица.

В 1995 году Приказом №312 от 11 декабря Министерством образования РК учетно-кредитному техникуму был присвоен статус колледжа.

Постановлением Правительства РК от 14 января 1997 года №65 «О секторных программах приватизации и реструктуризации» колледж был выставлен на приватизацию. Учебное заведение было преобразовано в негосударственное учреждение «Банковский колледж «Сары-Арка».

20 октября 1998 года негосударственное учреждение «Банковский колледж «Сары-Арка» преобразовано в учебно-методический комплекс Карагандинский финансовый институт.

В настоящее время колледж осуществляет подготовку кадров по 11 специальностям дневной и заочной форм обучения на государственном и русском языках. Это «Право и организация социального обеспечения», «Статистика», «Финансы», «Экономика, бухгалтерский учет и аудит», «Менеджмент», «Оценка», «Банковское дело», «Страховое дело», «Налоговое дело», «Делопроизводство и архивоведение», «Информационные системы».

Укрепление учебно-материальной базы, экономическое развитие института, в том числе колледжа, - одна из приоритетных задач, над которыми ежедневно работает руководство учебного заведения.

С 1994 года и по настоящее время данное учебное заведение возглавляет Букенов Жангельды Кыйсыкович, кандидат экономических наук, профессор. За время работы ему удалось сохранить самые лучшие традиции учетно-кредитного техникума, развить их с учетом современных требований в области образования и подготовки специалистов, создать новое, более совершенное и востребованное временем учебное заведение – Карагандинский финансовый институт, сформировать опытный научно-педагогический коллектив, ответственно решающий государственную программу по подготовке квалифицированных специалистов

За эти годы произошли значительные изменения в учебной и материально-технической базе учебного заведения: приобретены компьютеры нового поколения, учебно-методическая литература, учебная мебель, установлена автономная система отопления. Успешному освоению и закреплению полученных знаний учащихся способствует библиотека с большим книжным фондом, читальный зал и «сервис» центр.

Педагогический коллектив колледжа – это коллектив единомышленников, главной задачей которого является развитие способностей студентов – будущих специалистов, позволяющих им свободно ориентироваться в постоянно меняющихся социальных и жизненных ситуациях.

Карагандинский финансовый институт сегодня - это уникальный многоуровневый образовательный комплекс: лицей-колледж-институт, что в мировой практике является сложившейся традицией. Цель создания такого комплекса - оптимизация образовательной системы, исключение неоднородности дисциплин и программ обучения, унификация образовательных программ однопрофильных специальностей.

Одной из стратегических задач КФИ является подготовка высококвалифицированных, конкурентоспособных и востребованных в условиях рыночной экономики специалистов.

Проводимые ежегодно на базе КФИ научно-практические конференции способствуют возникновению творческих контактов с коллегами из других учебных заведений, с практическими работниками финансовых структур, со школьными учителями; обмену опытом и стимулированию дальнейшей исследовательской деятельности. Это также обеспечивает преемственность образовательной траектории студентов с учетом специфики подготовки в средних школах и требований, предъявляемых работодателями к выпускникам.

За время работы Учетно-кредитного техникума и ныне Карагандинского финансового института подготовлено и выпущено около 10000 квалифицированных дипломированных специалистов. Выпускники данного учебного заведения отличались основательными теоретическими и практическими знаниями. Это – результат слаженной, творческой и ответственной работы педагогического коллектива и его руководителей. Свои профессиональные знания, жизненную мудрость, практический опыт они передают

молодому поколению на современном уровне. Выпускники техникума работают практически во всех банковских учреждениях и финансовых структурах Республики Казахстан. Многие выпускники занимают руководящие должности не только в финансовых, но и других различных структурах Карагандинской области.

Это Ибраев Ельтай Мейрамович - директор Карагандинского филиала АО «Банк Каспийский», Федоров Александр Николаевич – директор Северо-Казахстанского филиала «БанкЦентрКредит», Петрова Надежда Александровна – заместитель директора Карагандинского филиала Народного Банка, Яковлева Ирина Иосифовна – директор Карагандинского филиала АО «КазИнкомбанк», Матвеева Наталья Ивановна – заместитель директора Павлодарского филиала ГУ «Национальный Банк Республики Казахстан», Ли Дмитрий Альбертович - заместитель директора Карагандинского филиала АО «Альянс Банк», Кадерманова Ырымбала Кенжебаевна – главный бухгалтер АТФ Банка. Начальники отделов: Буренкова Т.М., Коваленко Р.И., Штеблау В.Ф., Жубикенова А.З., Романова Т.А., Карпец С.Н., Баймаханов Д.Ж., Муканова Р.А., Мусина М.Ф., Гергилижиник О.И., Алехина Г.А., Адильбекова А.Д. и многие другие.

Среди сотрудников Карагандинского филиала государственного учреждения «Национальный Банк Республики Казахстан» 29 человек - бывшие выпускники Карагандинского финансового института. Среди них - заместитель директора- главный бухгалтер Шаркпаева Мария Закырьяновна, начальники отделов Ислямов Ш.И., Араева Е.М. и другие. Всех специалистов отличает работоспособность, интерес к выполняемой работе, ответственность и преданность любимому делу, что однозначно заложено в юные студенческие годы в период обучения в техникуме (колледже) – кузнице банковских кадров, работников финансовых структур.

Өз ісі шеберлерінің шеберханасы

Араева Е.М.,
Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі Қарағанды филиалының
экономикалық талдау және статистика бөлімінің бастығы

Білім берудің, зияткерлік ресурстардың елдегі айрықша рөлі Президенттің Қазақстан халқына Жолдауында тағы да анық айқындалған. Бүгінгі күні нарық оқу орны түлегінің біліктілігіне және бедел-абыройына мейлінше қатаң талаптар қойып отыр, бұлар көп жағдайда маманның қажеттілігін айқындайды.

Қарағанды Қаржы институтының тарихы

Қазақстан Республикасының тұрақты дауының басым бағыттарының бірі білім беру болып табылады.

Конституцияға сәйкес, біздің Республикамызда мемлекеттің ұзақ мерзімді басым бағыттарының арасында білім берудің алатын орны ерекше және, шын мәнінде, ұлттық қауіпсіздік проблемасын білдіреді.

Қазақстан Республикасының Президенті өзінің Жолдауында «XXI ғасырда білімін дамыта алмаған елдің тығырыққа тірелері анық. Біздің болашақтың жоғары технологиялық және ғылыми қамтымды өндірістері үшін кадрлар қорын жасақтауымыз қажет. Осы заманғы білім беру жүйесінсіз әрі алысты барлап, кең ауқымда ойлай білетін осы заманғы басқарушыларсыз біз инновациялық экономика құра алмаймыз» деп атап көрсетеді.

Мемлекеттік банк мекемелерінің және Қазақ ССР жинақ кассаларының мамандарға деген қажеттілігін барынша толық қанағаттандыру, ұлттық кадрлар даярлауды одан әрі кеңейту мақсатында, КСРО Мемлекеттік банкі Басқармасының Төрағасы орынбасарының 1975 жылғы 12 тамыздағы №145 бұйрығымен 1976 жылғы 1 қаңтардан бастап Қарағанды қаласында Есеп-кредит техникумы ашылды, ол биылғы жылы өзінің 30 жылдық мерейтойын атап өтті. Оқу орны «Ақша айналысы және кредит», «Ауыл шаруашылығын қаржыландыру және кредиттеу», «Мемлекеттік банктегі есеп және жедел техника» мамандықтары бойынша орта білікті кадрлар даярлай бастады.

Қарағанды қаласында Есеп-кредит техникумының (Қазақстанда екінші) ашылуы 70-ші жылдары өнеркәсіптің, көліктің, байланыстың және басқа салалардың дамуымен түсіндіріледі. Қарағанды Есеп-кредит техникумының ашылуы СОКП XXV съезі жұмысының басталуына орайлас келген тарихи оқиға болды.

Қарағандыда мамандар даярлау жөніндегі міндеттерді шешу үшін 1976 жылы қазіргі заманғы оқу кешені салынды және пайдалануға берілді, бұған 4 қабатты оқу корпусын, оқу корпусымен біріктірілген 9 қабатты қолайлы жатақхананы, студенттердің өндірістік практикасын өткізуге арналған оқу банкін қамтитын, галерея арқылы жатақханамен байланыстырылған мәдениет үйін және асхананы, сондай-ақ шаруашылық құрылыстарын, көкөніс сақтайтын қойманы, гараждарды қамтитын 2 қабатты үй кіреді.

1991 жылы оқу орны Қазақстан Республикасы Мемлекеттік банкінің есеп-кредит техникумы болып қайта құрылды.

1991 - 1998 жылдар аралығында техникум бірнеше қайта құруды басынан өткізді.

ҚР Президентінің 1993 жылғы 25 ақпандағы №120 Жарлығына және ҚР Мемлекеттік мүлік жөніндегі Мемлекеттік Комитетінің 1993 жылғы 15 маусымдағы №42 қаулысына сәйкес 1993 жылы техникум заңды тұлға мәртебесін сақтай отырып, Қазақ Мемлекеттік Басқару Академиясының оқу-әдістемелік кешенінің құрамына берілді.

1995 жылы ҚР Білім министрлігінің 11 желтоқсандағы №312 бұйрығымен есеп-кредит техникумына колледж мәртебесі берілді.

ҚР Үкіметінің «Жекешелендіру мен қайта құрылымдаудың секторлық бағдарламасы туралы» 1997 жылғы 14 қаңтардағы № 65 қаулысымен колледж жекешелендіруге ұсынылды. Оқу орны «Сары-Арқа» банк колледжі» мемлекеттік емес мекемесі болып қайта құрылды.

1998 жылғы 20 қазанда «Сары-Арқа» банк колледжі» мемлекеттік емес мекемесі Қарағанды қаржы институты оқу-әдістемелік кешені болып қайта құрылды.

Қазіргі кезде колледж мемлекеттік және орыс тілдерінде күндізгі және сырттан оқу нысандарында 11 мамандық бойынша кадрлар даярлауды жүзеге асырып отыр. Бұлар «Құқық және әлеуметтік қамсыздандыруды ұйымдастыру», «Статистика», «Қаржы», «Экономика, бухгалтерлік есеп және аудит», «Менеджмент», «Бағалау», «Банк ісі», «Сақтандыру ісі», «Салық ісі», «Іс қағаздарын жүргізу және мұрағат жүргізу», «Ақпараттық жүйелер».

Оқыту-материалдық базасын нығайту, институтты, оның ішінде колледжді экономикалық дамыту – оқу орнының басшылығы күн сайын жұмыс істеп отырған басты міндеттердің бірі.

1994 жылдан бастап қазірге дейін осы оқу орнын экономика ғылымдарының кандидаты, профессор Бөкенов Жангелді Қыйсықұлы басқарып келеді. Жұмыс істеген кезінде оған есеп-кредит техникумының ең озық үрдістерін сақтаудың, оларды білім беру және мамандар даярлау саласындағы қазіргі заманғы талаптарды ескере отырып дамытудың, жаңа, мейлінше жетілген және уақыт талап еткен оқу орнын – Қарағанды қаржы институтын құру, білікті мамандар даярлау жөніндегі мемлекеттік бағдарламаны жауапкершілікпен шешетін тәжірибелі ғылыми-педагогикалық ұжым қалыптастырудың сәті түсті.

Осы жылдары оқу орнының оқыту және материалдық-техникалық базасында айтарлықтай өзгерістер болды: жаңа буын компьютерлері, оқу-әдістемелік әдебиет, оқу жиызы сатып алынды, автономды жылыту жүйесі орнатылды. Оқушылардың алған білімдерін табысты игеруіне және пысықтауына бай кітап қоры бар кітапхана, оқу залы және «сервис» орталық ықпалын тигізеді.

Колледждің педагогикалық ұжымы – бұл басты міндеті үнемі өзгеріп отыратын әлеуметтік және өмірде болатын жағдайларда студенттердің – болашақ мамандардың еркін бағдармен қимылдауына мүмкіндік беретін қабілеттерін дамыту болып табылатын пікірлестер ұжымы.

Бүгінгі күні Қарағанды қаржы институты – бұл көпдеңгейлі бірегей білім беру кешені: лицей-колледж-институт, әлемдік тәжірибеде қалыптасқан үрдіс болып табылады. Мұндай кешенді құрудың мақсаты – білім беру жүйесін оңтайландыру, пәндердің және оқыту бағдарламаларының біртекті еместігін болдырмау, бірпрофильді мамандықтардың білім беру бағдарламаларын біріздендіру.

ҚФИ-дің стратегиялық міндеттерінің бірі біліктілігі жоғары, бәсекеге қабілетті және нарықтық экономика жағдайында талап етілетін мамандарды даярлау болып табылады.

Жыл сайын ҚФИ базасында өткізілетін ғылыми-практикалық конференциялар басқа оқу орындарындағы әріптестермен, қаржы құрылымдарының практикалық қызметкерлерімен, мектеп мұғалімдерімен шығармашылық байланыстардың туындауына; тәжірибе алмасуға және бұдан әрі зерттеу жұмысына ынталандыруға үлес қосады. Бұл сондай-ақ орта мектептердегі дайындық ерекшелігін және жұмыс берушілердің оқу бітірушілерге қоятын талаптарын ескере отырып студенттерге білім беру траекториясының сабақтастығын қамтамасыз етеді.

Есеп-кредит техникумының және қазіргі Қарағанды қаржы институтының жұмыс істеген кезінде шамамен 10000 диплом алған білікті маман даярланды және оқу бітіріп шықты. Осы оқу орнының түлектері тиянақты теориялық және практикалық білімдерімен көзге түсті. Бұл – педагогикалық ұжым мен оның басшыларының қалыптасқан, шығармашылық және жауапты жұмысының нәтижесі. Олар жас ұрпаққа қазіргі заманғы деңгейде өздерінің кәсіби білімін, өмір даналығын, практикалық тәжірибесін береді. Техникум түлектері іс жүзінде Қазақстан Республикасының барлық банктік мекемелерінде

және қаржы құрылымдарында жұмыс істейді. Көптеген түлектер Қарағанды облысының қаржылық қана емес, басқа да әр түрлі құрылымдарында басшылық қызметтер атқаруда.

Бұл Ибраев Елтай Мейрамұлы - «Каспийский Банкі» АҚ Қарағанды филиалының директоры, Федоров Александр Николаевич – «ЦентрКредит Банкі» Солтүстік-Қазақстан филиалының директоры, Петрова Надежда Александровна – Халық Банкінің Қарағанды филиалы директорының орынбасары, Яковлева Ирина Иосифовна – «ҚазИнкомбанк» АҚ Қарағанды филиалының директоры, Матвеева Наталья Ивановна – «Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі» ММ Павлодар филиалы директорының орынбасары, Ли Дмитрий Альбертович – «Альянс Банк» АҚ Қарағанды филиалы директорының орынбасары, Қадерманова Ырымбала Кенжебайқызы – АСҚ Банкінің бас бухгалтері. Бөлім бастықтары: Буренкова Т.М., Коваленко Р.И., Штеблау В.Ф., Жубикенова А.З., Романова Т.А., Карпец С.Н., Баймаханов Д.Ж., Мұқанова Р.А., Мусина М.Ф., Гергилижиник О.И., Алехина Г.А., Әділбекова А.Д. және көптеген басқалары.

«Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі» мемлекеттік мекемесінің Қарағанды филиалы қызметкерлерінің арасында 29 адам Қарағанды қаржы институтының бұрынғы түлектері. Олардың ішінде – директордың орынбасары-бас бухгалтер Шаркпаева Мария Закырьяновна, бөлім бастықтары Ислямов Ш.И., Араева Е.М. және басқалары. Барлық мамандар жұмыс қабілетімен, атқаратын жұмысына ынтасымен, сүйікті ісіне деген жауапкершілігімен және жан-тәнімен берілгендігімен ерекшеленеді, бұның негізі жас кезінде техникумда (колледжде) – банк кадрларының, қаржы құрылымдары қызметкерлерінің шеберханасында оқыған студенттік жылдары қалыптасқан деуге әбден болады.